

**T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİSTİTÜSÜ
KAMU HUKUK ANABİLİM DALI**

**IRAK'IN ANAYASAL YAPISINDA TÜRKMENLERİN HUKUKİ
POZİSYONU**

YÜKSEK LİSANSI TEZİ

**Hazırlayan
Sawash SH.ABRAHİM**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr Attila ÖZER**

Ankara -2010

ONAY

Sawash SH. ABRAHİM tarafından hazırlanan “İRAK'IN ANAYASAL YAPISINDA TÜRKMENLERİN HUKUKİ POZİSYUNU ” başlıklı bu çalışma 02-03-2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anayasa Hukuku dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
Prof. Dr. Attila ÖZER (Başkan)

.....
Prof. Dr. Hasan TUNÇ

.....
Prof. Dr. Hayati HAZİR

Önsöz

Irak'taki Türkmenler, Irak ulusunu oluşturan kurucu-asli unsurlardan biridir. Buna karşın, Türkmenlerin Irak'ın kuruluşundan bugün gelinen noktaya kadar, bu özel konumlarını muhafaza edebilme açısından başarılı olabildikleri söylenemez. Irak hükümetleri, Türkmenlere bazı haklar vermişlerse de, bunlar uygulanmamıştır. Buna karşılık Türkmenlerin-Irak'taki diğer gruplar gibi gerektiğinde güç kullanma yoluna başvurmaması, barışçıl politikalar izlemesi, uzun dönemde siyasi konumlarını aşındırmış ve olumsuz etkilemiş görünmektedir. Irak hükümetleri Türkmen konusunda her zaman gündem dışında tutmak için özel bir özen göstermiştir.

ABD, uluslar arası hukuku bütünüyle ayaklar altına almak suretiyle Irak'ı işgal edip, Saddam Hüseyin rejimini devirdikten sonra, bu ülkede yaşayan halkların kaderleri değişmiş, bu balgamda zaten Saddam'ın uyguladığı politikalarla sindirilen Türkmenlerin durumu, Saddam rejimini devrilmesiyle birlikte iyice kötüleşmiş ve Irak'ın kurucu unsurlarından biri olmalarına rağmen Türkmenler, bölgede yok sayılmaya çalışılan bir halk haline gelmiştir. Ayrıca bir Türkmen şehri olan Kerkük'de işgal nasibini almış, normalleştirmek adına Türkmenler aleyhine politikalar yürütülmüş ve uluslar arası bir sorun haline gelmiştir.

Tezin amacı, Irak Devletinin anayasal yapısında Türkmenlerin hakları ve Saddam Hüseyin rejimi devrilmesiyle birlikte Irak'ta var olan işgal şartları altında Türkiye'nin Irak'taki soydaşları olan Türkmenlerin durumundaki değişikliklere, Türkmenlerin bölgede karşılaştıkları güçlükleri ve Türkmenleri yok saymak adına yürütülen politikaları ortaya koymaktır. Irak Türkmenlerinin geleceğini kaygı ile izleyen bilim çevrelerine ufak bir uğraşla da olsa ışık tutmaya çalışmak istedik. Bu çalışmaların ileride Türkiye'de bilim çevreleri tarafından daha da genişletilerek yapılması ümidini korumaktayız.

Bu çalışmamda beni bugünlere getiren ve her türlü fedakarlığı benden esirgemeyen annem ve babam başta olmak üzere aileme minnettarlık hislerimi bildirmek istiyorum.Ayrıca bu çalışma sırasında benden yardımını ve ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen sayın Habib Hürmüzlü'ya,Türkmen eli Partisi Başkanı Riyaz Sarıkahya,İrak Eski Danıştay Başkanı Dr. ismet Abdulmeced Teşekkürlerimi bildiririm.

Ayrıca bu çalışmanın başlangıcından tamamlanmasına kadar olan süreçte yönlendirme ve desteğini esirgemeyen Danışmanım Hocam Prof.Dr. Attila ÖZER'e sonsuz teşekkürlerimi bildiririm.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISATMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

IRAK'TA TÜRKMENLERİN SİYASİ TARİHİ VE GELİŞMELERİ

I-IRAK'IN SİYASAL TARİHİ VE ANAYASA DÜZENİN GELİŞİMİ İÇİNDE TÜRKMENLERİN DURUMU.....	4
A. Irak'ın Siyasal Tarihi ve Türkmenler Irak'ta yerleşimleri.....	4
B. Osmanlı Döneminde Türkmenlerin durumu.....	7
II-MONDROS MÜTAREKESİ VE TATBİKATİ SIRASINDA VE MİSAK-I MİLLÎ'YE GÖRE MUSUL'UN DURUMU.....	9
III-LOZAN GÖRÜŞMELERİ VE LOZAN ANTLAŞMASI'NIN İMZALANMASIDA MUSUL – KERKÜK VE TÜRKMENLERİN DURUMU.....	13
IV-LOZAN KONFERANSI SONRASINDAKİ GELİŞMELER.....	17
V-MİLLETLER MECLİSİNDE MUSUL.....	21
VI-ANKARA ANTLAŞMASI.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ IRAK ANAYASLARI VE TÜRKMENLER

I. IRAK'IN ANAYASAL DÜZENİNİN YAPISINDA TÜRKMENLERİN DURUMU 1925–2003.....	27
---	----

A. KRALİYET DÖNEMİNDE TÜRKMENLER.....	28
1.1925 Anayasası.....	28
2.İrak 1932 Tarihinde Yayınlanan Nuri Sait Deklarasyonu.....	29
II. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ANAYASAL DÜZENİNİN YAPISINDA TÜRKMENLER	33
A.1958 Anayasası.....	33
B.1963 Anayasası.....	34
C.1964 Anayasası.....	34
D.1968 Anayasası.....	35
E.1970 Anayasası.....	36
III-SADDAM HÜSEYİN'İN DÖNEMİNDE TÜRKMENLER 1979–2003.....	38
A.Saddam zamanında Türkmenlere Uygulanan baskı ve zulüm.....	38
B. Türkmenlere tanınan Kültürel Haklar.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ IRAK ANAYASASI VE TÜRKMENLER

I.İŞGALDAN SONRAKİ YENİDEN YAPILANDIRMA SÜRECİ VE IRAKIN GEÇİCİ VE DAİMİ ANAYASADA TÜRKMENLERİN HAKLARI.....	42
A-İŞGALDAN SONRAKİ YENİDEN YAPILANDIRMA SÜRECİ	42
1.İrak'ın İşgali Türkmenlerin ve Kerkük'ün Durumu.....	44
II-İŞGALDAN SONRA KUZAY IRAK'TAKİ GELİŞMELER.....	46
A.Kerkük'ün İşgali.....	46
B.İrakin kuzeyinde yerel kürt yönetimi Anayasasında Kerkük ve Türkmenler.....	47
III.IRAK ANAYASASINDA TÜRKENLERİN VE KERKÜK'ÜN KONUMU.....	49
A.İrak'ın Geçici ve Daimi Anayasasında Türkmenler ve Kerkük'e ilişkin maddeler.....	49

B.Türkmenler açısından Anayasanın Değerlendirmesi.....	58
C. Irak'ta Yerel Seçim Yasası ve Kerkük.....	62
D.IRAK'IN GEÇECİ VE KALICI ANAYASASINDA KERKÜK'ÜN STATÜSÜ.....	65
IV-TÜRKMENLERE VE KERKÜK'E YÖNELİK POLİTİKALAR.....	67
A.TÜRKMENLERİN POLİTİKASI.....	67
B.KÜRTLERİN POLİTİKASI.....	71
C.ABD'NİN POLİTİKASI.....	74
D.TÜRKİYE'NİN POLİTİKASI.....	77
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	82
ÖZET.....	88
ABSTRACT.....	91

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

bkz. : bakınız

ITC : Irak Türkmen Cephesi

İYK:İslami Yüksek Konseyi

KDP : Kürdistan Demokrat Partisi

KYB : Kürdsitan Yurtsevenler Birliği

MC : Milletler Cemiyeti

a.g.e - adı geçen eser

a.g.m - adı geçen makale

GDİDYY - Irak Geçiş Dönemi Devlet Yönetim Yasası

ABD - Amerika Birleşik Devletleri

BM – Birleşmiş Milletler

TBMM - Türkiye Büyük Millet Meclisi

Baas Partisi - Sosyalist Arap Baas Partisi

S - Sayfa

GİRİŞ

Irak Türkmenlerinin dramı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi ve İngilizlerin Irak'ı işgal etmesiyle başlamıştır. Bilindiği üzere İngilizler, Irak'ın kuzey bölgesini oluşturan Musul vilayetini Türkiye'den koparıp o zamanlar yeni kurulmakta olan Irak devletine ilhak edilmesi için elden geleni yaptılar ve bunda başarılı oldular. Misak-ı Milli sınırları içine dahil olan Musul vilayeti (Şimdiki: Kerkük, Musul, Erbil, Süleymaniye, Duhok) sorununa Lozan Barış Konferansı müzakereleri süresince bir çözüm getirilemedi. Taraflar (Türkiye ve İngiltere) tutumlarında ısrar edince bu konudaki müzakereler askıya alındı. Barış Konferansı 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalandı. Barış Konferansı'nın 3. maddesinin 2. fıkrasında Türkiye – Irak sınırının 9 ay içerisinde Türkiye ile İngiltere arasında tespit edileceği hükmü getirildi. Yapılan Haliç Konferansı (19 Mayıs 1924) ve Milletler Cemiyeti'nin konuyu ele alması Türkiye lehine bir sonuç getirmedi ve bunun sonucunda Musul vilayeti Türkiye'den koparılıp yeni kurulmuş olan Irak Devleti'nin sınırları içine ilhak edildi. Ne var ki 5 Haziran 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan *Sınır ve İyi Komşuluk Anlaşması*'nda Irak'taki Türklerin varlığını ve haklarını koruyabilecek hiçbir hüküm yer almamıştır.

Büyük Türk dünyasının bir parçası olan Irak Türklerinin varlığı, bölgede ayakta durmaları, hem İngilizler hem de yeni kurulan Irak devleti için istenmeyen bir faktör idi. Dolayısıyla, önce İngilizler direkt olarak ve sonra İngiliz manda rejiminin kalkmasıyla bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Irak devleti bu Türk varlığını sindirmek, baskı altına almak ve siyasi hayattan uzaklaştırmak yolunda sistematik ve bilinçli hareket etmişlerdir. Aslında Irak Türkmenlerine karşı tutum ve yürütülen bu politika hiç değişmemiş ve günümüze kadar devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük ölçüde sınırlarını belirleyen Lozan Konferansı esnasında çözülemeyen Musul'un aidiyet mevzusu, karara bağlanmak üzere Milletler Cemiyeti'ne sevk edilmiş ve 5 Haziran 1926 tarihinde yapılan "Ankara Antlaşması" ile İngiliz mandası altında kurulan Irak Devleti'ne bırakılmıştır. Ortaya konan çözümün adil olmadığı, günümüzde daha bir açıklık kazanmıştır. Yapılan haksızlıklar yüzünden, bölgedeki toplumlar arasında en büyük huzursuzluğu da, Irak Türkmenlerinin yaşadığı söylenebilir.

Irak'ın bağımsızlığını kazandığı ve Birleşmiş Milletlere katıldığı 1932 yılından bu zamana kadar Türkmenler büyük baskı ve zulme uğrayarak sistemli bir şekilde edilmeye çalışılmışlardır. 3,5 milyon civarındaki nüfuslarıyla Irak'taki önemli demografik unsurlardan birisi olan Türkmenler, genel olarak ve yoğunlukla, Musul, Kerkük, Diyala, Erbil, Süleymaniye şehirlerinde ve çevrelerinde yaşamaktadırlar.

Irak'ın İngiltere mandasından çıkması ve Irak'ta değişik hükümetlerin kurulması,Türkmenler açısından yeni bir dönem başlangıcı olmuştur.Irak'ın bütünlüğünü savunan Türkmenler,Irak'taki hükümetlere karşı isyan ya da silahlı mücadeleye girmemiştir.Barışçıl yollarla haklarını kazanmak isteyen Türkmenler,söz konusu hükümetlerin olumsuz politikaları ile Irak'ın Anayasaları Türkmenlere bazı hakları vermişse de, bu haklar zamanla geri alınmıştır.1979 yılında Saddam'ın başkanlığında Bass Partisi'nin iktidar olmasıyla Türkmenlere karşı baskılar artmıştır.Bu dönemde Türkmenleri Araplaştırmaya çalışmıştır,Türkmen liderlerini idam etmiş,Türkmenlerin köylerini yıkmış ve onları Arap köylerine göçe zorlamış.

Irak devleti 2003 yılında ABD ve İngiliz kuvvetleri tarafından devrilmiştir.Yönetimin devrilmesi,ülkedeki güç dengesini alt üst etmiştir.Kuruluşundan bu yana Sünni iktidarın hakim olduğu Irak'ta,iktidar Şiiler ve Kürtlere geçmiştir.

Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde,geçici hükümetler kurulması ve iki seçim yapılmıştır.Bu süreçte gerçekleştirilen seçimlerde Türkmenler bekledikleri

oyları alamamışlardır.Türkmenler,İrak'ın geleceğini doğrudan etkileyen ve 2005 yılında hazırlanan Daimi Anayasa'ya değişik nedenlerle karşı çıkmaktadırlar.Barışçıl mücadelelerini sürdüren Türkmenlerin ,ülkenin yeniden yapılandırılmasında uygun konumlarını kazandıkları söylenemez.Bu tezin ele alınan konunun Türkmenlerin Irak anayasalarında aldığı haklar ve ABD'nin müdahalesi sonrasında Irak'ta yaşanan süreç içerisinde,Türkmenler ve Kerkük'ün durumunun daha önce ele alınmayan biçimde incelenmesi gereği ortaya çıkmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

IRAK'TA TÜRKMENLERİN SİYASİ TARİHİ VE GELİŞMELERİ

I- IRAK'IN SİYASAL TARİHİ VE ANAYASA DÜZENİN GELİŞİMİ İÇİNDE TÜRKMENLERİN DURUMU

A. Irak'ın Siyasal Tarihi ve Türkmenler Irak'ta yerleşimleri

Bugünkü Irak, Osmanlı Devletinin Musul , Bağdat ve Basra Vilayetlerinden meydana gelmiştir. 1500 yıla yakın bir zamandır coğrafi ad olarak Bağdat ve Basra, Irak Musul bölgesi ise Elce zire adları ile bilinmektedir. Irak deyimi ilk olarak Müslüman Arap kuvvetlerinin, Basra bölgesinde ve Şattü'l-Arap çevresinde hakimiyetlerini sürdüren İran Sasani, devletine karşı girişmiş oldukları seferin, 642 yılında Nihavend Meydan Muharebesi sonucunda kazanılması ve Sasani hakimiyetine bölgede son verilmesi ile Araplar tarafından kullanılmıştır .Bölge daha sonraları Irak-ı Arap olarak anılmıştır.¹ Tarihte ise, Irak adı Bağdat'ın güney batısında Tikrit-Rumadi arasındaki hattın aşağısındaki bölgeye verilen addır. Tarih boyunca bir çok medeniyetin beşiği olmuş Mezopotamya'nın büyük bir bölümü bugünkü Irak'ın topraklarını oluşturmaktadır. Bugünkü Irak'ın Güneyi ile Kuzeyi ve Suriye'nin bir bölümünü içine alan Sümer Devleti ve Uygarlığı yaklaşık bin yıl devam etti. M.Ö 2500-3500 yıllarında devam eden Sümer Uygarlığı insanlık tarihinin dönüm noktasıdır. Kısa aralıklarla parçalanma ve birleşme dönemleri geçiren bölge, gücünün zirvesine M.Ö 1750-1792 yıllarında Hamurabi Döneminde ulaştı. Bu dönemler insanlık tarihinin önemli dönemeçleridir. Doğudan gelen akınlar, askeri işgal ve göçlerle ülkenin demografik yapısı önemli değişikliklere uğradı.

¹SAATÇI Süphi ,**Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul 1996, s.18.

Bu durum başkenti Ninava (Musul) olan Asur Devleti'nin kuruluşuna kadar devam etti.².

Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde,Dicle Nehri'nin sağından ,İran'ın dağlık kesimlerine kadar olan bölgeye Irak –ı Acem denilmekte idi.Anadolu Selçukçulu Devleti,Moğollar,Karakoyunlu,Akkoyunlu ve nihayet Irak'ı İran'a bağlayan Safevi Hükümdarlığı dönemlerinde Irak ,hiçbir zaman siyasi coğrafyayı temsil eden bir kavram olarak kullanılmamıştır.Osmanlı imparatorluğu döneminde Irak diye anılan bölge,coğrafi bir nitelik taşıyarak genellikle de merkezi Bağdat olan Irak-ı Arap ve merkezi Hemedan sayılan Irak-ı Acem gibi kavramlar.

Aslında çağımızın başlarına kadar Irak deyiimi,tarihin hiçbir döneminde bir halkın kendi ülkesini tanımlayan veya bir devletin topraklarını ve sınırlarını belirleyen bir kavram olarak kullanılmamıştır.Yukarıda da sınırları gösterilen Irak ve Elce zire ülkeleri,birbirlerinden tarih,coğrafya,iklim,fizik ve etnik yapı bakımından farklılık gösterirler.Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda İngiliz siyasetine ve menfaatine uygun olarak,her bakımdan birbirinden ayrı olan Elce zire ile Irak bölgeleri,Irak adı altında birleştirilmiştir.Böylece sun'i bir kuruluş olan bu devletin kendisi kadar,görüldüğü üzere devlet adı da İngilizlerin siyasi amaçlarına göre uydurulmuş olmaktadır.Bu bakımdan halen Irak Türkleri diye kullanılan ifadenin de,yerinde olmayan bir kullanım ve yukarda sözü edilen sun'i yakıştırmadan kaynaklanan bir hata olduğunu hemen belirtelim.Zira Türkler esas Irak'ta değil,Musul,diğer bir deyişle Elce zire bölgesinde yurt tutmuşlardır.1923 Lozan ve 1926 Ankara anlaşmalarının metinlerinde de görüldüğü üzere,bölge Türklerine,yakın zamana kadar Musul Türkleri denilirdi.³

Bugün Iraktaki yaşayan Türklerle " Türkmen" denmektedir.Türkmenlerin ise Orta Asya'dan göç eden Oğuzlar olduğu kaydedilmektedir.

² www.kerkuk.net.**Irak'ın Tarihi ve Irak'ta Türkmenler**,12/11/2008.

³SAATÇİ Süphi ,a,g,e,s,19.

Türkmenlerin Irak'a yerleşmeleri üç göç dalgası sonucundadır. İlk dönem, Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden daha eski bir zaman rastlamaktadır. Türkmenlerin Irak'a gelişleri, birbirini izleyen çeşitli dönemlerde gerçekleşmiştir.

Türkmenlerin Irak'a ilk gelişleri Hicri 54 (Miladi 674) tarihlerine kadar uzanmaktadır. Emevi Halifesi Muaviye döneminde Horasan'a gönderilen Übeydullah Bin Ziyad 20.000 kişilik ordusunu Irak'a götürerek, Basra'ya yerleştirmiştir. Bu bölge Emeviler ve Abbasiler egemenliği altında iken, ordularında Türkmenlerden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Böylece giderek Türkmenler siyasi ve askeri alanlarda etkili olmuşlardır.⁴

Türkmenlerin Irak'a ikinci göç dalgası 1040 tarihinden sonra gerçekleşmiştir. 1050-1054 tarihleri arasında bölgeye diğer Oğuz boylarıyla birlikte, Türkmenler gruplar halinde gelmiş ve çeşitli şehirlere yerleşmişlerdir. Irak'a en yoğun Türkmen göçü ise, Selçuklular döneminde gerçekleşmiştir. Selçuklular Irak'a hakim olunca bölgeler, Türk il beyleri tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Ardından bu bölgelerde Karakoyunlu Bu dönemde yoğun bir biçimde Türkmenler Kerkük, Erbil, Musul ve çevrelerine yerleşmişlerdir.⁵

Karakoyunlulardan sonar 1470 yılında Musul-Kerkük bölgesine Akkoyunlular hakim olmuştur. Kısa bir süre Akkoyunlularda kalan bu bölge 1508 yılında Safeviler eline geçmiştir. Safeviler'de de uzun süre kalmayan Musul-Kerkük bölgesi 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman (1520-1560)'ın Safeviler üzerine yaptığı sefer sonucunda Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Bu tarihten sonra bu bölge, 6 sancak altında bir eyalet merkezi olmuştur. İşte bu dönem Türkmenlerin, Irak'a fiili yerleşme dönemi olarak kabul edilmektedir.

⁴SAATÇI Suphi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, 2003: 20-21.

⁵KOÇSOY Şevket, **Irak Türkleri ve Türk-Irak İlişkileri (1932-1963)**, İstanbul 1991, s. 126.

B.Osmanlı Döneminde Türkmenlerin Durumu

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı'ndan sonra Musul,Kerkük ve Erbil gibi Kuzey Irak'ın önemli şehirlerini Osmanlı topraklarına katmıştır.1534'te Kanuni Sultan Süleyman tarafından yapılan seferler Safavi hakimiyeti sona erdirilmiştir.Kanuni Sultan Süleyman'ının 1534'te Bağdat'ı almasıyla Irak bütünüyle Osmanlı hakimiyetine girmiştir.

1555 yılına kadar geçen zaman içerisinde,Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuzu bütün Irak'ı kapsamıştır.Osmanlı seferi ile çok sayıda Oğuz Türkmenlerinden Irak'a girdi.Bu açıdan seferlerin en önemli Kanuni Sultan Süleyman ve 1638 yılında dördüncü Murat seferi oluyor..Ayrıca yeni gelen Türkler ve eskiden burada olan Türklere aynı yerde yerleşip kaynaşmaları doğal bir şeydir.İnsanların çoğu Irak'ta olan Türkmenleri Osmanlı seferleri ile gelen Türklerden olduklarını sanır.Ama tarih gerçekler Türkmenlerin Irak'ta varlığını H.54 yılında olduğunu ispatlamıştır.Ayrıca Osmanlı seferleri ve Bağdat'a girişi H.941 yılında başlamıştır.Bu bilgilerde Irak'ta Türkmen varlığı hakkında tüm endişeleri reddetmektedir.Çünkü Irak'ta Türkmen varlığı hakkında araştırma yapan insanlar tarihi gerçeklere dönmeden onların varlığını Osmanlı döneminden olan seferlere bağlamışlardır.

18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren,özellikle İngilizler ile Fransızlar Irak üzerinde büyük bir çekişmeye girmişlerdi.Birinci Dünya Savaşı'ndan önce gizli olarak cereyan eden Irak topraklarının paylaşım ciddi bir rekabete sahne

olmuştur.Mezopotamya'nın bereketli toprakları ve zengin petrol kaynakları sömürgeci devletlerin bölgeye ilgilerini çekmiştir.

Birinci Dünya Savaşından Kasım 1914 tarihinde,İngiliz ve Hind birliklerinin Basra'ya çıkması ve 1920 tarihinde San Remo anlaşmasıyla,İrak İngiliz Mandası olmuştur.Yaklaşık 386 yıl süre Osmanlı Hakimiyeti,İrak'ın bir Türk toprağı olmasını sağlamıştır.Bölgede görev yapan Amerikalı bir konsolos 1921 karşılayacaklarını belirtmiştir.

Ancak İngiliz Mandalığı ve Irak yönetimleri,İrak'tan Türk izlerini silmeye çalışmışlardır.İrak Türkleri,en rahat ve müreffeh günlerini Osmanlı döneminde yaşamışlardır.Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve Irak,İngilizlerin Mandası altında olduğu döneminden beri,Türkmenler için karanlık ve acı bir dönem olmuştur.Türk egemenliğı sona ermesiyle Irak'ta varlığını sürdüren Türkler için esaret ve felaketti bir devre başlamıştır. ⁶

⁶ HÜRMÜZLÜ Erşat, Irak'ta Türkmen varlığı konusunda geniş bilgi için bkz., **Hakikat Elvucut Elturkman Fii El Irak**, (Irak'ta Türkmen Varlığının Hakikatı), 1.Baskı Ankara 2005, Kerkük Vakfı Yayını.

II- Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı Sırasında Ve Misak-ı Milli'ye Göre Musul'un Durumu

Türk Ordusu'nun 1915 yılı Kasım ayında İngilizler'i Kut'ul-Amare'de yenilgiye uğratmasına rağmen, bu zaferin olumlu neticeleri elde edilememiş, takviye edilen İngiliz birlikleri bölgede yavaş yavaş hâkimiyetlerini tesis etmeye başlamışlardı. Bağdat'ın Mart 1917'de İngilizler'in eline geçmesiyle Türk ordusunun kuzeye çekilmesi hızlanmış, Musul vilâyeti ciddî bir işgal tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından birkaç gün önce Musul'da 6. Ordu Komutanlığı'na getirilen Ali İhsan Paşa, Mütareke'nin imzalanmasına kadar Musul'un İngilizler'in eline geçmemesi için gayret sarf etmesine rağmen, bunda başarılı olamamıştır. 25 Ekim'de başlayan İngiliz taarruzu 30 Ekim'de önemli sayıda Türk birliğinin esir edilmesi ile sonuçlanmıştı.

Mütareke'nin yürürlüğe girdiği andan (31 Ekim 1918 günü, saat 12.00'de) itibaren, geri çekilmekte olan Ali İhsan Paşa'nın 6. Ordusu olduğu yerde durmuştu. Bu sırada 6. Ordu birlikleri batıdan doğuya doğru Rakka, Miyadin, Telâfer, Dibeke, Çemçemal, Süleymaniye hattı üzerinde idi. İngiliz kuvvetleri ise El-Hazar, Gayyare, Altınkopru, Kerkük, Hanikin hattında bulunuyordu.⁷ Yâni Mütareke'nin imzalandığı gün, Kerkük merkezi hariç, Musul ve Musul vilâyetinin büyük bir kısmı Osmanlı Ordusu'nun elinde idi.

Mütareke hükümlerine göre bölgede bulunan bütün kuvvetlerin yerlerinde kalmaları gerektiği hâlde, İngiliz kuvvetleri buna uymamışlardır. İlerlemeye devam eden İngilizler, 1 Kasım'da Hamamalil'e girmişler, buradan Musul'u işgal

⁷ Türk İstiklal Harbi I; **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genel Kurmay Yay., Ankara, 1962, s. 79.

edeceklerini söyleyerek Türk kuvvetlerinin Musul şehrinden 5 km. kuzeye çekilmelerini istemişlerdir.

Ali İhsan Paşa, İngilizler'in bu talebini Sadrazam'a bildirmiş, bir seri telgraf görüşmeleri sonucunda Sadrazam, Ali İhsan Paşa'ya 8 Kasım tarihli telgrafı ile 15 Kasım günü şehrin boşaltılması talimatını vermiştir. Ali İhsan Paşa, bu talimâta uygun olarak 10 Kasım'da Musul'u İngilizlere terk etmiş, ordu karargahı ile birlikte Nusaybin'e doğru çekilmiştir.⁸

Görüldüğü gibi Musul, Mütareke hükümlerine ve uluslararası savaş kaidelerine aykırı bir şekilde işgal edilmiştir. Burada 31 Ekim günü saat 12.00 itibarıyla her iki tarafın kuvvetlerinin durumu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmamızın temel sebebi; Misâk-ı Milli'ye göre güney sınırlarının tesbiti meselesinde Mütareke'nin yürürlüğe girdiği andaki ordumuzun fiili durumunun temel bir kıstas olarak dikkate alınmasından dolayıdır.

Bölünmez bir Türk yurdunun sınırlarını tespit eden ve 28 Ocak 1920 tarihli gizli oturumda son Osmanlı Meclis-i Mebus an'ı tarafından kararlaştırılan Misâk-ı Milli'nin birinci maddesi, Türkiye'nin güney sınırlarını tesbit etmektedir. Misâk'ın birinci maddesinde ;" Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu (30 Ekim 1918 günkü Mütareke yapıldığı sırada) düşman ordularının işgali altında kalan bölgelerin geleceğinin, haklarını serbestçe açıklayacakları rey sonucu belirlenmesi gerekir;söz konusu mütareke çizgisi içinde din, soy ve amaç birliği bakımlarından birbirlerine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı-İslâm çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiçbir nedenle

⁸ . SABİS Ali İhsan, **Harp Hatıralarım**, Cilt V, Ankara, 1951, s.7., M. Tayyip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, Ankara, 1959, Cilt I, s. 23.; Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1973, s. 32.; Yücel Özkaya, Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi, Ankara, 1981, s. 5.

birbirinden ayrılamayacak bir bütündür" şeklindeki yaklaşım açıktır. Buna göre mütareke hattı esas alındığında Musul, Kerkük ve Süleymaniye'nin ve diğer tarafta Hatay bölgesinin Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olduğu açıktır.

Mütareke anında Türk Ordusu'nun Gayyare'de bulunduğu tüm kaynaklarca kabul edilmektedir. Sadece Kerkük sancağı 31 Ekim tarihi itibarıyla İngiliz kuvvetlerinin eline geçmiş olarak gösteriliyorsa da Nejat Kaymaz, General Sedat Doğru er'in eserine dayanarak "*Kerkük'ün de savaşın durması gereken saatten sonra İngilizler'in eline geçmiş olabileceği*" ihtimalinin kuvvetle muhtemel olduğuna işaret etmektedir. Esâsında bu durumun ihtimal olmayıp kesin bir gerçeği ifâde ettiğini Mustafa Kemal Paşa'nın tespitlerinden anlamak mümkündür. Mustafa Kemal Paşa daha Misâk-ı Mîllî ilân edilmeden önce Ankara'ya gelişinin ertesi günü Ziraat Okulu'nda yaptığı 28 Aralık 1920 tarihli konuşmasında haksız işgali dile getirerek Musul'un Mütareke anında Türk Ordusu'nun hâkimiyetinde bulunduğunu ifâde etmiş, İngiliz işgalini İstanbul'un işgalinde olduğu gibi haksız ve Mütareke hükümlerine uymayan bir teşebbüs olarak değerlendirmiştir".

Esâsında İngilizler'in Musul'u işgal etmeleri askerî anlamda bir statü değişikliğinden başka bir durumu ifâde etmemiştir. Musul'u işgal etmişler ancak bölgeye hâkim olamamışlardır. Bölgedeki aşiretleri kontrol altında tutma konusunda ciddî sıkıntıları olmuştur. Kerkük ve Süleymaniye halkı İngiliz himayesine sıcak bakmamışlar, tam aksine rahatsızlık duymuşlardır. Müslüman kabileler İngilizler'e vergi vermekte direnmişler, sık sık sokak kavgalarına girmişlerdir.⁹ Musul halkı, Ankara'da ilk B.M.M.'nin açılmasıyla güçlenen Millî Mücadele hareketine destek vermiştir. Hatta bölgede bulunan Araplar dahi İngilizler'e karşı Mustafa Kemal Paşa ile işbirliğini düşünmüşlerdir. İngiliz belgelerine dayanarak Musul'daki Arap ve Kürtlerin, İngiliz himayesindeki Faysal'e değil de Anadolu'ya dayanmayı tercih ettiklerini ifâde etmektedir".

⁹ . ÖKE Mim Kemal , **Kerkük-Musul Dosyası**, İstanbul, 1991, s. 15-16.

Musul halkının bu arzuları karşısında Ankara hükümeti duyarsız kalmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mayıs 1920 tarihinde B.M.M.'nde yaptığı konuşma, Musul konusundaki düşüncesini ve uygulanması gereken politikayı açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

M. Kemal Paşa ve Ankara hükümeti, ortaya koyduğu bu kararlılığını Lozan Konferansı'na kadar olan süre içinde çeşitli vesilelerle göstermiştir. İngilizler'in Ocak 1921'de Erbil ve Revanduz arasında bulunan ve TürkLeri destekleyen "*Sürücü Aşireti*"ne saldırımları üzerine *M. Kemal Paşa, Millî Müdafaa Vekâleti'ne çektiği telgrafla Revanduz bölgesine asker gönderilmesini istemiştir*"¹⁰.

Bu görev Kaymakam ve Milis Yarbay Özdemir Bey'e verilmiş, Özdemir Bey, kuvvetleriyle başlangıçta bölgede oldukça önemli başarılar elde etmiş ancak daha sonra çekilmek zorunda kalmıştır. Özdemir Bey'in Revanduz'da kazandığı başarı, bölgedeki halk ve aşiretlerle üzerindeki nüfuzu Türk Genelkurmayı'nı Musul'un kurtarılması için bazı askerî tedbirlerin alınmasına sevk edecektir. Dönemin Genelkurmay Başkanı **Fevzi Paşa** 7 Eylül 1922 tarihli yazıyla El-Cezire Cephesi Kumandanlığından, Musul'a taarruz için gerekli hazırlıkların yapılmasını dahi isteyecektir.¹¹

Görüldüğü gibi Ankara Hükümeti, daha Lozan Konferansı'nın başlamasından önce Musul'un gerekirse silah yoluyla kurtarılması için İngilizler'e karşı bir harekâtı göze almıştır. Ancak Türk Kuvvetleri'nden bir kısmının Batı Cephesi'ne kaydırılmak zorunda kalınması ve daha sonra konferansın başlaması, bu isabetli düşüncenin gerçekleşmesine engel olacaktır.

¹⁰ Türk İstiklal Harbi, Cilt IV, Güney Cephesi, Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1966, s. 267.

¹¹ . Türk İstiklal Harbi, a.g.b., s. 282.; Kamuran Gürün; **Savaşın Dünya ve Türkiye**, Ankara, 1986, s. 390-391.

Gerek Mütareke hükümlerine göre, gerekse Mütareke hattını esas alan Misâk-ı Millîye göre Musul vilâyeti Türk sınırları içerisindeydi. Musul'un Misâk-ı Millîye dahil olması tarihî ve askerî bir hakikatin ifâdesinden başka bir şey değildir.

III- Lozan Konferansı ve Lozan Antlaşması'nın İmzalanmasında Musul_Kerkük ve Türkmenlerin Durumu

Lozan Konferansı'nda üzerinde konuşulan ve en önemli madde olan ve çetin tartışmaları meydana geldiği konu Musul Meselesi olmuştur. Hem Türkmen meselesi açısından hem de coğrafya strateji alanında Türkiye için hayati bir öneme sahip olan Musul, müzakerelere ve müttefiklerine hakim olan İngiltere için de gerek zengin enerji ve petrol kaynakları gerekse Hindistan yolunu güvenlik ve emniyet bakımından ele geçirilmesi zorunlu görülen stratejik, ticari ve ekonomi öneme sahip olan bir bölge olmuştur.¹²

Ayrıca Türkiye için Musul ve Kerkük Meselesi Misakı-Millinin vazgeçilmez bir ilkesidir. Bu ilke Türkiye'nin dış politikası ve Misakı-Milli'de hale devam etmektedir. Musul Meselesi'nin çözüme kavuşturulması hususu konusunda, İsviçre Lozan (Lausanne) Kentinde yapılacak barış konferansına bırakılmıştı. Misakı-Milli ruh ve heyecanı ile Lozan barış Konferansı'na Türkiye'yi temsilen Büyük Millet Meclisi'nin seçeceği heyet katılacaktı. Lozan Konferansı için Meclis oy çokluğu ile İsmet Paşa İnönü'yü heyet başkanlığına, Maliye Bakanı Hasan Bey ile Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey'i de heyet üyeliğine seçti. İsmet İnönü heyet başkanı seçilmesinden sonra, kürsüye gelerek, özetle şu sözleri söyledi: (Yüce Meclisimizin hakkımda gösterdiği güven teveccühe teşekkür ederim. Bu güven ve teveccühe dayanarak barış konferansında milli isteklerimizin savunulmasına ve elde edilmesine çalışacağı son derece tabiidir. Esasen milli istiklalimiz meşru ve dünyaca malumdur. Konferansta

¹². MISİROĞLU Kadir, **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, İstanbul, 1975, s. 83.

delegelerimizin hareket çizgisi,yüce meclisinizle şimdiye kadar kabul edilen muahedelerle Misak-ı Milli'den mülhem olacaktır)

İnönü Lozan'a gitmek üzere İstanbul'a gelirken Sapanca'da trende yaptığı basın toplantısında Gazetecilerin ilk sorunu Lozan barış konferansında Türkiye'nin savunacağı esas konuların neler olduğunu sormuşlar ve İnönü'nün cevabı ise şöyle demiş:(Bizim barış şartlarımız dünyaca malumdur.Bu şartları müteaddit defalar,müteaddit vesilelerle ilan etmekten geri kalmadığımız için onları herkese bilir.

Bizim uğrunda yıllardan beri her türlü fedakarlığa katlandığımız gayelerimiz çok mütevazı ve çok haklıdır.Bu gayeler iki kelime içindedir:Misak-ı Milli).

Lozan Konferansı'nda en çok ilgili çeken konuların başında Musul Meselesi geliyordu.Türkiye'nin Irak sınırının çizecek olan Musul meselesi,tartışmasının şekil yüzünden,bütün dünyanın ilgi gösterebileceği kadar önem kazanmıştı.İngiltere ile Türkiye temsilcilerinin amansız bir kavgaya tutuştukları bu toplantı,Lozan Barış Konferansı'nın en heyecanlı ve en çetin bölümünü oluşturmuştu.

23 Ocak 1923 Salı günü öğleden önce ve öğleden sonra iki oturumda ele alınan Musul meselesi,ilk defa açık olarak ele alınıyordu Irak Trükleri'nin kaderini yakından ilgilendiren ,Türkiye açısından da büyük önem taşıyan bu iki oturum tutanaklarının uzun bir özetini aşağıya alıyoruz.Saat 11.00'de başlayan sabahki oturumda Lord Curzon,yakında yapılabileceğini umduğu barış anlaşması maddelerinin arasında,Türk topraklarının güney sınırının tespitinin de bulunduğunu söyledi.Bu mesele, 27 Kasım 1922'de yani Konferansın açılışından bir hafta sonra,komisyonu getirilecekti.Ancak İnönü 26 Kasım akşam Lord Curzon'dan,bu konunun açık bir toplantıda tartışılmasından vazgeçilmesini ve aralarında özel görüşmelerde ele alınması istemiştir.Lord Curzon bu isteği memnurlukla kabul etmiştir.Görüşmeler yapılmış ve daha sonra,sözlü ve yazılı olarak yapılan bu görüşmeler,üzülerek belirtmek gerekir ki bir sonuç vermemiştir.Türk Temsilci Heyeti ,Musul vilayetinin Türkiye'ye geri

verilmesine ilişkin isteğinden hiçbir şekilde vazgeçmemiştir. Lord Curzon da böyle bir isteğe karşı olduğunu birkaç defa belirtmek zorunda kalmıştır. Bu şartlar altında, karşılıklı görüşlerini Konferansa ve dünyaya açıklamak için fırsat vermek amacıyla, bu konunun Konferansa getirilmesinden başka yapacak bir şey kalmamıştır. Bunun için Lord Curzon, Türk Temsilci Heyeti'nden görüşünü açıklamasını istemişti. İsmet Paşa'nın gerek T.B.M.M. de yaptığı konuşmada gerekse Sapanca'da trende iken gazetecilere verdiği demecinde Türk heyetinin amacının Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek olduğunu ısrarla vurguladığı görülmektedir.

Musul meselesi, yukarıda belirttiğimiz gibi ilk olarak Lozan Konferansı'nın 23 Ocak 1923 tarihinde tarihli oturumunda ele alınmıştı. İsmet Paşa Türk tezini siyasi, tarihi, etnik, etnografik, coğrafi, ekonomik ve askeri açılardan geniş bir şekilde ilmi ve aklı belgelere dayanmak suretiyle izah etmiş.

İsmet Paşa'nın bu Konuşması incelendiğinde Musul'un bir Türk toprağı olarak telakki edilmesindeki hakikatların yanı sıra İngiltere'nin ortaya koymaya çalıştığı iddialar da çürüttüğü görülmür. Esasında Türk tezinin dayandığı temel nokta etnik ve sebeplerdir.

Musul vilayetinde yerleşik nüfus, 503.000 kişi olarak gösterilmiş ve Türk-Kürt ayrımı yapılmaksızın çoğunluğu Türk olduğu vurgulanmış ve bölgenin Anadolu'dan ayrılmayacağı belirtilmiştir. İngiliz Temsilcisi Heyeti, Telafer şehrinin bir Türk şehri olduğunu ve Musul'un etrafında pek çok Türk Köyü bulunduğunu Kabul etmektedir. Ayrıca Kerkük ile Erbil bölgelerinin Türklüğü İngiliz Hükümeti tarafından Kabul edilmekteydi.¹³

İsmet Paşa son resmi Türk istatistiklerine dayanarak Musul'u meydana getiren unsurları şu şekilde gösterilmiştir:

Türk.....	146.960
Kürt.....	263.830

¹³ . HÜRMÜZLÜ Erşet, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul 2002, s. 78.79.

Arap.....	43.210
Gayri Müslim.....	31.00
Toplam	503.000

İngiliz Heyeti'nin verdiği rakamlar ise şu şekilde olmuştur:

Türk.....	65.895
Kürt.....	452.720
Arap.....	185.763
Hristiyan.....	62.225
Yahudi.....	16.865
Toplam.....	785.468

Verilen bu rakamlardan da içinde azınlıkta, Kürtlerle Türker'in anlaşılacağı gibi Araplarla Müslüman olmayan gurpların vilayet nüfusu içinde azınlıkta, Kürtler'le Türklerin çoğunlukta olduğunu İngiliz temsilcileri de kabul etmiştir. İsmet Paşa'dan sonra söz alan Lord Curzon ise ortaya koyduğu karşı teziyle Türk taleplerini çürütmeye çalışmış ancak bunda Başarılı olmayacağını anlayınca başka metotlardan istifade etmeyi düşünmüştür. Curzon'un ilk manevrası Musul meselesini normal seyrinden çıkartmak suretiyle İngiltere'nin Musul'u elkoymak istemesinin "petrol tesiriyle" olduğu gerçeğini kamuoyu anlatabilme ve İngiltere'nin gerçek emellerini teşhir etme fırsatı kaçırılmış oluyordu. Bu otel Saklamayı başarmasıdır. Böylece otel odalarında görüşülmeye başlanan Musul meselesinde Türkiye'nin haklılığını görüşmelerinin birinde Türk Heyeti ikinci delegesi Rıza Nur, Lord Curzon'a "Musul'un Türkler'e bırakılması halinde diğer ihtilaf konularında Ankara ile derhal anlaşma sağlanabileceği garantisini dahi vermiş, daha da ileri giderek İngilizler'e petrol ihtiyazını teklif ederek Musul'un Türkiye'ye verilmesini istemiştir.

IV- Lozan Konferansı Sonrasındaki Gelişmeler

Musul meselesi Lozan Antlaşması'ndan sonra Haziran 1926 tarihine kadar sürüncemede kalmıştır.Üç yıllık bir zaman dilimi içerisinde mesele önce 19 Mayıs 1924 tarihinden itibaren Haliç Konferansı'nda ele alınmıştır. Haliç Konferansı'nda Türk Heyetinin Başkanlığını Fethi Bey ve İngiliz Heyetinin Başkanlığını Sir Percey Cox yapmıştır. İki tarafın Musul meselesinde anlaşmaya varmaması meselenin Milletler Cemiyeti'ne intikal etmesine neden olmuştur.¹⁴

Milletler Cemiyeti Musul meselesini 20 Eylül 1924'te görüşmeye başlamıştır. Görüşmelerde Türk tarafı daha önceki görüşlerinde ısrar etmişse de, İngiltere bu talebi kabul etmemiştir.

Milletler Cemiyeti, 30 Eylül 1924'te bir soruşturma kurulu kurulmasını kararlaştırmış, komisyon başkanlığına da eski Macar başbakanlarından KontTeleki getirilmesi.Konsey 28 Ekim1924'te bir sınır tanımı yaparak "Brüksel Hattı" adıyla ve geçici mahiyette bir Türk-İrak sınırı tespit etmiştir.¹⁵

17Temmuz 1925'te Komisyonunun hazırladığı rapor Cemiyet Meclisi'ne sunulmuştur. Raporda yer önemli noktalar şöyledir:

- Brüksel Hattı'nın coğrafi sınır olarak tespit edilmesi,
- Musul vilâyetinde çoğunluğun, sayıları 500 bini bulan Kürtler'den meydana geldiği,
- Kürtlerin, Türk ve Arap nüfustan fazla olduğu,
- 1928 yılında sona erecek olan Irak'taki manda yönetiminin 25 yıl daha uzatılması,

¹⁴.AYDIN Mesut, **Türkiye ve Irak Hududu Mes'ele**si, ASAM Yayınları, Ankara, 2001: s45-49.

¹⁵. KÜRKÇÜOĞLU Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara, 1978: s. 295.

- Bölgedeki Kürtlere yönetim ve kültürel haklarının verilmesi kaydıyla Musul'un Irak yönetimine bırakılması,
 - Cemiyet-i Akvam Meclisi'nin, bölgenin iki ülke arasında taksimine karar vermesi halinde Küçük Zap çizgisinin sınır olarak kabul edilmesi,
 - Milletler Cemiyeti, Irak'taki manda yönetiminin uzatılmasını ve Kürtlere imtiyazlar tanımak suretiyle bölgenin Irak'a bırakılmasını uygun görmediği takdirde, Musul'un Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağı,
 - İngiltere'nin Hakkari üzerindeki iddia ve isteklerinin kabul edilmemesi.
- Türkiye'nin itirazları nedeniyle, Konsey,19 Eylül 1925'te La Haye

Adalet Divanı'nın görüşünü istemiştir.Divan'ın verdiği karar,Milletler Cemiyeti Meclisini'nin görüşleri doğrultusunda Milletler Cemiyeti Meclisini ,8 Aralık 1925'te Divan'ın kararını benimsediğini açıklamıştır.16 Aralık 1925'te Soruşturma Komisyonu Raporu Kabul edilmiş ve Brüksel Hattı'nın güneyindeki toprakların Irak'a bırakılmıştır¹⁶.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti kararına tepkisi büyük olmuştur. Karar Türkiye'de İngiltere'ye karşı bir savaş havası yaratmıştı.Türkiye defalarca Musul konusundaki İngiliz oyunlarını kabul etmeyeceğini açıklamasına rağmen bu tutumunda direnemeyecek ve Cemiyet Meclisi kararına uyarak 5 Haziran 1926'da yapılan Ankara Antlaşması ile Musul'u Irak'a terk etmeyi kabul edecektir.Ankara Antlaşması'nda Türk-Irak sınırını tespit edilmiş, anlaşmanın 14. maddesinde ise bölgedeki petrol gelirin %10'unu 25 yıl süreyle Türkiye'ye bırakılmasını öngörülmüştür.¹⁷

M. Kemal Paşa'da başlangıçtan itibaren Musul'dan vazgeçilmesi yönünde herhangi bir temayül görülmemiştir. Değişik tarihlerdeki demeçlerinde Musul'un Anavatan Türkiye'den ayrılmaz bir Türk yurdu olduğunu defalarca vurgulamıştır. Hatta bile Musul Vilayeti için savaş yapmaya hazır olduğunu da

¹⁶. SOSYAL İsmail, **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları (1920-1945)**, Cilt I, Ankara, 1989: s. 306.

¹⁷. ŞİMŞİR Bilal Namik, **Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2004, s.64

söylemiştir.Konferansın başarısızlığa uğraması halinde karşılaşılabilecek güçlükler için Türk Ordusu tarafından çok gizli kaydıyla bir harekât planı hazırlanmış, fakat tatbik safhasına konulmamıştır¹⁸.

M. Kemal Paşa ve İsmet Paşa, Musul üzerine bir askeri harekâtı çeşitli zamanlarda Müzakere etmişler, hatta Kazım Karabekir Paşay'a Musulu'n alınması için teklifte dahi bulunmuşlardı. Esasında bütün bu askeri çözümle ilgili düşünceler T.B.M.M.hükümetlerinin ve M.Kemal Paşanın Misak-ı Millinin gerçekleştirilmesi hususundaki hassasiyetinden kaynaklanmaktadır. Musul'un kaybedilişini hazırlayan gelişmeler silsilesindeki ilk safha, Mütareke'nin imzalanmasından sonra Kerkük sancağının İngilizler tarafından haksız işgalidir.Bu işgal hareketinde Ali İhsan Paşa'nın direnmeyen sancağı İngilizler'e devretmesi ayrıca Mütareke öncesindeki savaşlarda verdiği yanlış kararlar İngilizler'in işini kolaylaştırmış, bölgenin kolaylıkla elden çıkmasına sebep olmuştur.İkinci safhaise Lozan Konferansı'nda İsmet Paşa'nın Musul'un Türkiye'ye verilmesi amacıyla sağlam temellere dayanarak savunmasını yaptığı mükemmel tezine rağmen, İngiliz oyunu ile Musul meselesinin sonraya bırakılması ve Milletler Cemiyeti'ne gönderilmesidir¹⁹.

Musul meselesinden dolayı yeni bir savaşı göze alamayan Türkiye'yi Ankara Antlaşması'nı imzalamaya sevk etmiştir.1926 tarihinde Türkiye ve İngiltere arasında yapılan Ankara anlaşmasıyla Musul vilayeti Irak'a bırakılmıştı. Milli Mücadelenin amaç ve ilkeleri, önce Erzurum Kongresi'nde sonra ise Sivas Kongresi'nde belirlenmiştir. Kongre çalışmaları sonucunda yayımlanan bildirinin dış politika ile ilgili hükümleri "Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, onun Muhtelif kısımları birbirinden ayrılamaz,yabancı müdahalesi karşısında Osmanlı Hükümeti düşecek dursa, millet hep birlikte savunma ve

¹⁸. AYBARS Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara 1990, s. 355

¹⁹. ŞİMSİR, Bilal Namik, a.g.e, s.63.

direnmede bulunacaktır. Yabancılar a s iyas i egemenliği ve sosyal dengeyi bozucu imtiyazlar verilm eyecektir. Manda ve himaye kabul edilmeyecekti. Mustafa Kemal ile yeni hükümet arasındaki görüşmelerin olumlu sonuçlanması üzerine Hükümet; İstanbul'da Meclisi Mebusa nın toplanmasına karar vermiş ve bunun için seçimler ülkede yapılmıştır.

Seçimler sonunda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, Meclisi Mebusanda çoğunluğu sağlayarak ilk toplantısını 12 Ocak 1920 tarihinde yapmıştır. Düşman devletlerin tehdidi altında çalışan bu meclisin en önem li icraatı, 28 Ocak 1920 tarihinde yaptığı son toplantısında, Türk Milletinin28 Ocak 1920 tarihinde yaptığı son toplantısında, Türk Milletinin Milli temel ilkelerini Misak-ı Milli adı altında kabul etmesidir.

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin Milli Sınır konusunda 1 Mayıs 1920 tarihli Meclis konuşmasında şöyle açıklıyor: (Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudut meselesi i tayin ve tespit edilirken, milli hududumuz İs kenderunun güneyinden geçer ve doğuya doğru uzanarak, Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü, ihtiva eder. İşte milli hududumuz budur). Böylece Mustafa Kemal'in önderlik ettiği hareketin amaç ve ilkeleri, Osmanlı Devleti'nin yasama organı tarafından da teyit edilmiş oluyordu. Misakı- Milli'nin kabulünden sonra İtilaf Devletleri 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u resmen işgal ettiler.

V- Milletler Meclisinde Musul

İngiltere'nin amacının Milletler Cemiyeti süreci başlamadan önce, de facto sınırın kendi taraflarındaki bölümünde mutlak denetimi sağlamak olduğu açık şekilde görülmüştür. İngilizlerin Asurîleri sürekli olarak silahlandırmaları ve onlara askerî eğitim vermeleri, Hakkari'ye yönelik istemlerinde ciddi olduklarını göstermiştir. Türkiye'nin 11 Eylül 1924'de Asurîlere yönelik başlatmış olduğu operasyonun sebebi, Hakkari Valisi'nin kaçırılmasıyla başlayan ayaklanmaya karşı bir cezalandırma eylemi ve Asurîlerin Kerkük'te sivil Türk halkın üzerine ateş açarak çok sayıda insanı öldürmelerine sebep olan Kerkük katliamı olduğu kabul edilir.²⁰ 20 Eylül 1924 günü, Cenevre'de Musul'la ilgili resmi görüşmeler başlamış olduğundan ve İngiltere ile savaş olasılığı göze alınılmadığından dolayı, 28 Eylül 1924'te operasyon durdurulmuş, de facto sınırın Türkiye tarafında denetim sağlanmış, bölge Asurîlerden temizlenmiştir. 27 Eylül 1924 tarihli genel kurul ve ertesi günkü oturum sonucunda Cemiyet-î Akvam, Irak üzerinde İngiliz mandasını kabul etmiştir. Cemiyet, iki devletin iddialarını dinledikten sonra durumu hem İngiliz ve Türk hükümetleriyle hem de Musul'da halk temsilcileri ile görüşmek ve durumu yerinde tahkik etmekle görevli bir "soruşturma komisyonu" kurulmasını 30 Eylül 1924'te karara bağlamıştır. Şeklen tarafsız olan ve üç kişiden oluşan komisyon Macaristan eski Başbakanı Kont Paul Teleki, İsveç'in Bükreş Büyükelçisi De Virsen ve Belçikalı Albay A. Paul is'ten meydana gelmiştir.²¹

16 Ocak 1925'de Bağdat ve Musul'da incelemelerine başlayan komisyon, 16 Temmuz 1925 tarihinde Raporu'nu tamamlayarak Milletler Cemiyeti'ne

²⁰ . KAYMAZ İhsan Şerif, **Musul Sorunu**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003.s, 357-358.

²¹ . YILMAZ Durmuş, **Musul Meselesi Tarihi**, Çizgi Yayınları, Konya, 2003, s.178.

sunmuştur. Rapor sonucunda, Musul Meselesi hakkında coğrafi, ırkî, iktisadî ve siyasî sonuçlar çıkartılmıştır. Bunlar özetle şöyledir:

- Brüksel Hattı coğrafi sınır olarak kabul edilmiştir. Komisyon Musul Vilayetinde çoğunluğu sayıları 500.000 kadar olan Kürtlerin oluşturduğunu ve bunların ne Türk ne de Arap olduğu ırkî sonucuna varmıştır.
- Komisyon, iktisadî sonuç olarak, bölgenin Irak'a bağlanması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Fakat Musul'un geleceği ne olursa olsun; Irak ile Türkiye arasında bir iktisadî anlaşma yapılmasının bölgedeki ihracat ve ithalatı geliştireceği de belirtilmiştir.

• Siyasi sonuç olarak da, Irak'taki manda en geç 1928 yılında sona ereceği için bu yönetimin 25 yıl uzatılması ve Musul Vilayeti'ndeki Kürtlere idarî özerklik verilmesi kaydıyla, Musul'un Irak'a bırakılmasının en iyi çözüm olduğu bildirilmiştir. Bu iki noktaya uyulmadığı takdirde, Musul Vilayeti'nin Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağı ifade edilmiştir.

- Komisyon, Milletler Cemiyeti Meclisi, Musul Vilayeti'nin Türkiye ve Irak arasında taksimine karar verirse, Küçük Zap çizgisinin sınır olacağına karar vermiştir. Öte yandan, İngiltere'nin Hakkarî Vilayeti üzerindeki iddiası ise kabul edilmemiştir.²²

Komisyonun incelemelerine başlamasından sonra, 13 Şubat 1925 tarihinde, Ergani ilçesine bağlı Piran köyünde Şeyh Sait isyan başlatmıştır. İsyan kısa zamanda Bingöl ve Elazığ illerini içine alacak şekilde genişlemiştir. İsyancılar Diyarbakır'a yürüyerek şehri ele geçirmek istemişlerse de bundan bir sonuç alamamışlardır.²³ Milletler Cemiyeti Meclisi'nde 3 Eylül 1925

²² . AYDIN Ayhan, **Musul Meselesi**, Turan Yayınları, İstanbul, 1995, s.71.

²³ . YILMAZ Durmuş, a.g.e.s, 183.

tarihinde Komisyon raporu görüşülmeye başlanmıştır. Türkiye adına Tevfik Rüşdü Aras Bey, Komisyon raporunu eleştirip Türk görüşünü tekrarlamıştır. Türkler ile Kürt unsuru arasında ayırım gözetilmesini eleştirerek İngiltere'yi şöyle itham etmiştir: "Korumak gerekçesiyle, millî bir unsuru ayırmak için takip edilen gayeyi bir türlü anlayamıyorum. Bu gaye, Kürtlerin ufak bir bölümünü elde bulundurarak, bunları Kürt çoğunluğuna sahip ülke (Türkiye) aleyhinde kullanmaktır. Milletler Cemiyeti Konseyi 19 Eylül 1925'te Lahey Adalet Dîvânı'ndan komisyon raporunu, Lozan Antlaşması'nın 3/2. maddesine istinaden hukukî dayanağı hakkında görüş istemiştir. Dîvân, 21 Kasım 1925 günü aldığı kararla konseye şu görüşleri bildirmiştir:

- Cemiyet-î Akvam'ın Lozan'ın 3/2. maddesi uyarınca alacağı karara tarafların uyması mecburî olacak ve bu karar Türkiye ile Irak arasındaki sınırın kesinlikle tesbit olunduğunu gösterecektir.

- Kararın oybirliği ile alınması gerekecek, tarafların delegeleri

oylamaya katılacak, ancak onların oyları oybirliğinin hesabından sayılmayacaktır. Milletler Cemiyeti Meclisi, Türkiye'nin bütün karşı çıkışlarına rağmen 6 Aralık 1925'de Divan'ın kararlarını benimsemiştir. Meclis 16 Aralık 1925'de Üçlü Komisyon'un raporunu benimseyen, yani Brüssel Hattı'nın güneyindeki toprakların Irak'a bağlanmasını öngören kararı benimsemiştir. Meclis yine komisyonun kabul ettiği biçimde, Irak'taki manda yönetiminin 25 yıl uzatılması konusunda İngiltere ile Irak arasında yeni bir ittifak antlaşmasının yapılmasını da istemiştir. İngiltere, Meclis'in bu kararı uyarınca 18 Ocak 1926'da yeni bir antlaşma yapmış ve bunu Milletler Meclisi'ne bildirmiştir.²⁴

²⁴. AYDIN Ayhan, a.g.e.s73-75.

VI- Ankara Antlaşması

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti kararına tepkisi büyük olmuştur. Karar Türkiye'de, İngiltere'ye karşı bir savaş havası yaratmıştır. Türkiye defalarca Musul konusundaki İngiliz oyunlarını kabul etmeyeceğini açıklamasına rağmen bu tutumunda direnememiştir.²⁵ 18 Şubat 1926'da, Westminster'da, İngiliz Sömürgeler Bakanı Amery ile Dışişleri Bakanı Chamberlain, İngiliz Irak Antlaşması dolayısıyla hükümetlerinin Musul siyasetlerinin mevcudiyetini inkar etmemişlerdir. İngiliz Sömürgeler Bakanı'na, İngiliz Hükümeti'nin "Kürdistan" siyasetinin ne olduğu sorulmuş, o da bu soruya cevaben Kürtler'in Irak Devleti ile uzlaştığını belirtmiştir. Daha sonra Amery, Kürtler artık bağımsızlık peşinde koşmamalı, bunu unutmamalı, ülkelerinin huzurunu bozmamaya çalışmalıdırlar demiştir.²⁶ Akabinde Ankara'ya gelen İngiliz Büyükelçi Linsday, ilkin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve daha sonra da Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüştür. Dışişleri Bakanı Kürt isyanlarına temas ederek, ayaklanmaların Ankara'yı ne kadar zor durumda bıraktığını belirtmiştir. Ayrıca, Irak'taki Kürtlerin, Türkiye'deki Kürtlerle aynı sınırlar dahilinde yaşamayı tercih ettikleri yolundaki görüşlerini detekrarlamıştır. Başbakan, İngiliz Büyükelçi ile görüşmeleri sona erdirmiştir. bu görüşmelerden de bir sonuca varılamamış, Ankara prestij kaybına uğramıştır.

Linsday, Londra'ya gönderdiği 21 Nisan 1926 tarihli raporunda, Tevfik Rüştü Bey'in toprak isteğini bir yana bırakarak bazı tavizler karşılığında andlaşmaya hazır olduğunu bildirmiş, bu tavizin de petrol hissesi olabileceğini

²⁵. YALÇIN Semih , "Misâk-ı Millî ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi", Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul, s. 170.

²⁶. ÖKE Mim Kemal, **Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s.188.

eklemiştir. Linsday, 27

Mayıs 1926 tarihli raporunda ise, Tevfik Rüştü Bey'in kendilerine "Türkiye'nin para peşinde olmadığını, haysiyetini korumak istediğini, miktarın 300.000 veya 800.000 sterlin olmasının önemli olmadığını" söylediğini, kendisinin de Musul'da petrol çıkaran Turkish Petroleum şirketinden %10 hisse önerdiğini bildirmiştir.²⁷ Bu sınır uyuşmazlığı, tarafların statükoyu kabul etmeleriyle sona ermiştir. 5 Haziran 1926'da imzalanan "Hudut ve Münasebet-i Hemcivari" antlaşması, iki gün sonra TBMM'de onaylanarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Irak Hükümeti'nin 25 sene süresince, petrol gelirinin %10'unu Türkiye'ye vermesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu antlaşma 3 bölümden oluşmuştur ;

- Türkiye ile Irak arasındaki hudut,
- Türkiye ile Irak arasındaki iyi komşuluk münasebetleri,
- Genel hükümler.

Türkiye Devleti, Lozan Antlaşması ve sonrasında iyi bir politika izlemiş ancak masa başında yalnız kalması, savaşı tekrardan göze alacak durumda olmaması, yeni kurulmuş Cumhuriyete yönelik ülke içinde çıkan ayaklanmalar, ekonomik sıkıntılar ve siyasetini batılı devletlerle iyi münasebetler üzerine kurması dolayısı ile Musul konusunda tavizkar olmak zorunda kalmıştır.

Musul konusunda verilen tavizlerin yanında Ankara Antlaşmasına yansımayan bir husus daha vardır ki günümüze kadar Türk-Irak ilişkilerinde kanayan yara olmuştur. Bu husus, Kuzey Irak bölgesinde

²⁷ . YILMAZ Durmuş,a.g.e.s.194.

yaşayan Türk halkına yönelik yapılan insan hakları ihlalleridir ki başlangıç noktası burasıdır.

Musul sorunun çözümü ile, Türkiye ve İngiltere arasındaki çatışma dönemi aşılmış ve artık karşılıklı menfaat ve saygıya dayalı ilişkiler yavaş yavaş dostluğa yönelmiştir. Bu anlaşmaya uygun olarak, Irak ile ikili ilişkiler başlamış, iki taraf 1928 yılında karşılıklı olarak elçilikler kurmuştur. Böylece diplomatik sahada da başlayan ilişkiler, Irak'ın bağımsızlığını kazandığı ve Birleşmiş Milletler (BM)'e katıldığı 1932'den itibaren iki devlet arasında doğrudan gelişmeye devam etmiştir.

İkinci Bölüm

ESKİ IRAK ANAYASLARI VE TÜRKMENLER

I- IRAK'IN ANAYASAL DÜZENİNİN YAPISINDA TÜRKMENLERİN DURUMU 1925-2003

Günümüzde sayıları üç milyonu aşan Irak Türkleri asırlar önce Orta Asya'dan batıya göç ederek Kuzey ve orta Irak'ta yerleşmiş ve buraları kendilerine vatan seçmişlerdir.²⁸ Bin yılı aşan bir süre içerisinde,adı geçen bölgede onlarca beylik ve devlet kuran Irak Türkmenleri,birinci dünya savaşından sonra Anavatan Türkiye'den kopararak 1920'lerde kurulan Irak devletine ilhak ettirilmişlerdir.İngilizlerin sömürge politikası gereği ve Irak'ta petrol kaynaklarının keşfedilmesi,İngilizleri Türkmen bölgelerini Türkiye'den koparıp kukla Irak devletine ilhak etmesi yolunda her türlü entrikaları uygulamaya sevk etmiştir.Lozan ve Haliç konferanslarında çözüme kavuşamayan Musul-Kerkük meselesi,nihayet Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiş, buradan da Türkiye aleyhine bir sonuç çıkmıştır.²⁹

Bu aşamadan sonra süreç sürekli olarak Irak Türkmenleri aleyhine işlemiş,her konuda olduğu gibi hukuki platformda da mağdur duruma düşmüşlerdir.Buna rağmen Irak'ta Türkmen varlığını ve Türkmenlerin milli,siyasi ve kültürel haklarını hukuki yönden kayıt altında alan Irak'taki yasal düzenlemelerde,birçok hükmün var olduğunu görmek mümkündür.Bunlara kısaca değinerek ,demokrasiden gerçek manda nasibini almamış olan Irak gibi bir ülkede Türkmen toplumunu hukuk zeminindeki yerini arz etmeye çalışacağım.

²⁸ . ŞAKİR Zabit,**Mucez Tarih el Turkman Fi-L Irak** , Bagdat 1960,s,45.

²⁹ . HÜRMÜZLÜ Erşat,**EL-Turkman ve'l-vatanü'l-Iraki** ,Kerkuk Vakfı ,Istanblu l2003, s,49.

A. KRALİYET DÖNEMİNDE TÜRKMENLER

1.1925 Anayasası

İlk başta 1925 anayasasının ortaya çıkışının siyasi ve sosyal durumu başka devletlerin anayasalarından farklıydı çünkü Irak o arada İngilizlerin kolonili altındaydı. Iraklılara gelince anayasaya katılmaları şekli bir katkıydı. Bu anayasa Irak – İngiltere anlaşmasına dayanarak yazıldı yani İngilizlerin tarafından dikte edildi.³⁰

Irak Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında ve daha Irak parlamentosu oluşmadan Kurucu Meclis tarafında 21.Mart 1925 tarihinde Irak'ın ilk Anayasası ilan edilerek yürürlüğe girdi. Anılan anayasanın altıncı maddesi: milliyet, din ve dil ayrımı gözetmeden Iraklıları kanun önünde eşit olduğunu vurgulamıştır.

12.madde ile Iraklıların fikirlerini beyan etme,yayın ve toplantı yapma,dernek kurma ve derneklere üye olma konularında serbest olduklarını hükme bağlamıştır.

Bu Anayasanın Irak Türkmenlerini ilgilendiren hüküm 16.maddedir.Adı geçen maddeye göre taraflar kendi dilleriyle eğitilmek üzere okullar açabilme hakkına sahip oldukları hükme bağlamıştır.Görüldüğü gibi bir yıllık anayasa sadece Irak halkından ve bu halkın anayasal haklarından bahsetmiş ve isim zikretmeden eşitlik ilkelerini vurgulamıştır.Böylece,bu Anayasa 1943 yılında yapılan bir değişiklik ,Iraklıların etnik,din ve dil ayrımı yapılmadan sivil ve siyasi haklardan eşit olarak yararlandıklarını vurgulayarak diğer hükümlerle pekiştirmiştir.³¹

³⁰ EL-HASANİ Abdulrazzak , **Tarihul El-Irak El-siyasi El-hadis**, 1.cilt, 4.baskı, Beyrut, 1980, s,62.

³¹ 1925 Irak Anayasasının orijinal Arapça metni için bkz:Hürmüzlü Erşat ,**el-Turkman ve'l-Vatanü'l-Iraki** , Kerkük Vakfı , İstanbul 2003.

2. Irak 1932 Tarihinde Yayınlanan Nuri Sait Deklarasyonu

İngiltere hükümetini 1931 yılı başlarında Milletler Cemiyeti tarafından İngiltere'nin Irak üzerine koymuş olduğu manda rejiminin kaldırılması ve Irak Devletinin Milletler Cemiyetine üyeliğinin kabul edilmesi için resmen başvurmuştur. Milletler Cemiyeti ,bu talebi inceleyip karara bağlaması için bazı siyasi ve hukuki taraflara iki yıl gibi bir süre tanımıştır,Milletler Cemiyetinde o zaman bu konu ile üç adet daimi komisyon kurulmuştur:Mandalar Meselesi Komisyonu,Uluslararası Hukuk Komisyonu ve birinci dünya savaşından sonra imzalanan tüm barış anlaşmaların metinleri girmiş olan Azınlıklar Komisyonu. Milletler Cemiyeti İngiltere'nin Irak hakkındaki talebini incelemek üzere ,adı geçen üç komisyonun koordinatörünü ve İngiltere'nin bir temsilcisini içeren bir komisyon oluşturmuştur.İngiltere her ne kadar sunmuş olduğu raporları Irak'ın bağımsızlığına yeterli olmadığını doğrulamışsa da,komisyonun önemli bir tereddüdü ortada duruyordu:Acaba manda rejiminin kaldırılmasından sonra yürürlükteki yasaların uygulamasına devam edeceğini garantisi nedir,Komisyon ,Irak Hükümeti'nin bu yönde bir taahhütname verilmesinin gerekliliğini vurgulamış ve bu garanti belgesinin içeriğini belirlemiştir.Bunlar iki bölümde toplanmıştır:

1.Devlet ve Vatandaş İlişkisi

2.Devletin Milletler Cemiyetine üye olan devletlerle ilişkisi.

Irak Hükümeti bu ilkeleri bir raporda toplayıp Irak Kurucu Meclisine arz etmiştir. Kurucu Meclis bu ilkeleri kabul ederek hükümeti, Milletler Cemiyetinden bir taahhütnameyi aldıktan sonra 3 Ekim 1932 tarihinde Irak manda rejimini kaldırılmasına ve Irak Devleti'nin Milletler Cemiyeti üyeliğinin Kabulüne karar vermiştir. Böylece Irak, Milletler Cemiyetinde yerini alan ilk Arap Devleti ve hatta tek Arap Devleti olmuştur.

Burada şu gerçeği vurgulamak gerekir: Irak Hükümeti vermiş olduğu bu taahhütname ile uluslararası camiada taahhütnamenin içerdii ilkeleri ve tanımiş olduğu haklarla kendini bağlamıştır. Taahhütnamenin birinci maddesinde, bu belgede beyan edilen hükümlerin Irak için temel yasalar teşkil ettiği ve Irak'ta ne o zaman ne de ileride bu ilkelere aykırı herhangi bir yasa, yönetimlik veya resmi icraat ve talimatın çıkabileceği dair emin bir şekilde taahhütte bulunmuştur ve bunu deklere etmiştir.

Deklarasyonun ilk beş maddesinde Irak vatandaşlarına karşı eşitlik ilkelerine bağlı olacağı ilkesini getirmiştir. Buna göre vatandaş dil,ırk yada din nedeniyle ayırım yapılmadan yasalar önünde eşitlidir.Vatandaşların politik haklara sahip olacakları taahhüt altına alınmıştır.

Deklarasyonun Irak Türkmenlerini en çok ilgilendiren kısmı dokuzuncu maddedir. Bu madde, Kerkük ve Kifri'deki çoğunluğun Türkmen halkından olduğunu ve bu bölgede resmi dil olan Arapçanın yanı sıra Türkçe'nin de resmi dil olduğunu açıkça beyan etmiştir.Bu maddenin ikinci ve üçüncü fıkrasında ise bu bölgerde istihdam edilen memurların Türk asıllı olmaları ve Türkçe bilmiş olmaları esasını getirmiştir.Daha önce beyan edildiği gibi,Irak Türkmenlerinin bu hakları anayasa dahil tüm yasaların üstünde sayılan bu deklarasyonla tescil edilmiş,taahhüt altına alınmış ve Milletler Cemiyetinde kayda geçmiştir.³²

Milletler Cemiyetine verilmiş olan 1932 taahhütnamesinin Deklarasyon bir ürünü olarak 1934 yılında Mahalli Diller Kanunu çıkmıştır. Bu yasanın Türkmenleri ilgilendiren yanı,Türkmen bölgeleri okullarında Türkçe eğitim yapılması ve yine aynı bölgelerin mahkemelerinde duruşmaların Türkçe yapılabilme imkanını tanınmışıdır.Bu yasadan yararlanmak tedrisatın Türkçe yapılmasına devam edilmiştir .Ancak 1938 yılında bu uygulama keyfi bir şekilde

³². SAATÇİ Süphi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri** , İstanbul 2003 , s, 199-206.

kaldırılmış ve Türkmen bölgelerinde Türkçe eğitim, önce bir yabancı dil dersi gibi konmuş, sonra da 1938 yılında bahsi geçen uygulama tamamen kaldırılarak tüm eğitim ve dolayısıyla tüm ders kitapları Arapça yapılmıştır.

Irak Krallığının Kuruluş Bildirgesi

(Türkmenleri İlgilendiren Bölümler Alınmıştır)

1. Madde

Bu bölümde ifade edilen taahhütler Irak'ın temel kanunları olarak kabul edilmiş ve hiçbir kanun, tüzük ve resmi hareket bu maddelerle aykırı olamaz, hiçbir kanun, tüzük ve resmi hareket şimdi veya illerde bunların üstüne geçemez.

3. Madde

Irak'ta 6 Ağustos 1924 tarihinde yaşamlarını sürdürmekte olan Osmanlı tebaası ve bu tarihte Lozan Barış Antlaşması'nın 30. maddesi ve 9 Ekim 1924 tarihli Irak Vatandaşlık Kanunu'nun koyduğu Şartlara bağlı olarak Osmanlı vatandaşlığından çıkarak Irak vatandaşlığına kazanmış sayılacaklardır.

4. Madde

- a. Bütün Irak vatandaşları kanun önünde eşit olacaktır. Irak ,Din ve Dil ayrımı olmadan aynı medeni, kültürel ve siyasi haklardan faydalanaabileceklerdir.
- b. Seçim sistemi Irak'taki bütün, ırk, din ve dil azınlıklarının eşit olarak temsil edilebilmelerini garanti edecektir.
- c. ırk, din ve dil farklılıkları, hiçbir Irak vatandaşının medeni, kültürel ve siyasi haklarını engelleyemez.
- d. Herhangi bir Iraklının herhangi bir dille serbestçe özel görüşmelerde bulunmasına, ticari, dini, ve her türlü basın yayın faaliyetlerine ve genel toplantılar yapmasına sınırlama getirilemez.

e.Arapçanın Irak Hükümetinin resmi dili olması ve Irak Hükümetinin yaptığı özel düzenlemelere aykırı olmamak suretiyle,bu deklarasyonun9.maddesinde ifade edilen Kürtçe ve Türkçenin kullanımı ile ilgili olarak anadili resmi dilin dışında olan bütün Irak vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini yazılı ve sözlü olarak kullanabilmelerine gerekli imkanlar sağlar.

5.Madde

İrk ,din ve dil azınlıklarına mensup Irak'taki milliyetler,kanun önünde ve pratikte diğer Irak milliyetleri ile aynı emniyet ve davranışa layıktır.Özellikle kendi kazançlarını idame,idare ve kontrol etme veya kendi dillerini kullanıp,kendi dinlerinin gereğini icra edebilecekleri hayır,dini ve sosyal enstitüler,okullar veya diğer eğitim kurumları kurma hakları vardır.

9.Madde

a.Irak,Musul,Erbil,Kerkük ve Süleymaniye Livalarındaki nüfusunun büyük çoğunluğunu Kürt ırkının teşkil ettiği kazalarda,resmi dilin Arapça ile birlikte Kürtçe olmasını garanti eder.Bununla birlikte,nüfusun çoğunluğunun Türkmen ırkından olduğu Livasında bağlı Kifri ve Kerkük kazalarında resmi dil,Arapça ile birlikte Kürtçe ve Türkçe olacaktır.

b.Irak,mezkur kazalarda,makul bir miktar istinalar hariç olmak üzere,devlet memurlarının her ihtimale karşılık yeterince Kürtçe ve Türkçe bileceklerini garanti eder.

c.Her ne kadar işbu kazalarda memurların seçiminde ölçü Irak'ın diğer taraflarında olduğu gibi mümkün olduğu kadar adı geçen kazalardaki Iraklılardan seçileceğini taahhüt eder.³³

³³ Irak Krallığının Kuruluş Bildirgesi

II. CUMHURİYET DONEMİNDE ANAYASAL DÜZENİNİN YAPISINDA TÜRKMENLER

14 Temmuz 1958 yılında Irak'ta yapılan bir askeri darbe ile Kraliyet rejimi devrilmiş ve Irak'ta cumhuriyet ilan edilmiştir. 27 Temmuz 1958 günü bir "geçici Anayasa" ilan etmiş ve 1925 Anayasasının iptal edildiğini açıklamıştır.

A.1958 Anayasası

14 Temmuz 1958 tarihinde Irak ordusu bir askeri darbe ile kraliyet rejimini devirip Cumhuriyet ilan etmiştir. Yeni rejim kraliyet döneminde yürürlükte olan 1925 Anayasasını da iptal ederek yerine Cumhuriyet rejimine uyumlu yeni bir Anayasa ilan etmiştir.³⁴

1958 ikinci anayasası Irak'ta yaşayan halkların varlığı ve siyasi hakların korunması bakımından ve ilerde ciddi siyasi sonuçlar doğuran bir değişikliğe uğramıştır. Bu anayasanın 3. maddesi aynen şu şekilde hükme bağlanmıştır. "Irak'ın yapısı ve varlığı, vatandaşlar arasında dayanışma esası üzere kurulur. Vatandaş hakları ve Özgürlükleri korunur. Araplar ve Kürtler ortaklırlar, anayasa Irak toprak bütünlüğü ilkesi içerisinde milli haklarını korur".

Her ne kadar bu anayasasının 9. maddesi: "Vatandaşlar hukuk önünde eşittirler, değişik etnik kökene, Dil din ve inanç nedeniyle vatandaş arasında bir ayırım yapılamaz" diye hüküm getirilmiş olsa da, Irak milletini oluşturan Araplar ve Kürtler hariç başta Irak nüfusunun %15'ni teşkil eden Irak Türkmenleri bu maddeyle yok sayılmıştır. Bu da hukuk ve eşitlik ilkesi açısından büyük bir kayıp, demokrasi açısından da geriye dönük büyük bir adım teşkil etmektedir. Irak Türkmenleri anayasanın bu hükümleriyle yeni cumhuriyet döneminde oradaki varlıklarını kanıtlayan, yeni düzende hak ettikleri mevki konumu alabilme açısından büyük bir kayba uğramışlardır.³⁵

³⁴EL-ŞAWİ Munzir , **El-kanun El-desturi**, Bağdat, Dar El-kadisiye, 1981, s.38.

³⁵ 1958 Irak Anayasası.

Irak Devleti,1958 ihtilalından sonra başka bir deyimle Cumhuriyet döneminde zaman zaman siyasi çalkantılar ve askeri ihtilaller kanalıyla gelen değişik rejim ve akımlar içine girmiştir.

B.1963 Anayasası

1963 yılın Şubat ayında Cumhuriyetin en üst kademesinde olan başbakan General Abdülkerim Kasım aleyhine bir ihtilal düzenlenmiş, onun silah arkadaşı ve 1958 İhtilalını beraberce gerçekleştirdikleri Albay Abdülselam Arif, General Kasım rejimini devirerek Irak'ın ilk Cumhurbaşkanı görevini üstlenmiştir.

Yeni rejim yeni Anayasayı değiştirme gereğini görmüş ve 29 Nisan 1964 tarihinde yeni ve bir geçici anayasa ilan etmiştir.1964 geçici anayasası gereğince 1958 anayasası iptal edilerek yürürlükten kaldırılmıştır. Bu anayasanın 19. maddesi, Irak halklarına tanınan haklar bakımından 1958 yasasına göre bir farklılık arz etmiştir.1958 Anayasasında açıkça Arap ve Kürtlerin ülkenin ortakları olarak gösterilmiş.³⁶

C.1964 Anayasası

1964 Anayasasında ise Iraklılar cins, etnik yapı, dil, din veya başka sebeplerden dolayı hiçbir ayırım yapılmadan, hak ve vecibelerde fark gözetilmeksizin eşit oldukları belirtilmiştir. Bu anayasa, Irak milletinin bütünlüğü çerçevesi dahilinde Kürtlere milli hakları tanıyan bir şekilde konuyu ele almıştı.³⁷ madde 19.

Aslında Irak'taki siyasi çalkantılar, ülkenin iç dinamiği ve Kürt guruplarına karşı yürütülen silahlı temizleme operasyonlarının akıbeti ve başarı oranı, birkaç yıl içerisinde askeri ihtilal nedeniyle iş başına gelmiş olan rejimlerin ilan ettikleri

³⁶ 1963 Irak Anayasası.

³⁷ 1964 Irak Anayasası.

anayasalara da aks etmiştir. Bu Anayasalar, temel hak ve hürriyetler ile milli hakların tanınması konusunda inişli çıkışlı gelişmelere neden olmuştur.

D.1968 Anayasası

17 Temmuz 1968 tarihinde gerçekleşen askeri ihtilal sonucunda Bass Partisi Irak'ta iktidarı ele almayı başarmıştır. Bass rejimi 21 Eylül 1968 tarihinde bir önceki anayasayı iptal ederek geçici yeni bir anayasa yayınlamıştır. Bu Anayasanın konumuzla ilgili 21.maddesi şöyledir: Iraklılar hak ve vecibelerde kanun önünde eşittir, aralarında cins, ırk, dil ve din ayrımı yapılamaz, Arap ve Kürtler dâhil vatan korumak için iş birliği yaparlar, bu anayasa, Irak toprak birliği ilkesi içinde milli hakları tanır.

Bu anayasanın ilanından yaklaşık iki sene sonra Irak Devleti'nin Kürt guruplarıyla yapmış olduğu müzakereler sonucunda Kürtlere üç vilayette özerklik hakkı tanıyan 11 Mart 1970 tarihli hükümet deklarasyonu ilan edilmiştir.

Bu olayın hemen akabinde ve yapılan mutabakat sonucunda 1968 Anayasası entegre edilerek Irak Anayasası ilan edilmiştir. Yine bu mutabakatın doğal bir sonucu olarak, 1968 Anayasası'nın yukarıda anılan 21. maddesi revize edilerek 1970 Anayasası'nda, önümüze anayasanın beşinci maddesi şeklinde çıkmaktadır.

Adı geçen beşinci maddenin B fıkrası aynen şöyledir: Irak milleti, Arap ve Kürt milleti olmak üzere iki ana milletten oluşur. Bu anayasa Irak'ın toprak bütünlüğü çerçevesi dahilinde Kürt milletinin milli haklarını ve tüm azınlıkların meşru haklarını tanır.Yedinci madde ise, Arapçanın resmi dil olarak tescil edilmiştir.³⁸

Tüm bu anayasal hükümlere toplu bir şekilde bakıldığında önümüze şu tablo çıkmaktadır: Irak Türkmenlerinin Irak Anayasası'nda Irak'ın getirilmemektedir.

³⁸ 1968 Irak Anayasası.

3.5 milyon nüfusuyla Irak halkının %15'ünü oluşturan Türkmenler, anayasal platformda göz ardı edilmektedir. Irak anayasalarının bu yapısı ve bu tutumu Irak hükümetinin uluslar arası camiaya katılma imkanlarını sağlayan 1932 deklarasyonun metinlerinde açık bir şekilde aykırı düşmektedir.

E.1970 Anayasası

Bu anayasa taslağı Irak'ın Cumhuriyet tarihinde ilk olarak uzman bir Komisyon tarafından hazırlandı, bu adım büyük bir önem taşımaktadır çünkü 1968 anayasasını hazırlayanlar bu konularda tecrübeli değillerdi bu nedenle anayasada eksiklikler ve çözüm bekleyen problemler vardı, tüm bu nedenlerden dolayı 1970 anayasası hazırlandı, anayasa ilk çıktığında 67 maddeden oluşuyordu, bazı değişikliklerden sonrada 70 maddeye çıktı.³⁹

1970 yılında Irak Devleti Türkmenleri yakından ilgilendiren bir karar vermiştir. Irak Devrim Komite Konseyi tarafından, Irak Türkmenlerinin kültürel haklarını tanımak amacıyla çıkmış ve karar gereğince Türkmenlere bir dizi haklar tanımıştır. Türkmen bölgelerinde bulunan ilkokullarda Türkçe eğitim yapılması, Irak Türkmen Edebiyatçıları Birliğinin ve Türkmen Kültür Müdürlüğünün kurulması öngörülmüştür. Ayrıca Irak Enformasyon Bakanlığı tarafından Türkçe gazete ve bir dergi çıkarılmasına gibi Türkmenlere bir dizi kültürel haklar tanınmıştır.⁴⁰

dağılmış olan Devrim Konseyi tarafından çıkarılan 89 sayılı karar, eğitimin sadece ilkokullarda Türkmence olacağı hususunu düzenledi. Bu karar uygulamaya konularak okullar açıldı. Ancak hükümet kısa bir sürede bu kararı inkâr edip Türkmenlere kötü muamele ve zarar vermeye başladı; diğer yandan Türkmen okullarını da kapattı.⁴¹ Türkmen kuruluşları verimsiz bir hale

³⁹ EL-CEDE Raid , *El-tatavurat El-desturiye fi El-Irak*, Bağdat, 2004, s. 128-130.

⁴⁰ 1970 Irak Anayasası.

⁴¹ BEKIR İsmet , "*Irak Anayasası ve Türkmenler*", www.kerkük.net .2009.07.15.

getirilmiştir. Kanun hükmünde geçerliğinde olan bu karar Türkmenlerin haklarını tanınması bakımından günümüzde büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu karar iptal edilip ve yürürlükten kaldırılmadığı için halen hukuki yönden varlığını korumaktadır.

Bu önemli gerçek göz önünde bulundurulmalıdır. Türkmenler dahil Irak halklarının tümüne karşı haksız ve yasal dayanaktan yoksun uygulama, kararname, yönetmenlik devrik rejimin (Devrim Komite Konseyi) kararları ve kanunları yürürlükten kaldırılarak yerine çağdaş, insan haklarına saygılı ve Irak Devleti'nin bağlı olduğu uluslar arası taahhütlere sadık kalan yasalar getirilmelidir.

III-SADDAM HÜSEYİN'İN DÖNEMİNDE TÜRKMENLER 1979-2003

A.Saddam zamanında Türkmenlere Uygulanan baskı ve zulüm

Arap Sosyalist Baas Partisi en acımasız ve en zalim temsilcisi Olan Saddam Hüseyin döneminde (1980-2003) tarihleri arasında Türkmenlere uygulanan baskının dozu büyük ölçüde artmıştır. Bu baskıların bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz :

1. Birçok yerleşim yerinin Türkçe olan adları Arapçayla değiştirilmiştir.
2. Bütün Türkmen köylerini ve yerleşim yerini yıkılmıştır.
- 3.Devrim Komuta Konseyi'nin 29 Ocak 1976 tarihi ve 41 no'lu kararı ile Türkmenlerin yaşadığı Kerkük ilinin ad AL-Tamim olarak değiştirilmiş ve en büyük ilçesi olan Tuzhurmatu, Saddam'ın doğum yeri olan Tikrit'e bağlanmıştır.
- 4.16 Ocak 1980 tarihinde Irak Türkmenlerin Lider seviyesinde olan insanları idam edilmesi.
- 5.20 Ekim 1981 tarihinde 1391 no'lu kararı ile Türkmenlerin Güney illerine tehcir edilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu karar son aylarda Kerkük'te yeniden uygulanmaya konulmuştur.
- 6.27.09.1984 tarihinde 1081 no'lu kararı ile Türkmenlerin arazilerinin istimlak edilerek güneyden getirilen Araplara dağıtılması sağlanmıştır.
7. Yine aynı Konseyin 8 Nisan 1984 tarihi ve 418 sayılı kararı ve 11 Eylül 1989 tarihi ve 434 sayılı kararı ile Kerkük'te Türkmenlerin gayrimenkul satın almaları yasaklanmıştır.
8. Binlerce Türkmen, Irak yönetiminin insanlık dışı uygulamalara maruz kalmıştır.
9. 26-28 Mart 1991 tarihinde Tezahurmatu ve Altunköprü'den Türkmenleri katletmişti.

10. Irak yönetiminin ırkçı ve insanlık dışı uygulamalarının en açık örneği, Saddam kuvvetlerinin 31.08.1996 tarihinde Mesut Barzani başkanlığındaki KDP'nin daveti üzerine Erbil'e yaptığı baskın sırasında yaşanmıştır. KDP yardımı ile Irak kuvvetleri ve güvenlik birimlerinin, Türkmen okullarına, Türkmen siyasi partiler, kültür merkezlerine düzenlediği baskınlar sırasında 34 Türkmen tutuklayarak Bağdat'a götürmüş ve sonra idam etmiştir. Tutukluların akıbeti hakkında bugüne kadar aileleri ve Irak Türkmen Cephesi sağlıklı bir bilgi elde edememiştir. Konu, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun (A/51/496/add.18 Kasım 1996) raporunda tescil edilmiştir. Ülkede Türkmen varlığını yok etmek için uygulanan yoğun asimilasyon politikaları son zamanlarda etnik temizlik boyutuna varmıştır. Kerkük'ten uzaklaştıran Türkmenlerin sayısı 2002 yılında 1500 aile aşmıştır. Bunların yerine Arap aileleri yerleştirilmiştir. Türkmenleri göç ettirmek ve yerlerine Arapları yerleştirme politikası çok eski bir politikadır ve Irak yönetimi tarafından yıllarca sistematik olarak yürütülmüştür .

11. Türkmenlerin kendi dilleri ile eğitim ile yapmaları yasaklanmıştır.

12. Resmi dairelerde bile aralarında ana dilleri ile konuşmaları yasaktır.

13. Türkmenlere gayrimenkul alım satım yasaklanmıştır.

14. Her türlü ticari aracın alım satım yasaklanmıştır.

15. Mahalle , Köy ve şehirlerin Türkçe adları değiştirilmiştir.

16. Kerkük başta olmak üzere Türkmenlere ait verilmeli tarım arazileri yönetim tarafından istila edilerek yönetime yakın kişilere dağıtılmıştır.

17. Türkmen bölgelerinde, camilerde Türkmence vaaz hutbe verilmesi yasaklanmıştır . Dini tören ve toplantılar bütün Türkmen bölgelerinde yasaklandığı gibi, Irak 'ın genelinde de yasaklanmıştır.

18. Kuzeyde güvenli bölgeye göç ettirilen Türkmenler de son derece zor şartlar altında yaşamıştır. Aileler, can güvenliği ve barınabilecekleri bir yer bulabilmek ümidi ile yasadışı yollardan sığınmacı kabul eden ülkelere gitmek için teşebbüs

etmek zorunda kalmıştır.⁴²Bu tür teşebbüsler sonucunda birçok Türkmen hayatını kaybetmiştir.

Saadam zulmundan kaçarak Türkiye'ye yerleşen binlerce Irak Türkmenleri Türkiye'de oturma ve çalışma izin almayınca çüzümü üçüncü ülkeye kaçmakla buldular.Çünkü BM mülteci komisyonu tarafından birçok Türkmen'e Türkiye'den üçüncü bir ülkeye gitmeleri için müsaade edilmiyordu.Bazı haksız gerekçeler gösterilerek Türkmenleri adeta Türkiye'de tutmaya çalışılıyordu .

B. Türkmenlere tanılan Kültürel Haklar

Bass Partisi,Kürtlerin öteden beri istedikleri ve özerk Küt bölgesinin başkenti yapmak niyetinde oldukları Kerkük'ün Türklüğünün kabul ederek ,Irak Türkmenlerine 89 sayılı ve 24 Ocak 1970 tarihli ihtilal komuta Konseyi'nin kararı ile Kültürel hakları tanıdı.İhtilal komuta Konseyi'nden çıkan karar Irak Türkmenleri için büyük önem taşımış,bu kararın metni şöyledir:

Vatandaşların, ülkeye hizmetlerini arttırmanın,milli birliği koruma ve mücadele azmini derinleştirmenin,onların ancak meşru haklarına kavuşmaları ile sağlanacağına inanan 17 Temmuz devrimi,Türkmen azınlığının yaşadığı bölgelerde,Kültürel haklarını kullanmasını uygun görmüştür.Bundan dolayı İhtilal Komuta Konseyi 24 Ocak 1970 tarihli oturumunda:

1-İlkokullarda Türkmen dili okutturulmasına.

2-Bu dille öğrenim yapan bütün okullarda açıklama usullerinin Türkmen diliyle yapılmasına.

3-Türkmence öğretimi hususunda Terbiye ve Talim Bakanlığı'na bağlı bir müdürlüğün kurulmasına.

4-Türkmen edebiyatçı,şair ve yazarlarının,kendilerine mahsus bir birlik kurmalarına imkan verilmesine,eserlerini bastırabilmeleri için yardım

⁴² .MARUF Aydın ,”Türkiye ve Irak İlişkilerinde Türkmenler Körfez Savaşı Sonrasında Günümüze”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi ,Ankara 2007s,68-69.

edilmesine,dil bakımından istidat ve kabiliyetlerini artırma fırsatı verilmesi ve bu birliğin Irak Edebiyetçılar Birliği'ne bağlanmasına.

5-Kültür ve Tanıtma Bakanlığı'na bağlı olarak,bir Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulmasına.

6-Türkmençe haftalık bir gazete ve aylık dergi çıkarılmasına.

7-Kerkük televizyonundaki Türkmençe yayınların arttırılmasına ,karar verilmiştir.⁴³

Fakat verilen bu haklar,kısa bir süreden sonra uygulaması yapılmadan yasaklanmıştır.Buna rağmen Türkmenlere daha fazla baskılar yapılmaya başlanmıştır .Türkmenlerin önde gelen aydın kişilerini takip altına alınarak ve sonra da yakalayıp Irak'ın güney bölgelerine sürgüne gönderilmiştir.Kararda, yıllarca Türk olarak tanımlanan Iraklı Türklere ,Türkmen denilerek,Orta Asya kökenli farklı bir millet düşüncesi halka kabul ettirilmeye çalışmış olmasına rağmen,Türkmenler hala daha Anadolu'yu ve Türkiye'yi unutmamışlardır.

Irak hükümetinin,Türkmenlere bu hakların vermesinin altında başka nedenlerde yatıyordu .Irak,BM Genel Kurulu'nun,21 Aralık 1965 tarihinde ırkçılık ve ırk ayrımı uygulamalarının yok edilmesi hususuna karara bağlamış,4 Ocak 1969'da uygulamaya koyduğu uluslar arası belgeyi,14 Ocak 1970 tarihinde kabul etmişti.Devrim Komuta Konseyi'nin belgeyi kabul etmesinden bir hafta sonra,Türkmenlerin Kültürel Haklarının tanınması kararını çıkararak bir suretindi de Birleşmiş Milletler dokümanları arasında geçerek şekilde ulaştırmış,kendisini vatandaşlar arasında yaptığı suçlamalarından arınmak istemişti.

⁴³ Aydın Maruf,a ,g ,e ,s,58-60.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ IRAK ANAYASASI VE TÜRKMENLER

I.İŞGALDAN SONRAKİ YENİDEN YAPILANDIRMA SÜRECİ VE IRAKIN GEÇİCİ VE DAIMİ ANAYASADA TÜRKMENLERİN HAKLARI

A-İŞGALDAN SONRAKİ YENİDEN YAPILANDIRMA SÜRECİ

İşgal sonrası Irak siyasal yaşamının temel karakteri, siyasetin etnik ve dini temellerde yapılması ve ülkenin bu çerçevede kutuplaşmasıdır. Bu eğilim, Saddam Hüseyin döneminde Irak dışında örgütlenen muhalefetin yapısı, ABD'nin Irak'a bakışı açısı ve ülkenin iç dinamiklerinin ürünüdür. Ancak, siyasetin etnik ve dini çizgiler çerçevesinde yapılması ve yeni Irak'ın ve Iraklının tanımlanmasında bu faktörlerin ön plana çıkması, ABD tarafından da teşvik edilmiştir. 2003'ten bu yana kurulan, Geçici yönetim Konseyi, Başkanlar Konseyi, Meclis, Bakanlar Kurulu vb. hep ülkenin etnik ve dinsel farklılıklarının uygulamaya yansıtılacak bir şekilde siyaset yapılması düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Yeni anayasa taslağı da böyle bir uygulamanın özelliklerini ve sonuçlarını içermektedir.

Bugünkü Irak'ın temel sorunları, iktidarı kimin elinde tutacağı, idari teşkilatlanma, rejimin biçimi, ekonomik refahın artırılması ve iç güvenliğin sağlanmasıdır. fakat bütün bu sorunların yakın bir gelecekte çözümlenebileceğini düşünmenin fazlaca iyimser bir yaklaşım olacağını söyleyebiliriz. Zira yeniden yapılandırılmak istenen, sadece ülkenin ekonomisi ya da güvenliği değil, aynı zamanda ulusal kimliğidir. Anayasada Iraklının Kim olduğuna ilişkin tarafların görüşlerini yansıtan uzlaşma maddeleri bulunmasına rağmen, henüz somut bir Iraklı kimliğinin oluşturulabildiğinden söz etmek mümkün değildir. Devletin resmi Dili, dini veya etnik ulusal kimliği, sürece

katılan her grup için başka bir anlam ifade etmektedir. Dahası, geliştirilen federal sistemle, bu sorun biraz daha karmaşık bir hal almaktadır.

Belirtilen sorunların salt bir anayasa veya kanunlar çıkarılmak suretiyle çözümlenebileceği şansı yanıltıcıdır.önemli olan uygulama ve mevzuatın uygulanabilirliğidir. İyi bir Anayasa, sorunların çözümü için iyi bir temel ve iyi bir başlangıç oluşturabilir.İrak'ta hazırlanan anayasanın başarılı olabilmesi için üç önemli ölçüt ileri sürülmektedir Tarafların belirlenen takvime uyması, tüm grupların meşru çıkarların dikkate alan bir anayasa yapılması ve ulaşılan sonucun uygulanabilir ve Irak halkını bir arada tutabilecek bir yapıda olması.Bu koşulları taşımayan bir Anayasa, halkı tasarlanan politik ortama yabancılaştırabilir.Hükümetin halk üzerindeki etkinliği ve saygınlığı zedelenbilir.⁴⁴ Bu şekilde , Anayasa yapım sürecinde dışlanan grupların siyasi süreçten bir kazanç sağlayamayacaklar sonucuna varmaları, iç savaş tehlikesini artırabilir. Anayasa sadece Irak'ta ve bölge ülkelerinde değil,ABD'de de gevşek federal yapısı, bölgesel milislerin varlığına izin vermesi ve petrol konusundaki düzenlemelerin iç savaşa yol açacağı endişeleriyle ciddi olarak eleştirilmektedir. Metnin kısa sürede hazırlanması ve bir çok ihtiyaca yanıt vermemesi sıkıntı yaratmaktadır.Bush yönetiminin Kendi üzerindeki kamuoyu baskılarını azaltmak maksadıyla bir an önce somut ve olumlu gelişmeler sağlamak isteği,önceden belirlenen plana uymanın gerekliliği ve aksi yönde olabilecek bir görünümün yaratacağı gevşeklik ,Anayasa hazırlanması sürecindeki aceleciliğin nedenlerin oluşturmaktadır.

⁴⁴.ERKMEN Serhat, "**Irak Anayasası ve Türkiye**",Stratejik Analiz,Ekim 2005,s,28.

1. Irak'ın İşgali Türkmenlerin ve Kerkük'ün Durumu.

ABD ve İngiltere'nin Irak'ı işgal etmesi, ülkedeki güç dengesinin değişmesine yol açmış, Şiiler ve Kürtlerin iktidar olmasına, önceden iktidar olan Sünnilerin konumunun zayıflamasına ve siyasi sistemden dışlanmasına neden olmuştur. İşgalden sonraki süreçte ABD'nin politikası Şiiler ve Kürtler ile işbirliği temeline dayanmıştır. Bağdat'ın düşmesiyle birlikte, Kuzey Irak'ta bulunan Irak muhalefet grupları etki alanlarını genişleterek, Irak yönetiminin kontrolünden çıkan yeni bölgelere yayılmaya başlamıştır. Böylece bütün gruplar yeni bir siyasi yapılanma sürecine girmiştir. Kerkük, Musul, Tellafer, Bağdat, Hanekin ve Tuzhurmatı gibi Türkmenlerin de yaşadığı bölgelerin, savaştan önceki güvenlik alanındaki bölgeler ile bütünleşmesiyle, Türkmenler de yeni bir siyasi yapılanmaya dahil olmuştur.

Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları Kerkük, Saddam'ın devrilmesinden sonra 10 Nisan 2003 tarihinde peşmergeler tarafından işgal edildi. Binlerce peşmergenin girdiği Kerkük'te bütün devlet binaları, kamu yapıları, bütün eğitim binaları ve okulları Kürtler tarafından işgal edildi. İlkokullardaki çocukların oturdukları sıralar dahil her şey yağmalandı. Kerkük'te boş bulunan bütün evler işgal edildi. Valilik, belediye, nüfus ve tapu daireleri, adliye binalar, emniyet müdürlükleri, polis karakolları, Bass partisinin il merkezleri ve şube binaları işgal edilerek yağmalandı. Kerkük Müze Müdürlüğünde bulunan antika eserler talan edildi. Kütüphane binası, jandarma komutanlığı, askeri karargahlarda ne kadar silah varsa hepsi peşmergeler savaş ganimeti olarak bağışlandı. Spor kulüpleri, öğretmen sendikası, tabip ve mühendis odaları yağmalandı. Bunların içi boşaltılarak, Kerkük'e yerleştiren milisleri tahsis edildi. Kerkük'e akın akın gelen, ancak açıkta kalan ailelerin bir kısmı stadyumlara yerleştirildi. Açıkta kalanların sayıları çoğalınca, işgal edilen arsalar çadırlar

kurduruldu.Kısacası Kerkük bölgesi çok büyük bir Kürt tasallutu ve baskısı altına alındı.Resmi kurum ve kuruluşlara ait bütün binalar Kürt peşmergeleri tarafından işgal edildi.İşin en acıklı tarafı,Saddam döneminde Kerkük'ten,ve diğer Türkmen bölgelerinden sürülen,evleri yıkılan,arazileri ellerinden alınan Türkmen halkı ,haklarını geri almak için beklerken ve yapılan bunca haksızlıklara çözüm ararken,Türkmenlerin taşınmaz mal varlıkları ve arsaları bu sefer Kürtler tarafından işgal edildi.Bass partisi döneminde Türkmenlerin ellerinden alınan tarım arazileri,arsalar ve evlere daha önce Başçılar yerleşmiştir.ABD işgali ile birlikte bunlar Kerkük'ten kaçarken, oturdukları ve işgal ettikleri Türkmenlere ait ev ve arazileri Kürtler işgal etti.

Kerkük'te polis, güvenlik ve kolluk kuvvetleri ile yargı kurumları Kürtlerin elinde olduğu için Türkmenlerin yaptıkları şikayetleri boşlukta kalmaktadır. Hırsız hırsıza şikayet etmeğe benzeyen bu durum yüzünden,bütün kapılar Türkmenlerin yüzüne kapanmaktadır.ABD'nin işgalinden daha ağır ve kapsamlı bir işgal Kürtler tarafından uygulanmıştır.Bağdat yönetiminin otoritesi ve gücü olmadığı için Türkmenlerin şikayet ve intileri havada kalmaktadır.Bağdat yönetimi de bunları engellemekten aciz ve çaresiz görünüyor.

Kerkük'te polis gücü,mahkemeler ,eğitim kurumları, valilik ,belediye ve hemen her şey Kürtlerin egemenliğinde bulunuyor.Dünyanın desteği Kürtlerin arkasında iken,Türkmenler yer ile gök arasında yalnız ve desteksiz kalmıştır.Irakta Kürt ve Şii partilerinin milis güçleri var.Türkmenlerin kendilerini korumak için savunma amaçlı dahi silahları yok.Buna rağmen Kürt peşmergeleri ABD askerleri ile birlikte Türkmen evlerine baskınlar düzenleyerek silah aramaları yapıyorlar.⁴⁵

⁴⁵.SARIKEHYE Riyaz,"**Türkmeneli Genel Parti Başkanı**",Kerkük,2009.07.18.

II-İŞGALDAN SONRA KUZZEY İRAK'TAKİ GELİŞMELEK

A-Kerkük'ün İşgali

10 Nisan 2003 tarihinde Saddam askerlerinin şehri boşaltıp güneye doğru çekilmeleri üzerine KYB peşmergeleri Çamçamal bölgesinden ve KDP peşmergeleri ise Altunköprü bölgesinden Kerkük'e saldırdılar.Kerkük'ün işgalinin ilk saatlerinde Kürt peşmergeleri Kerkük'ün girişı çıkışı yollarında kontrol noktası kurup Irak Türkmen Cephesinin üyelerini Kerkük'e girişlilerini engelliyorlardır.KYB ve KDP'nin izini olmadan Türkmenler ve diğer vatandaşlar Kerkük'e giriş yapamıyorlardır.Kürt peşmergeleri Türkmen şehrine girmekle kalamadılar,şehirdeki resmi daire binaları, hastane,işyeri,evleri,özel araçları yağma ve talan ettiler.

İlk yağmalanan yerlerin Tapu ve nüfus dairelerinin olması,Kürtlerin maksadının Kerkük'teki Türkmen nüfus kayıtlarını yok ederek,Türkmenleri azınlık durumuna düşürmek olduğu açıkça anlaşılıyordu,Kürt peşmergeleri 11 nisan 2003 tarihinde, Musul'a girerek Kerkük'te kine benzer yağma ve talan olaylarını gerçekleştirdiler.

ABD'nin işbirlikçileri KDP ve KYB,Türkmen şehri Kerkük'ün Kürtlere ait olduğunu iddia ediyorlardı.Ellerinde bu asılsız iddiayı doğrulayacak bir belge,Kerkük'te yaşadıklarına dair tapuları olmadığı için kentin Türkmen kimliğini yok etmek gayesiyle nüfus ve tapu kayıtlarını imhaya kalkıştılar.⁴⁶

⁴⁶ Aydın Maruf,a ,g ,e ,s,175-176.

B. Irakın kuzeyinde yerel kürt yönetimi Anayasasında Kerkük ve Türkmenler

Ortadoğu bölgesinde Kürt ayrılıkçılığı her geçen gün büyük ve büyüyen bir tehdit haline geliyor.Kürtler güvenlik ve vergi konularında büyük çaplı bağımsızlık ötesinde, Türkmen şehri Kerkük'ü Kürt federal sınırlarını içine dahil ederek Kürt devleti kurmak hayalleri peşinde koşuyorlar.Kürt yetkililerin demeçlerinde Kerkük Kürtler için önemli ve strateji bir mesele olduğunu her zaman iddia etmişlerdir.

Bugün, Irak Kürtlerinin en büyük arzusu bağımsız Kürt devleti kurmaktadır. ABD'nin Saddam Hüseyin devirmesinin ve Irakı işgal etmesinin ardından Türkiye'yi ve bölge ülkelerini en çok kaygılandıran konu,Kuzey Irakta bağımsız bir Kürt devleti kurulmasıdır.

Buradaki Kürt grupların "Irak Kürt Bölgesi Anayasası" başlığında oluşturdukları metin ,gelenek noktayı açıkça ortaya koyuyordu.⁴⁷Ankara'nın savaş sonrasında geleceğiyle en çok ilgilendiği Şehir Kerkük'tü.Kürtler Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğunu her fırsatta yeniliyor,Türkmenler ve Araplarsa buna karşı çıkıyordu.Ankara'daki Irak raporlarının Kerkük'le ilgili bölümleri de ayrıca derindi.2004 Şubat ayındaki MGK toplantısında da konu edilen raporların birinden Kerkük'le ilgili bilgilerin özeti.

- 1- Kerkük, Orta ve Kuzey Irak arasındaki tek köprü halini almış bir geçiti.
- 2- Bağdat'a 248 kilometre uzaklıkta olup zengin petrol yataklarına sahiptir.
- 3- 1976 yılında kadar Kerkük ili 6 kaza 23 nahiyeden oluşuyordu.1967da Kerkük ilinin adı değiştirildi ve ALTamim yapıldı.Kazaların sayısı 3e ,nahiyelerinin sayısı 11e düşürüldü. Alanı da 19.543 km2ye indirildi.
- 4- Nüfusu 1957 sayımında 389 bin,1965 sayımında 476 bin, 1977 sayımında 495 bindir.Bu nüfusun 1965 yılında yüzde 100e yakını Türk

⁴⁷ Aydın Maruf,a ,g ,e ,s,177.

idi.Daha sonraki baskı ve eritme politikalarıyla Araplar yerleştirdi.1977de 250 bini Türktü.

- 5- Kerkük Türkmenlerin kalbi ve kültür merkezidir.Kerkük'e bağlı nahiye ve köylerin tamamı Türk nüfusa sahiptir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi,Kürtler Kerkük'ü sınırlarına dahil etmekle birlikte bağımsız bir Kürt devletini kurmasını düşünüyorlar.Hatta bile 8 kasım 2002 tarihinde Erbildaki sözde Kürt yerel meclisi tarafından çıkarılan Kürt Bölge Anayasa adı altında Kerkük'ü Kürdistan başkenti olarak ilan etmişlerdir.

Irak Kürdistan Bölgesi Anayasasının Kerkük ve Türkmenlere ilişkin maddeler

Madde2:Kürdistan Bölgesi ,1970 öncesindeki idari sınırlarıyla Kerkük,Süleymaniye ve Erbil Vilayetleri ile Duhok Vilayetinin yani sıra Akra,Şehan,Sincar ilçeleri ile EL-Wasit Vilayetindeki Barda ilçesinden ibarettir.

Madde4:Kürdistan Bölgesinin halklı Kürdistan ile Türkmen,Asuri,Keldani ve Arap ulusal azınlıklarından oluşur ve bu Anayasa, söz konusu azınlıkların haklarını tanır.

Madde5:Kerkük Şehri Kürdistan Bölgesinin başkenti olacaktır.Eğer gerekli olursa Kürdistan Parlamentosu,geçici olarak bir başka Şehri başkent yapabilir.

Madde7: d fıkrası Türkmen dili, Kürtçeye ek olarak, Türkmenlerin eğitim ve kültür dili olarak sayılacaktır.⁴⁸

⁴⁸ Aydın Maruf,a ,g ,e ,s.178.

III. IRAK ANAYASASINDA TÜRKENLERİN VE KERKÜK'ÜN KONUMU

A. Irak'ın Geçici ve Daimi Anayasasında Türkmenler ve Kerkük'e ilişkin maddeler

Saddam rejiminin 9 Nisan 2003 tarihinde ABD ve çok uluslu güçler eliyle devrilmesi ve Irak'ın işgal edilmesi bir anayasal boşluk yaratmıştır. Bir yıla yakın bir süreyle Irak ABD'nin atamış olduğu siyasi ve askeri görevliler tarafından yönetildi. Bir süre sonra, üyeleri yine Amerika tarafından atanan Iraklı siyasetçilerden oluşan bir 'yönetim meclisi' tarafından sözde yönetilmeye başlandı. 8 Mart 2004 tarihinde ise "Geçici Dönem İçin Irak Devleti Yönetim Kanunu" adı altında geçici bir anayasa ilan edildi.

Geçici anayasa Irak'ın yönetim şeklini kökten değiştirerek üniter bir devlet olan Irak'ı Federal devlet haline getirdi ve ilk defa olarak "Kürdistan Bölgesi" adı altında Kürt Federe devletini tanımış oldu. Geçici anayasa aynı zamanda Irak tarihinde ilk defa olarak bu ülkede sadece Araplar ve Kürtler değil, diğer halkların da var olduğunu tanıyarak: "Irak değişik milletlerden oluşur", şeklinde bir hükme yer verdi (M – 7 B). Ancak bu anayasa kendi içinde çelişkiye düşerek Irak halklarını iki kategoriye ayırıp Arap ve Kürt halklarına esaslı halklar tanımış, diğer halklara ise kısıtlı ve ikinci derecede haklar vermiştir.⁴⁹

Her ne kadar bu Anayasa federal sistemin asıl, ırk, etnik farklar, milliyet veya mezhep esasları üzerine değil; coğrafi ve tarihi esaslar üzerine kurulduğunu beyan etmişse de, 53'üncü maddesinde (Kürdistan) isimli bir bölgeyi tanımıştır. "Kürdistan" sözcüğü bir ırk veya belirli bir etnik grubu tanımlamaktadır. Bunun bir sonucu olarak da anayasal mantığına uyarak "Türkmenistan", "Arabistan" gibi bölgeler ya da "Şii" bölge veya "Sünni" bölge gibi federal bölgeler ya da buna benzer etnik veya mezhepsel kavramlar altında bölgeler kurabilir.

⁴⁹ HÜRMÜZLÜ Habib, "Irak Anayasalarında Türkmenler", Global Sreateji, s.121, sayı 13, yıl 2008.

Geçici anayasa Arapça ve Kürtçe dillerini Irak'ın resmi dili olarak tanımlamış; Ancak "Iraklılar, çocuklarına ana dilleriyle eğitim verebilirler", şeklinde bir cümle de eklemiştir. Anayasa bu dillere örnek vererek "Türkmence, Süryanice ve Ermenice" diye bir cümle eklemiştir. Şüphesiz ki bu tanımlama Irak Türkmen halkını küçümseme ve nüfusları Türkmen nüfusunun onda birini bile bulmayan diğer etnik gruplarla birlikte mutalaa ederek bir azınlık statüsünde addetmiştir ki böyle bir adımın daha önce arz etmiş olduğumuz gibi tüm Uluslar arası antlaşmalara aykırı düşmekte olduğu aşikardır.

Geçici Anayasa, 53. maddesinin d fıkrasında Irak Türkmenlerini ilgilendiren başka bir hüküm de içermiştir. Bu fıkra şöyledir: "Bu anayasa, Türkmenler, Kildo Asuriler ve diğer vatandaşların idari, kültürel ve siyasi haklarını garanti altına alır". Tabi ki bu hakların mahiyeti, kapsamı, işleyişi ve hayata geçirilmesi, ancak çıkarılması gereken bir yasayla belirlenebilirdi. Böyle bir yasanın bu anayasanın yürürlükte olduğu süre içinde çıkarılması, doğal olarak, mümkün değildi. Kağıt üzerinde verilmiş bir hak olarak kalmış ise de eski anayasalara göre Türkmenlerin anayasal haklarını tanımak bakımından önemli ve ileri bir adım olduğu kesindir. Netekim, kalıcı anayasada da aynı haklardan söz edilmiştir. 'Haklar verilmez, alınır' ilkesinden hareket ederek Türkmen toplumunun bu hakların uygulamaya geçmesi için mücadele vermesinin elzem olduğu unutulmamalıdır.⁵⁰

Ancak Türkmen toplumunu candan sarsabilen bir maddenin Geçici Anayasa'da yer almış olması, Türkmenlerin merkezi konumunda olan Kerkük'ün Kürdistan adı verilen bölgeye ilhak edilmesine zemin hazırlamış olduğu da açıktır.

Geçici anayasanın yürürlüğe girmesinden yaklaşık 1.5 yıl sonra Irak Ulusal Cemiyeti (Geçici Parlamento) daimi anayasa taslağını onaylayıp (12 Ağustos 2005) referanduma sunmaya karar verdi. Referandum da bu onaylamadan 3

⁵⁰ Irakın Geçici Anayasası 2004.

gün sonra yapıldı (15 Ağustos 2005) ve referandumun halk tarafından kabul edildiği ilan edildi. Kalıcı anayasanın hazırlanması çok çekişmeli geçmiş ve birçok maddesi değişik kitlelerin baskısıyla tekrar tekrar değiştirilmiştir.

Yapılan referandumda ve akabinde yapılan milletvekili seçiminde (15 Aralık 2005) türlü hileler, yolsuzluklar ve ihlallerin yapılmış olduğu Irak sahasında ve uluslararası mehillerde bile dile getirildi ve eleştirildi. Buna rağmen Yüksek Seçim Kurulu sonuçlarda ufak tefek değişiklikler yaparak seçimden 35 gün sonra sonuçları ilan etti. Kesin sonuçlar ise ancak 12 Şubat tarihinde ilan edilebildi. Hiçbir akıl ve mantığa sığmayacak şekilde 3.5 milyon Türkmen'den Irak Türkmen Cephesi listesine 81.000 oy çıktığı ve bu şekilde parlamentoya sadece 1 milletvekili gönderebildiği ilan edildi. Bunun yanı sıra Musul vilayetinde İslami Parti listesinden 1, Şii İttifakı listesinden 4 Türkmen milletvekili parlamentoya gönderilebildi. Türkmenleri ümitsizliğe düşüren bu sonucun nedeni hem Türkmen toplumunun içinde hem de dış faktörlerde aranabilir.

Konunun siyasi tarafını bir yana bırakıp burada konumuz olan Daimi Anayasa'nın Irak Türkmenlerine karşı tutumundan bahsetmek isteriz.

Geçici Anayasanın Türkmenlerin haklarını çiğnediğini ve Türkmen halkının Irak'ın üçüncü asli unsuru olduğunu görmezlikten geldiğini belirtmiştik. Kalıcı anayasa da Türkmenlere karşı aynı doğrultuda hareket etmiş ve hatta Türkmenlerin geleceği ve bekaşını tehdit edecek boyutta daha katı ve tehlikeli hükümler içermiştir.

Şöyle ki: Geçici Anayasa Bağdat ve Kerkük şehrinin kurulabilecek herhangi bir federe bölgeye katılmasına imkan vermemekte idi. Bu hususu düzenleyen 53. maddenin c fıkrası şu şekilde idi: "Bağdat ve Kerkük hariç, sayıları üçü geçmemek kaydıyla Kürdistan bölgesinin dışındaki vilayetler aralarında federal bölgeler kurabilirler". Bu fıkra, hem aslen 3 vilayetten oluşan Kürdistan federe bölgesine başka vilayetin katılmasına engel oluyor, hem de bizzat Kerkük

şehrinin başka bir vilayet ya da vilayetlerle federe bölge oluşturmaya imkan vermemekte idi. Kalıcı anayasa bu istisnayı ortadan kaldırarak Kerkük şehrinin Kürdistan federe bölgesine katılmasına imkan vermiş ve bunun hukuki zeminini hazırlamıştır. Anayasanın 119. maddesi: ‘Sayıları üçü geçmemek kaydıyla’ ibaresini kaldırarak yerine “Bir veya birden fazla vilayet, aralarında federe bölge teşkil edebilirler” şeklinde hüküm koymuştur. Bunun yanı sıra, 124. maddenin 3. fıkrası da: “Başkent hiçbir federe bölgeye katılamaz” şeklinde hüküm içermiştir. Bu iki fıkrayı bir arada mutalaa ettiğimizde, Kerkük vilayeti için konulan istisna ortadan kaldırılarak bu vilayetin Kürdistan bölgesine ilhak edilmesine zemin hazırlanmış olduğu açıkça görülür.

Anayasanın 140. maddesinin ikinci bendi de yukarıda arz edilen ve yaratılması istenen durumu daha da pekiştirmektedir. Bu bend: “Geçici Anayasadaki 58. maddenin uygulanmasına devam edilir. Kerkük ve diğer çekişmeli bölgelerde: Normalleştirme, sayım ve referandum işlemleri en geç 31 Aralık 2007 tarihine kadar tamamlanır”, şeklinde hüküm getirerek Kerkük’ün Kürt bölgesine ilhak edilmesi için hukuki zemini hazırlamıştır.

Hukuki durumun yanı sıra, bölgedeki uygulamalar da bir fiili durum yaratıp Türkmen şehri Kerkük’ü Kürt bölgesine katma planlarının göstergeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kerkük şehrine Erbil, Süleymaniye ve Duhok’tan ve hatta İran, Türkiye ve Suriye’den binlerce Kürt kökenli aile Kerkük’e getirilip şehirde onlara yeni yerleşim birimleri kurarak iskan ettirilmekte ve bunlara sanki Kerkük doğumlu imiş gibi nüfus kayıtlarına geçirip sahte nüfus cüzdanları çıkarılmaktadır. Kerkük şehri ve diğer Türkmen yerleşim birimlerine Kürt kökenli ve KDP veya KYP üyeleri olan vali, kaymakam, belediye başkanı, polis ve emniyet müdürleri atanmıştır. Kürt peşmerge güçleri efradı Kerkük’te emniyet güçleri ve polis efradı olarak iş başına gelmiştir. Yapılan seçimlerde türlü hile ve yolsuzluklara başvurularak Kerkük’te Kürt nüfusunun çoğunlukta olduğu imajı

verilmektedir. Türkmen halkını ekonomik yönden zafiyete uğratmak, halkı sindirip köşeye sıkıştırmak gibi çabalar da Kerkük'ü Kürd bölgesine ilhak etme ve bu sayede Kerkük petrolünün üzerine konma projesinin birer önemli adımları olarak mutalaa edilmelidir. Seçimlerde Türkmen bölgelerinde yapılan hile ve yolsuzlukların amacı Türkmenlerin parlamentoya daha çok sayıda milletvekili sokmasının engellenmesi değil; asıl amaç özellikle Türkmenlerin Kerkük'te nüfuslarının gerçekten az olduğunu gösterip Kerkük şehrini bir Kürt şehri olarak göstermektir. Şehirde bir yandan türlü hile ve entrikalara başvurularak Türkmen sayısını az göstermek, diğer yandan yüz binlerce Kürt kökenli insanları Kerkük'e yerleştirmek ve seçim gününde on binlerce insanı Kerkük'e taşıyıp seçimlere katılmalarını sağlamak Kerkük'ün Kürt bölgesine ilhakını sağlama projesinin birer parçası olduğu ayan beyan gözler önündedir ve bu yabancı gözlemcilerin bile teyit ettiği bir gerçektir.

Kalıcı anayasa Irak'ın değişik milletler, dinler ve mezheplerden oluşan bir ülke olduğu gerçeğini tespit etmiştir⁵¹. Ancak yine Geçici Anayasanın izinde yürüyerek Irak halklarını iki kategoriye ayırıp Arap ve Kürt halklarına esaslı haklar tanınmış, diğer halklara ise kısıtlı ve ikinci derecede haklar verilmiştir. Bu anayasa Türkmen haklarına 3 yerde değinmiştir:

A – 4. maddenin (Birinci) fıkrasında resmi eğitim kurumlarında “Türkmence” eğitim verilmesi hakkı tanınmıştır.

B – Aynı maddenin (Dördüncü) fıkrasında Türkmenlerin yoğun oldukları idari birimlerde “Türkmence Dili”nin Arapça ve Kürtçenin yanı sıra resmi dil olduğunu belirtilmiştir.

C – 125. madde: Türkmenlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarının garanti altına alındığını hükme bağlamıştır.

⁵¹Irak Daimi Anayasanın 3. maddesi.

Ne var ki, bu haklardan bahseden her üç madde Türkmenler, Süryaniler, Ermeniler, ve Kildanilerle eşleştirilerek bahsedilmiştir ki bu, anayasanın Türkmenlerin azınlık statüsünde oldukları görüşünü aksettirmektedir. Oysa ki Irak Türklerinin nüfusunun, Irak'ta yaşayan Ermeniler, Süryaniler, Kildaniler, Yezidiler ve diğer azınlıkların toplam nüfusundan daha fazla olduğu nüfus sayımlarında ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 3.5 milyon nüfusuyla Irak nüfusunun % 13'ünü oluşturan ve Irak'ın 3. asli unsuru olan Türkmen halkının anayasada adı konmamış bir şekilde sadece bir azınlık olarak gösterilmesi Türkmenlere yapılan haksızlıkların başında gelmektedir. Ayrıca kağıt üzerinde verilen bu hakların uygulamaya geçmesi için birkaç yasanın çıkmış olması gerektiğini, anayasada buna benzer durumların, yani o hususların uygulanması için kanun çıkarılması gereken en az 40 konunun olduğunu göz önüne aldığımızda Türkmenlere tanınan hakların uygulamaya geçmesinin yıllar alacağı şimdiden gözükmemektedir. Kalıcı anayasanın hazırlanması sırasında Sünni Arap parti ve oluşumların federal sistem dahil anayasaya geçirilmesi istenen birçok konuya şiddetle itiraz etmeleri sonucunda bu konuların değiştirilmesi için bir açık kapı bırakılarak anayasa taslağının önce anayasa hazırlık komisyonundan ve sonra parlamentodan geçmesi mümkün olmuştur.

Bu konuyu düzenleyen Anayasanın 142. maddesi yeni parlamentonun toplanmasından hemen sonra uygulanmaya geçecek, maddenin ön gördüğü anayasada gereken değişikliklerin yapılması için komisyon kurulacak ve anayasada değişiklikler yapılması söz konusu olacaktır. Bu mekanizmanın nasıl yürüyeceğini şimdiden kestirmek mümkün değildir; ancak kanunumıza göre anayasada köklü değişiklikler yapılmayacaktır.

Bugün Irak gibi bir coğrafyada gücü olan taraf hakkını ve hatta hakkından kat kat fazlasını alabiliyor. Güçsüz ise meşru haklarını elde edemiyor. Bu gerçeğe göre Türkmen halkının da ne derecede birlik ve beraberliğe ihtiyaçları

olduğu ve ne derecede güçlü bir toplum haline gelmeleri için çaba harcamalarının elzem olduğu bir gerçektir.

Türkmenler, Kerkük'ün istikrara kavuşması , kendi memleketlerinin kaderine ve yönetiminde söz sahibi olmak amacıyla memleketin yönetiminde diğer etnik gruplarla eşit bir şekilde hak ve görev paylaşımına razı ve hatta bu yönde önayak olmuşlardır. İşte %32 temsil oranı bu şekilde ortaya atılmıştır. Kürt gruplar yönetimin paylaşılması fikrine karşı çıkmaktadırlar. Araplar ise zamanla Türkmenlerin önerisini benimsemiş, aynı düşünce etrafında Türkmenlerle birleşmeyi ve iş birliği içinde olmayı kabul etmişlerdir.⁵²

Geçtiğimiz 22 Temmuz günü Kerkük'ün kaderini tayin edebilecek önemli bir olay yaşandı. Irak Parlamentosu o gün 'İller Meclisi Seçim Yasası Tasarısı'nı müzakere etmeye başladı. Kerkük konusunda, bir grup Türkmen ve Arap milletvekilinin hazırlamış olduğu tasarı önemli bir madde içeriyordu. Burada 24. madde idi. Buna göre: Kerkük İl Meclisi seçimi altı ay ertelenir, bu süre içinde adı geçen Meclis'in tüm kararları, Türkmen, Kürt, Arap ve Hristiyanların mutabakatları ile çıkar ve İl Meclisi seçimi Kerkük'teki üç ana unsurun eşit oranlarla seçecekleri üyelerden oluşur. Bu oranda, üç ana unsur için % 32, Hristiyanlar için de % 4 şeklinde tespit edilmiştir.

Kürt gruplar ve bazı Şii gruplar, bu maddeye şiddetle karşı çıkınca Meclis Başkanı 24. maddenin oylamasının gizli olarak yapılmasını önermiştir.

Öneri büyük çoğunlukla kabul görünce Kürt grupların tamamı ve Yüksek İslam Konseyi üyelerinin bir kısmı, toplantı salonunu terk etmeyiye glemişlerdir. Gizli oylamada 24. madde, salonda bulunan 140 milletvekilinin 127'sinin kabulünü almış ve böylece tasarı yasalaşmıştır. Ancak yasa, Kürt kökenli

⁵² HÜRMÜZLÜ Habib, "Kerkük Sorunu ve Çözüm Arayışları", Global Strateji Dergisi, Sayı 14, Yıl 4, S, 5. Ankara 2008.

Cumhurbaşkanı Celal Talabani ve Şii olan diğer başkanlık konseyi üyesi tarafından jet hızıyla veto edilmiştir.

Böylece bahsi edilen gruplar, kaba kuvvete dayanarak yönetimin tamamına el koydukları Kerkük şehrinde, otoriteyi memleketin asil sahibi olan Türkmenlerle paylaşmayı kabul etmediklerini bir kez daha ortaya koymuşlardır.

Ancak bu gruplar geçerliliğinin kalmadığı dünya'da kabul gören 140. madde'nin uygulanmasının artık mümkün olmayacağını tek çarelerinin başta Türkmen halkı olmak üzere Kerkük'te yaşayan tüm etnik gruplarla hak ve adalete uygun bir şekilde yaşamak olduğunu sonunda öğreneceklerdir.

Hükümet ve Temsilciler Meclisi eğer sunulan isteği uygulamazsa Türkmen toplumu olarak Birleşmiş Milletlerin ve bölgesel devletlerin katkısını ister onların girişimiyle bu kritik kriz mesele çözümlensin şehrin yönetiminde tüm etnik gruplar gerçek yerin alsın.⁵³

Yeni Anayasa taslağının anlaşmazlık konularından biri federal yapı ile ilgili yeni Hükümdür.GDIDYY ile getirilen üç seviyeli federal yapı olan Merkezi Hükümet,Bölgesel Hükümetler ve vilayet hükümetleri,Yeni Anayasa tarafından korunmaktadır.GDIDYY'de üç ilin bir araya gelmesiyle federal bölge oluşturmak şansını tanımıştır.Ancak yeni Anayasada tek bir ilin bölge oluşturma hakkına sahiptir.Ayrıca,GDIDYY'nin tersine,bir bölge dahil olabilecek il sayısını sınır koymamaktadır.Anayasa tasalagının 116. maddesine göre,"Bir veya daha fazla sayıda vilayetin,aşağıda belirtildiği şekilde talep gelmesi durumunda referandumla bir bölge oluşturma mümkündür" Bölge oluşturmak isteyen vilayet meclisinden her birinin üyelerinin 3te birinin talebi üzerine ,bölge oluşturmak isteyen vilayetlerdeki seçmenlerin %10'nun talebi üzerine ..Bu madde ile tek bir ilin bölge oluşturmaya olanak tanınmıştır.Maddenin 1.ve 2. hükümleri,bir ilin statüsünü ilgilendiren çok önemli bir konuda, il meclisinin 3'te

⁵³ KEVSEROĞLU Necat, "Kerkük'te Yerel Seçimler ve Ertelenmesi", www.kerkuk.net, 10.11.2008.

1'ünün veya il nüfusunun %10'nun teklifi ile konuyu referanduma götürebilme olanagını öngörmektedir.

113.maddede de ise, "Irak Cumhuriyeti'ndeki federal sistem başkent, bölgeler, bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler ve yerel yönetimlerden olulur" demek suretiyle , bir vilayete hiçbir bölgeye dahil olmadan il statüsünü muhafaza etme şansı tanınmıştır.

Bu iki madde, her ne kadar açık bir şekilde ifade edilmesi de,Kerkük'ün statüsü ile ilgili olduğu üç şekilde belirlenebilir: Birinci, Kerkük tek başına bir federe bölge olabilir. İkinci ,Kerkük hiçbir bölgeye bağlanmadan ,merkeze bağlı il statüsünü devam ettirebilir.⁵⁴

⁵⁴ El-munadama El-Irakiye litensik Hukuk El-İnsan, **El-veciz fi Muswedet Eldestur El-Iraki**, 2005.s.45.

B.Türkmenler açısından Anayasanın Değerlendirmesi

Daha önceki Irak Anayasa'larında varlığı ve hakları görmezden gelinen Türkmenler, bu Anayasada siyasi, kültürel ,idari ve eğitimsel bir takım haklara sahip olmuşlardır.Bu önemli bir kazanımdır,ancak anayasa içerisinde her ne kadar asli unsur,azınlık gibi ifadeler kullanılmasa da anayasanın bütününden "Araplar, Kürtler ve diğerleri" gibi bir ifade çıkmaktadır.Bu ifadeye , Arapça ve Kürtçenin resmi dil olmasını, pasaportlarda ,pullarda Arapça ve Kürtçenin kullanılmasını içeren maddelerde rastlanmaktadır.Irak Devleti'nin kurucu unsuru ve Iraklılık kimliğinin oluşmasında büyük katkısı olan Türkmenler,anayasada Araplar ve Kürtlerin arkasında 2.planda yer almaktadırlar.

Okullarda Türkmen dilinin öğretilmesi,Türkmenler lehine önemli bir kazanım olarak değerlendirilebilir, ancak bu noktada önemli olan Türkmenlere tanınan bu hakların uygulamaya geçirilmesidir .Bölgelerinde Türkmencenin resmi dili olarak tanınması teorik olarak bir kazanım olarak nitelendirilse de,baskı unsurlarının buna izin vermesi,demokrasi kültürü olmayan bu coğrafyada oldukça güç görülmektedir.

Bu yapıyla Türkmenler çoğunlukta oldukları bölgelerde geçmişe oranla önemli kazanımlar elde etmiş olacaklardır.Ancak,bu noktada önemli olan Türkmenlerin geçmişte sahip oldukları ve bugün elde ettikleri hakların kıyaslanmasından çok, Türkmenlerin elde ettikleri haklarla diğer grupların kazanımlarının karşılaştırılmasıdır.Sonuçta, Irak'ta yeni bir dönem başlamış ve her grup için yeni fırsatlar doğmuş,bazı gruplar (Kürtler ve Şiiler) bu durumdan faydalanarak kazançlarını elde ederken, diğerleri (Sünniler ve Türkmenler) kendilerine tanınan birtakım haklarla yetinmek durumunda kalmışlardır.Bu çerçeveden değerlendirildiğinde Türkmenler yeniden yapılanan Irak siyasetine ağırlıklarını koyamamış ve anayasada da etkin olamamışlardır.

Türkmenler açısından diğer bir önemli konu, genel başlıklar altında verilen siyasi, idari, kültürel ve eğitimsel hakların uygulanması sorunudur. Tanınan haklar genel başlıklar altında verildiğinden ve ayrıntılar belirtilmediğinden uygulama konusunda önemli sıkıntılar yaşanabilir. Türkmenlere kağıt üzerinde verildiği ifade edilen hakların uygulanacağını varsaymak çok da gerçekçi değildir. Türkmenler için bundan sonraki en önemli süreç anayasa referandumudur. Referandum, şu ana kadar Irak'ta işleyen siyasi süreçte etkin bir rol oynayamaya ve hakları ihlal edilen Türkmenler açısından bir şans olarak değerlendirilebilir. Referandum, Türkmenlerin anayasaya dair ortak bir irade sergilemesi açısından son derece önemlidir.⁵⁵

Irak'ın yeni Anayasası'nın 140. maddesine göre Kerkük'te 2007 yılının sonuna kadar bir referandum yapılması gerekiyordu.

Kerkük'te yapılacak referandumdan önce, ilk olarak normalleştirme, ikincisi olarak nüfus sayımı yapılmalıdır. Bu ilk aşamanın ilk ikisi yapılmadan referanduma gidilmesi doğru değildir. Üç aşama şunlardan ibarettir:

Normalleştirme ile Kerkük'ü zamanında terk etmek zorunda kalanların geri dönmesi ve hakları gasp edilenlerin haklarının iade veya tazmin edilmesi gerekiyor. Kerkük'te oluşturan heyete şu ana dek 35.000 adet şikâyet dosyası başvurusu yapılmıştır. Ancak şu ana kadar sadece 110 başvuru cevaplandırılmıştır. Şikâyetleri inceleyen heyet, yapılan başvuruları, değil önümüzdeki üç ayda, en erken 5 yılda tamamlayabileceğini ve tazminat ödemeleri için ayrılan 200 milyon doların yetmeyeceğini, en az 600 milyon dolar gerektiğini bildirmiştir.

Nüfus sayımı, uzun yılların ardından Kerkük'te oturanların gerçek bir sayım ile tespit edilecektir. Resmi kayıtlara göre Saddam döneminde Kerkük'ü terk etmek zorunda kalan insan sayısı 11.800'dür. Geri dönüşler 2003'te başlamıştır ve Kürt otoritesi tarafından verilen bilgiye göre seçim sandığına kaydolan seçmen sayısı 232.000'dir.

⁵⁵ DERSAN Duygu, "Irak Anayasası'nın Değerlendirilmesi", Global Strateji Enstitüsü Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Ankara 2005, S, 132-133.

Seçmen nüfusu, toplam nüfusun yarısı kabul edildiğine göre Kerkük'e işgal sonrası en az 600.000 yeni insan yerleştirilmiştir. Ayrılan insan sayısı 11.800, geri dönen insan sayısı 600.000.

Referandum, üçüncü aşamada yapılması düşünülen ve Kerkük'ün kaderini tespit eden son işlemdir. Merkezi Brüksel'de bulunan Uluslar arası Kriz Merkezi'nin raporunda da bu maddenin şaibeli biçimde Anayasa'ya konuğu belirtilmiştir. Referandumun sonucunda evet çıkarsa, Kerkük Federal Kürt yönetiminin sınırları içine alınacak. Referandum için 2003 Nisanından beri Kerkük'e Kürt nüfusu yerleştiriliyor. Bunlar ülkenin kuzeyindeki Kürt yerleşmelerinden Kerkük'e getiriliyor. Bunlara arsalar dağıtılıyor ve ev yapmaları için para veriliyor. Bağdat yönetimi ise bütün Irak halkının bu referandumda oy kullanmasını istiyor. Ancak Kürt baskılarından bıkan ve tepki gösteren halk, Bağdat'taki merkezi yönetim güçlendikten sonra referandumun yapılmasını talep ediyor. Daha önceki seçimlerde olduğu gibi, sandıkların sadece Kürt milislerinin kontrol etmesini, aynı milislerin oyları saymasını ve yine aynı milislerin sonuçları ilan etmesini, Kürt olmayan hiç kimse istemiyor. Nitekim daha önce yapılan bütün itirazlara, eli kolu bağlı olan Bağdat'taki merkezi yönetim, ne yazık ki seyirci kalmıştır. Tabii merkezi yönetim güçlenmezse, şimdi yapılacak istenen Kerkük referandumunun da, yine adalet ve hakkaniyet içinde olmayacağını aşikârdır. Bunun yanı sıra güven ve huzur ortamı sağlanmadan, seçmen kütükleri hazırlanmadan, böyle bir referandumun yapılamayacağı biliniyor. Ancak Kürt liderler, bir oldubitti hareketi içinde böyle bir referandum sonucunu elde ettikten sonra, bunun demokratik bir hak olduğunu kabul ederek silah zoruyla dayatmaya gidecekler. Kerkük'te etnik çatışmayı giderek tırmandıran bu referandumdan dolayı kentte yaşayan bütün haklar tedirginlik içine girmiştir. Bu yüzden söz konusu referandumun ertelenmesi ve hatta iptal edilmesi isteniyor.⁵⁶

⁵⁶ SAATÇİ Suphi, "Irak Türkmenleri ve Kerkük Sorunu", Global Strateji Dergisi, Sayı 9, Yıl 3, Ankara 2007, S, 25.

Hukuk açısından;140. madde 2007 yılıyla sınırlı geçici bir madde olduğu için geçerliliğini kaybetmiştir. 140. maddeyi ertelemek anayasa aykırıdır. Anayasada herhangi bir değişiklik,142. maddeye göre Anayasa Tadilat Komisyonu'nun önerisi ve halkın oyuna sunulması sonucunda kabul edilir.Dolayısıyla hiçbir tarafın bir anayasa maddesi üzerinde düzenleme yapma yetkisi bulunmamaktadır.Bölgesel Kürt yönetiminin parlamentosu Irak Anayasası'nda bulunan bir maddeyi erteleme veya düzenleme hakkına sahip değildir.Bu karar hiçbir tarafı hukuken bağlamamaktadır.BM Erbil Temsilcisi bu konuyu Kürt parlamentosuna taşıyarak taraflı davranmıştır. 140.madde komisyonu illegal bir heyettir.Kürt gruplar, bu ertemeleyle tartışmayı 140. maddenin hukuksal boyutundan uzaklaştırarak teknik uygulama düzlemine çekmek istemektedirler ve bu tehlikeli bir yaklaşımdır.

Kerkük'te Türkmenler,Araplar ve yerli Kürtler 140. maddeyi reddetmektedirler.Dolayısıyla BM konunun ana hatlarını muhatap almalıdır.⁵⁷ Bu şartlar altında yapılacak bir referandumun meşruiyet taşımayacağı hususunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.Öncelikle Irak'ta güvenlik ve istikrar sağlanana kadar Kerkük'te yapılacak referandum kesinlikle ertelenmelidir. Irak'ta güvenlik ve istikrar sağlandıktan sonra ise Türkiye'den temsilcilerin de bulunduğu tarafsız bir gözlemci grubun denetimi altında Kerkük'te şeffaf ve adil bir nüfus sayımı yapılmalıdır.⁵⁸

Türkiye de yapılmak istenen bu referandumdan çok büyük rahatsızlık duyuyor. Nitekim ABD siyasetinin önemli isimlerinden ve 2008'deki başkanlık yarışının önde gelen adaylarından Cumhuriyetçi Senatör John McCain, Irak'ın Kerkük kentinin geleceği için bu yıl yapılması öngörülen referandumun ertelenmesi önerisini katılarak, bu konuda Türkiye'nin görüşüne destek vermiştir.Esasen her gün ortalama 40–50 kişinin öldüğü bir Ülkede demokratik ve adil bir referandumdan bahsedilebilir mi?

⁵⁷ ALİ Hüseyin, **Al-kanun Al- intihabat**, Kerkük 2008, S, 124.

⁵⁸ TUNÇ Hasan, , “ **Tarihten Bugüne Kerkük ve Geleceği**”, Global Strateji Enstitüsü Dergisi, Yıl 3, Sayı 9, Ankara 2007, S,20.

Kısaca referandum,Türkmenlerin Irak'taki kalbi olan Kerkük'ü Kürdistan'a teslim anlamına geliyor.Kent halkı bu kabullenmeyeceği için de, burası sürekli etnik çatışmaların arenası olacak demektir.⁵⁹

C.Irak'ta Yerel Seçim Yasası ve Kerkük.

22 Temmuz Salı günü Irak meclisinde 127 oyla kabul edilen yerel seçim yasası, Irak Başkanlık Konseyi tarafından veto edildi. Yerel seçim yasası gerek içeriği ve çıkarılış biçimi, gerekse veto edilişi ve sonuçları açısından Irak iç politikasını etkileyecek özellikler taşıyor. Hükümet tarafından önerilen yerel seçim yasası seçim listelerinin belirlenmesi, azınlıklara belirli kotalar sağlanması, kadın adaylara yer verme zorunluluğu, seçim sürecinde dinî sembollerin kullanılması gibi birçok konuyu içeriyor. Ancak, yasanın reddedilişinin temel nedeni tarafların Kerkük üzerinde anlaşamamalarına dayanıyor. Yasada Kerkük konusunda anlaşmazlık çıkartan maddeler ise; vilayet meclisinde Kürtler, Araplar ve Türkmenler arasında eşit olarak 32 üyenin temsili, seçimin ertelenmesi, idari pozisyonların eşit olarak dağıtılması ve Kerkük'te güvenliğin peşmergeler yerine orta ve güney Irak'tan gelecek askerler tarafından sağlanmasıdır. Ancak, yasanın Başkanlık Konseyi tarafından reddedilmesinin resmî gerekçesi Kerkük'le ilgili maddesinin gizli oylamayla kabul edilmesidir. Irak meclisi kurulduğundan beri pek çok önemli yasa küçük çaplı siyasi tartışmalar veya krizler yaratmıştı. Son örnekte Kerkük sorunu ön plana çıkarılsa da aslında sorun daha derinlere iniyor. Iraklı Kürtlerin yerel seçim yasası karşısındaki duruşları şöyle özetlenebilir: Bu grup, Kerkük'te referandumun bir an önce gerçekleşmesini, bunun mümkün olmaması durumunda ise referandum oluncaya kadar bazı küçük tavizler vererek mevcut durumun devam etmesini istiyor. Hâlihazırda, Iraklı Kürt gruplar askerî gücü

⁵⁹ KARAKOÇ Jülide,"Türkiye ve Kerkük Meselesi", www.bianet.com, 06.11.2008.

ellerinde tutarak Kerkük'teki gelişmeleri yönlendiriyor ve bu güçlerini, Kerkük vilayet meclisini ve idari makamları kontrol ederek pekiştiriyorlar. Konuya bu bağlamda bakıldığında, yasayla getirilmesi planlanan değişikliklerin Iraklı Kürt grupların savaştan sonra Kerkük'teki kazanımlarının büyük bir kısmını ortadan kaldıracabileceği söylenebilir. Yerel seçim yasası Iraklı Şii Araplar arasındaki güç mücadelesini de ortaya koyuyor. Yasa, Sadr'a karşı yaptığı operasyonlarla başarı kazanan ve rüşünü ispatlamaya çalışan Maliki hükümeti ile Şii Araplar arasında en güçlü grup olarak ön plana çıkan İslami Yüksek Konseyi (İYK) arasındaki güç mücadelesi açısından bazı işaretler taşıyor. Örneğin, İYK de yasaya karşı bir tavır takındı. Yasanın Başkanlık Konseyi'nce reddedilmesinden sonra Mesut Barzani'nin Bağdat'a yaptığı ziyaretler içinde en çok El Hekimle yaptığı görüşme öne çıktı. Başbakan Maliki'nin üyesi olduğu Dava Partisi üyelerinin büyük bir kısmı ise yasaya olumlu oy kullandı. Ancak, bazıları gizli oylama maddesi nedeniyle oylamadan çıktıklarını fakat yasayı desteklediklerini söylediler. Yasanın oylanması sırasındaki ve sonrasındaki görüntü, daha önce petrol yasası konusunda oluşan gruplaşma görüntüsüne benziyor.⁶⁰

Yasanın Başkanlık Konseyi tarafından veto edilmesiyle birlikte Irak'ta yerel seçimlerin 2008 yılı içinde gerçekleşme olasılığı çok azalmıştır. Irak seçim komiserliği tarafından daha önce yapılan açıklamaya göre zaten 1 Ekim 2008 tarihine kadar seçimlerin yapılabilmesi mümkün görünmüyor. Seçimlerin ancak 22 Aralık 2008'de gerçekleşebileceği belirtiliyor. Bununla birlikte, meclisin 31 Temmuz'a kadar toplanıp yasayı geçirmemesi hâlinde araya girecek yaz tatili yüzünden seçim 2009 yılına ertelenmek zorunda kalacak. Bugünkü şartlarda, 31 Temmuz'a kadar yasanın kabul edilmesi zor görünüyor. Çünkü meclisin yeniden toplanıp aynı yasayı kabul etmesi hâlinde, Başkanlık Konseyi'nin yasayı bir kez daha veto etme hakkı bulunuyor. Başkanlık Konseyi'nin bu ikinci vetosu ise ancak yasanın beşte üç oy oranında kabul edilmesiyle aşılabılır ki; bu Irak'taki

⁶⁰ SERHAT Erkmen, "Irak'ta Yerel Seçim Yasası ve Kerkük", www.asam.org.tr, 08.11.2008.

siyasi denklem itibarıyla mümkün görünmüyor. Yasanın ertelenmesine tarafların yaklaşımı ve genel politik denklem üzerindeki etkilerine bakıldığında ise aklı şunlar geliyor:

Sünni Araplar ve Türkmenler dışındaki gruplar yasanın ertelenmesinden belli avantajlar sağlayabilirler. Yukarıda da belirtildiği gibi Kürtler referandumun hemen yapılmasını istemekle birlikte, referandumun yapılmaması halide mevcut durumun devamından yanadırlar. Yasayla bir değişiklik geleceğine, mevcut durumun sürmesi yeğdir. Maliki hükümeti ve İYK ise Sadr'ın güç kaybının devam etmesini ve burada doğacak boşluğu kendilerinin dolduracağı düşüncesinde olabilirler. Önceden Sadr'ın yapılacak yerel seçimlerde büyük bir başarı kazanacağı beklentisi hâkimdi. Ancak, Sadr'ın Basra Operasyonu'yla başlayan düşüşü Bağdat ve Amara'da devam ediyor görünmektedir.

Dolayısıyla, yerel seçimlerin ertelenmesi diğer Şii gruplar için Sadr'ın daha da zayıflaması ve yerinin kendileri tarafından doldurulması için bir fırsat olarak görülüyor olabilir. Sünni Araplar ise ABD'yle yaptıkları işbirliği sayesinde yakaladıkları yükselişin zaman içinde azalmasından endişelendiklerinden, denklem değişmeden bir an önce yerel seçimlerin yapılmasını istiyorlar. ABD ise yerel seçimleri Baas'tan arındırma ve petrol yasasıyla birlikte siyasal uzlaşma sürecinin en önemli parçalarından birisi olarak gördüğünden bir an önce yapılmasını istiyor. Konuyla ilgili olarak şimdilik düşülebilecek son not, bu yasayla Maliki'nin merkezde güç kazandıkça Kürtlerin ve İYK'nin taleplerine daha az yanıt verdiği ve bazı konularda meydan okuduğudur. Maliki hükümeti, yerel seçim yasasında Kerkük konusunda Kürtlere mesaj verirken, seçim sürecinde dinî sembollerin kullanılmasının yasaklanması da İYK'ye karşı bir hamle olarak algılanabilir. Denkleme bu perspektiften bakıldığında, Irak'ta işgalden sonra kurulmuş olan ittifakın bir kez daha önemli bir konuda çatlak verdiği; ancak taraflar arasındaki uzlaşma arayışlarının sona ermediği söylenebilir.

Kerkük seçimlerinin önümüzdeki sene yapılması öngörülmektedir. Birleşmiş Milletler'in Kerkük'e ilişkin önerilerinde uzlaşya varıldığı üzere Sünni, Şii, Türkmen ve Kürt milletvekilleri tarafından meclis komisyonu kurulacaktır. Söz konusu komisyon 2003 yılından bu yana Kerkük'te yaşananları ve siyasi olayları araştırarak, 2009 Mart ayına kadar bir rapor sunacaktır. Yerel seçimler Irak'ta istikrar sağlanması ve demokratik kanalların işlerlik kazanması açılarından önemli bir adım olarak görülmektedir. Nitekim Sünni grupların 2005 yılında düzenlenen yerel seçimleri boykot etmeleri siyasi sahnenin gerisinde kalmalarına ve temsil sorunlarına neden olmuştur. Seçimler Iraklı rakip gruplar arasında uzlaşya sağlanmasına yönelik bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.⁶¹

D-IRAK'IN GEÇECİ VE KALICI ANAYASASINDA KERKÜK'ÜN STATÜSÜ

Kerkük'ün statüsü konusunda, Anayasa Taslağı'nda GDYY'nin 58. maddesine atıfta bulunularak, bu maddenin geçerli olduğu belirtilmektedir. Bu maddenin, sorunların çözülmesinde geçiş dönemi Başkanlık konseyi'nin, sınırların değiştirilmesi gibi konularda tavsiye yetkileri vardır. Fakat şu ana kadar Kerkük'teki sorunun adilane çözülmesi konusunda somut herhangi bir aşama kaydedilememiştir. Bu anlamda anayasa, şu ana kadar uygulama kabiliyeti olmadığı görülen, başarısız bir mekanizmaya atıfta bulunmaktadır. Fakat Kerkük konusunda en önemli hüküm Anayasa Taslağındaki 135. maddedir. Kürtler, 58. maddenin anayasa kabul edilmeden uygulamasını istiyorlardı. Bundan temel amaçları, Kerkük'ü Kürt olarak ilan edebilmektir. Şu, anda Kerkük konusunda bir netlik bulunmasa da 135. maddenin ikinci bendinde yer alan hükümlerle geçmişte elde ettikleri hakkı, anayasaya taşımış ve bu çabanın sürdürülmesi konusunda söz almışlardır. Anılan hükme göre, "GDYY'nin 58. maddesinde yer alan ve Geçiş Hükümeti'nin sorumluluğunda uygulanan hususlar, bu anayasaya

⁶¹ALİ Hüseyin, a.g.e, S, 157.

uygun olarak seçilecek yürütme organı tamamı yerine getirilene değin sürdürülür. Bu çalışmalar eski duruma getirme, nüfus sayımı ve nasıl idare edileceğinin saptanması için Kerkük'te ve diğer anlaşmazlık bölgelerinde referandum düzenlenmesine kadar devam ettirilir".⁶²

Kerkük'ün nihai statüsünün ne olacağı da, Anayasa'nın 140'ıncı Maddesi'nde ne yazarsa yazsın, Anayasa'nın geçici maddesinde öngörölmüş olan halkoylamasının Anayasa'da öngörülen zaman diliminde yapılamamış olması, bu sorunun çözümlenmiş olduğı anlamına gelmemekte, tersine, sürdüğünü göstermektedir. Özetle, Kerkük'ün statüsüne ilişkin fiili belirsizlik durumu devam etmekte ve konu, çözüm bekleyen önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk açısından, Kerkük'ün gelecekteki hukuki statüsünün ne olacağının, bölgesel yönetimin tek taraflı eylemleri veya işlemleri ile belirlenmesi mümkün bulunmamaktadır.

Kuzey Irak'ın statüsü ve geleceğı, sadece bu bölgede yaşayan halk tarafından değil, Irak halkının bütünü, kendi kaderini tayin hakkını kullanarak vereceğı kararla belirlenecektir. Irak halkının bütünü, devletin dış ve iç işlerini ve ilişkilerini kendisi kararlaştıracaktır. Halkın bütünü, vereceğı karar, devlet şeklini, hükümetin şeklini, devletin teşkilatlanmasının ana unsurlarını belirlemiş ve meşruluğunu sağlamış olacaktır. Genelde Irak'ın ve özelde de kuzey bölgesinin nihai hukuki statüsü, elbette, yabancı işgali sona erip, serbest ve güvenli bir ortamda yapılacak oylama sonucunda şu anda uygulanmasına başlamış olan Anayasal çerçeve ile öngörülen yapılanmanın onaylanması suretiyle de kesinlik kazanabilir.⁶³

⁶² SERHAT Erkmen, "Irak Anayasası ve Türkiye", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 66, Ekim 2005, S. 33.

⁶³ ÇAYCI Sadi, "Kuzey Irak ve Kerkük Statüsü", www.kerkuk.net, 21.10.2008.

IV-TÜRKMENLERE VE KERKÜK'E YÖNELİK POLİTİKALAR.

A.TÜRKMENLERİN POLİTİKASI

Türkmenlerin Kerkük Politikasının Kürtlerin siyasi beklentilerinin tam tersi olduğu söylenebilir.Kürtler,Kerkük'ün kuzey bölgesine ilhak edilmesini isterken,Türkmenler Kerkük'ün özel bir statüye kavuşturulmasını istemektedir.Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan Türkmenler ,Kerkük'ün geleceğinin anyasanın 140.maddesine göre referandumla belirlenmesine karşıdır.Türkmenler,Kerkük'ü bir Türkmen kalesi olarak nitelendirmekte ve eski rejim döneminde hem Türkmenler hem de Kürtler Kerkük'ten göç ettirildiklerini kabul etmelerine rağmen, savaştan sonra Kerkük'e yerleştirilen Kürtlerin,Kerkük'ün Kürtleşmesi amacını taşıdığını vurgulamaktadır.⁶⁴

Türkmenlerin pratik olarak 1990'lı yıllardan itibaren başlayan politik süreçlerinde kendilerine has bir projeyi oluşturduklarını söylemek mümkün değildir.Buna karşılık Kürt gruplarının belli bir hedeflerinin ve stratejilerinin olduğu söylenebilir. Nitekim Kürt grupların, 1970'li yıllarda özerlik bölgesi ile başlayan talepleri 1990'lı yıllarda federasyona ve son dönemde de bağımsız bir devletin kurulmasına kadar giden taleplere varmıştır.Buna karşılık son dönemde Türkmenler de Irak'ın geleceği konusunda değişik projeler ortaya atmaya başlamışlardır.“18 eyalet” ve dördü federasyon sistemi bunlara birer örnektir.Bu bağlamda ITC'nin savunduğu “18 eyalet” projesi coğrafi bir federal yapıdır. Aslında bu projeyi,Kürt grupların “federal Kürt bölgesi” taleplerine bir tepki politikası şeklinde de yorumlamak mümkündür.Söz konusu projenin değerlendirilmesi ve Türkmenlere sağlayacağı avantaj ve dezavantajları ortaya koymak gerekir. Olumsuz Yönleri: Yukarıda da sözü edildiği gibi, 18 eyalet projesinin, Türkmenlere özel bir statüsü kazandıracaklarını söylemek zordur.Ancak Kürt grupları federal Kürt bölge taleplerine bir engel teşkil etmek mahiyetinde

⁶⁴ YILMAZ Hasan, "Kerkük'ün Geleceği", Stratejik Analiz Dergisi, Şubat 2007,s.56.

olduğu söylenebilir.Bu da Türkmenlerin 1990–2003 yılları arasında izlediği çizginin bir başka versiyonu sayılabilir. Bölgede 3,5 milyon Türkmen’in yaşadığı bilinmektedir.Dolaysıyla Türkmenler nüfus potansiyellerine uygun başka projeleri de üretmeleri gerekmektedir.Söz konusu projenin olumlu sonuçlara Yol açması halinde, bu proje mevcut şartlarda Türkmenler için, nispeten de olsa bazı avantajlar sağlayabilir.Örnek olarak bölgede giderek artan Kürt hâkimiyeti sınırlandırılabilir.Fakat projenin olumsuz bir şekilde sonuçlanması halinde, Türkmenler Irak’ın yeniden yapılandırılması konusuna bütün iddialarını kaybedebilirler.

Bu projenin uygulanması halinde, Erbil, Dohok,Süleymaniye’nin, Kürtlerin mutlak hâkimiyetine gireceği görülmektedir.Türkmenlerin mutlak çoğunlukta olduğu Musul’a bağlı Tellafer’in de Arapların hâkimiyetine geçmesi büyük olasılıktır. Tellafer’in de bir il statüsü olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Kerkük ise,Türkmenler-Kürtler ve Araplar arasında rekabet konusu olacaktır. Mevcut şartlarda 18 eyaleti proje çerçevesinde Kerkük’ün Türkmenler hâkimiyetine geçmesi olasılığı vardır.Çünkü Kerkük’te bir seçim yapılması durumunda Türkmenlerin çoğunlukta olduğu gerçeği ortaya çıkabilir.Ancak Kürt grupların Kerkük’ü Kürtleştirme politikalarının devamında durumun değişmesi söz konusudur.

Olumlu Yönleri: Buna rağmen Kürtlerin bu projeye karşı çıktıklarını görmekteyiz. Kürtlerin bu projeye karşı çıkma yaklaşımlarını iki sebebe bağlamak mümkündür. Bunlar; Bu proje her ne kadar Kürtlerin talep etmiş oldukları bölgeleri kendilerine sağlasa da, Kürtlerin Irak’ın yeniden yapılandırılması hususundaki beklentileri ile yine de ters düşmektedir.Çünkü Kürt grupları Irak’ın yeniden yapılandırılmasında ileriye yönelik bir politika izlemektedir.Kürt gruplarının nihai hedefi bağımsız bir Kürt devleti kurmaktır.Bunun için Kürtlerin bugünkü politikaları, merkezi otoriteden uzak bir Kürt federal yapının kurulması çerçevesindedir.Bu doğrultuda Kürt

grupların üzerinde durdukları önemli bir husus da, doğal kaynakların, yani petrol yataklarının merkezi yönetimin kontrolünde olmasıdır. Dolayısıyla merkez ağırlıklı 18 eyaletli coğrafi federal sistem Kürtlerin beklentilerine ters düşmektedir.

Kürt grupların söz konusu projeye karşı çıkmalarının başka bir nedeni de, projenin Kürt bölgelerinin parçalanmasına yol açacak olmasıdır. Bu durum KDP lideri Barzani tarafından açık bir şekilde dile getirilmiştir. Barzani Kürtlerin bu tutumunu KDP'nin resmi yayın organı olan "Habat" gazetesinde dile getirmiştir. Barzani'nin verdiği demeci şöyle özetlemek mümkündür. "...Irak'ta Kürt meselesi Irak vatandaşlığı çerçevesinde değerlendirilemez. Irak'taki Kürt meselesi Iraklılıktan fazla bir Kürt milli davası meselesidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Büyük Kürdistan haksız olarak dört parçaya bölünmüştür. Bu parçalardan birisi de Irak Kürdistanı'dır. Kürt peşmergelerinin Irak operasyonuna katılmalarının hedefi sadece Saddam rejiminin devrilmesi değildir. Aynı zamanda Irak'taki Kürt milletin de haklarını garanti altına almaktır. Bizce operasyona katılmadan önce tüm taraflarca birçok önemli stratejik konularda söz verilmiş ve ittifak sağlanmıştır. Anlaştığımız önemli konuların başında, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması çerçevesinde, Kürtler için Kuzey Irak'ta özel bir statünün oluşması geliyordu. Ancak bugün Irak içinden ve dışından bazı yabancı taraflar Irak'ta coğrafi esasa dayalı bir federal sistem tezini savunmaktadırlar. Bizce coğrafi sisteme dayalı bir federal sistem kesinlikle kabul edilemez. Çünkü böyle bir sistem, Kürdistan illerini birbirinden ayıracaktır. Biz tarih boyunca Kürdistan illerinin parçalanması için değil, Kürdistan sınırlarının korunması uğruna mücadele verdik. Coğrafi esaslara dayalı bir federal sistemin sağladıkları, 1970 yılındaki özerklik anlaşmasının sağladığı imkânların çok altında kalmaktadır" denilmektedir.⁶⁵

Ayrıca Türkmenler, I. Körfez Savaşı'nın ardından Irak Ordusu'nun bölgeyi terk etmesi ile oluşan boşlukta, Kürtlerin saldırısına uğramışlardır. Bu saldırıda birçok

⁶⁵ HASAN Mazin, ŞÜKÜR Soran, "Kerkük Kerkük", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 47, Cilt 4, Mart 2004, S, 31.

hastane, işyeri ve resmi daire talan edilmiş ve Türkmenlere zarar verilmiştir. II. Körfez savaşı sonrasında da aynı şekilde, Türkmenlerin, Musul ve Kerkük'te, peşmergelerin coşku ve sevinç belirtilerinin, taşkınlık ve anarşiye çevrilmesi ve bu bölgedeki halka özellikle Türkmenlere maddi ve manevi zarar vermeleri endişesi, ABD'nin eşliğinde ki Kürt peşmergelerin bölgeye girmesiyle yaşanmıştır. Kürt peşmergelerin öncelikli hedefleri arasında tapu olmuştur.

KDP, Türkmenleri tanımadığı gibi, Türkmenleri Türkiye'nin elinde bir araç olmakla suçlamaktadır. Türkmenlerin Kürt parlamentosuna katılmamasının nedeni olarak Türkiye'yi görmektedir. Türkiye'nin Irak'ın Kuzeyindeki Türkmenler yoluyla bölge hükümetine baskı yaptığını iddia etmektedir.⁶⁶

⁶⁶ KAYAR Mustafa, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2005, S, 321.

B-KÜRTLERİN POLİTİKASI

Irak'ta yaklaşık son elli yıldır yoğunlaşan Kürt hareketinin temel odaklarından biri Kerkük olmuştur. Kerkük, Kürtlerin Irak'taki Arap hükümetleri ile temel anlaşmazlık konusunu oluşturmuştur. 1990 yılında Irak rejiminin Kuveyt'i işgal sonucunda kuzey bölgesinde KDP ve KYP egemenliğine girmiştir. Bu dönemdeki Kürtlerin Kerkük politikası, Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğunun bilincini yaratmak ve rejimin devrilmesinden sonra Kerkük'ün kuzey bölgesinde ilhak edilmesinin zeminini hazırlamak yönünde seryretmiştir.⁶⁷

Irak'taki Kürt grupların Kerkük politikasını anlayabilmek için söz konusu grupların medya ve yetkililerinin tutumlarına değinmek gerekiyor. Genel olarak Irak Kürtleri Kerkük'ün Kürt bölgesinin bir parçası olduğunu her zaman iddia ede gelmişlerdir. Onların ifadelerine göre, Kerkük Irak devletine ait bir şehir değildir, Bu kent zorla Irak'a ilhak edilmiştir. Güya Kürtlerin ataları tarafından kurulan Kerkük, Irak Kürtlerinin başkenti olmalıdır. Kerkük'te yaşayan Türkmenler ve Arapları ise azınlık konumundadırlar. Kerkük olmadan Kürt devleti kurmak fikri bir anlam ifade etmiyor. Kuracakları devleti yaşatabilmek için bölgenin kalbi tüm hayat damarlarına mutlaka sahip olmak gerekiyor.

Bunun bilincinde olan Kürtler, Kerkük'ü ele geçirmek, Kerkük'ü Kürtleştirmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Kerkük konusunda planlarını uygulayabilmek için bölgenin ezici bir çoğunlukla hâkim unsuru olan Türkmenleri etkisiz hale getirmek gerekliliğinin farkındalar. Bu nedenle Türkmenlerin hiçbir siyasal hakka sahip olmamaları için ağababalarının önlerine koyduğu planı harfi harfine uygulamaya çalışıyorlar. Barzani'nin, Kerkük ile ilgili Türkmenlere yönelik izlediği politikanın argümanları, Irak hükümetlerinin geçmişte uyguladıklarının adeta tıpatıp benzerleri. Saddam Hüseyin sonrasında Kerkük'ü hedef alan Kürtlerin hareketlerinin temel hedefi, şehirdeki demografik yapıyı değiştirmektir.

⁶⁷ YILMAZ Hasan, a.g.e. S, 54.

Kürt grupları Kerkük'teki emellerine ulaşabilmek için sözde Kerkük'ten göç ettirildiklerini ileri sürdükleri kişileri bu kente yerleştirebilmek için binlerce sahte belge hazırladıkları bilinmektedir. Kerkük'teki demografik yapıyı değiştirme amacıyla diğer Kürt yerleşim birimlerinde doğan çocukların Kerkük'te kayıt edilmelerini sağlamak ve bu konuda özendirici maddi teşvikler vermek olmuştur.

Kürt gruplarının işbirliğiyle de Irak'ın işgali öncesinde ve işgal sırasında yaptıkları işbirliğinin ödülü olarak ilk adımda kendilerine vaat edilen Kürt federasyonunu kurmak konusunda umdukları desteği Bush yönetiminin fazlasıyla sağlayacağını anlayınca tarihlerinin en büyük sevincini yaşamışlar ve 2003 Mart ayından itibaren Allahın her günü Kürtler için bayram olmuştur. Bush'un federal bir Kürt devleti kurulacağına ilişkin demecini şaşkınlık ve sevinçle karşılayan Kürt grupları, nihayet muratlarına erdiklerini düşünerek yeni efendileri Jay Garner'in (ABD'nin ilk Irak valisi) federasyon ve Kürt tecrübesinin bütün Irak için örnek alınması gerekliliğine dair açıklamasıyla adeta coşmuş ve kendilerinden geçmişlerdir. Durumun her geçen gün lehlerine gelişmekte olduğunu düşünen Kürt grupları, Kerkük ve Musul konusunda daha tutucu bir tavır takınmaya başlamışlardır. Mesut Barzani ve Celal Talabani savaşın sonlarına doğru kuvvetlerinin Musul ve Kerkük'e girmesiyle bu konudaki yayılmacı beklentilerini pervasızca dile getirmeye başlamışlardır. Onların ağzından şu sözler sıkça duyulur olmuştur: "Bizler Kerkük ve Musul topraklarını tarih, coğrafya ve sosyal olarak Kürt toprakları saymaktayız." Özellikle üzerinde durduğumuz Kerkük'teki demografik yapının değiştirilmek istenmesinin nedeni, aynı politika daha önce Erbil'de uygulandığı için biliniyordu. Amaç, gelecekte yapılacak olan herhangi bir nüfus sayımında üstünlüğü sağlayarak avantajlı bir durumu yakalamaktır. Böylece rahatlıkla Kerkük'ün bir Kürt kenti olduğunu iddia edebileceklerdi. Nitekim I. Körfez Savaşı'ndan sonra Kürt grupların kontrolüne geçen Erbil şehrinde aynı planı başarıyla uygulamışlardı. 1991'den beri Erbil şehrini Kürtleştirmek amacıyla yürütülen demografik yapıyı değiştirme politikaları vermiş ve bugün gelinen noktada Kürt nüfusu Türkmenlere nazaran artış

sağlamış durumdadır.Kürt grupları, Türkmenlerin varlığını dahi kabullenmedikleri gibi Türkiye'nin bölgede var olan uzantıları olarak görmektedirler. Kontrol ettikleri Erbil, Dohuk ve Süleymaniye'de, özellikle Erbil'de Türkmen nüfusunun 300 bine ulaşmasına rağmen, bu sayının 10 bin olduğunu ileri sürerek Türk varlığını inkâr yoluna sapmaktadırlar. Kerkük'ün Türkmenlerin yaşadığı bir şehir değil, tamamen bir Kürt şehri olduğunu iddia etmektedirler.Yaklaşık bir milyon nüfusu olan Kerkük şehrindeki Türkmenlerin nüfusu %60dan fazla olmasına rağmen bunu da inkâr etmektedirler. Kürt grupları ise,Musul'un tarih boyunca Kürt şehri söylemini her ortamda dillendirmektedirler.⁶⁸

Genel olarak bakıldığında Kürt gruplarının,bölgedeki Türkmenlere gelecekte hiçbir siyasal oluşumda yer vermeyecekleri anlaşılmaktadır. Kürt çevrelerine göre,bölge bir Kürt bölgesidir.Başkent olarak ilan edilen Kerkük konusunda da değişmesi mümkün görünmeyen katı bir tavır sergilenmeye çalışılmaktadır.Onlara göre Türkmenler, olsa olsa bir azınlık olabilirler. Nitekim Kürt grupları,Türkmenleri Kürt yerel yönetimine katılmaya defaten çağırmışlardır. Ancak bir ya da iki bakanlığın verilmesi ve hükümette azınlık olarak muamele görmeleri kaydıyla bu çağrılar yapılmaktadır. Amaçları ise,bölgede kurulan Kürt yönetimine meşruiyet kazandırmaktır.⁶⁹

Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin ABD askerlerinin Türk topraklarını kullanarak Irak'a geçmesine ve Türk askerinin Kuzey Irak'a girmesine izin veren tezkerenin meclisten geçmemesi üzerine gerginleşen Türk-Amerikan ilişkilerini fırsat bilen KYB lideri Celal Talabani "Türkiye Türkmen nüfusu nedeniyle

⁶⁸ KERKÜKLÜ Ali, **Oyun İçinde Oyun Kerkük**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2005, S, 95-100.

⁶⁹YILMAZ Hasan, **"Irak'ın Gizlenen Gerçeği"**, Türkmenler, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 37, Cilt 4, Mayıs 2003, S, 31.

Kerkük'ü gündeme getirirse biz de Diyarbakır'ı gündeme getiririz" ve KDP lideri Mesut Barzani "Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmemesi bizim için zaferin yüzde 90'ını oluşturuyor" demeçlerini vermişlerdir. Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesi, Kürt aşiret liderlerinin Kerkük emellerine ulaşmaları önündeki en büyük engel olarak gözükmektedir.

KDP ve KYB'nin ABD operasyonunu mümkün olduğunca kendi politik hedefleri doğrultusunda Irak'ın konfederal özellikler taşıyan bir federasyona doğru evrilmesi ve Kerkük petroleri üzerinde mümkün olduğunca hak elde etme amacı ile kullanmaya çalışmışlardır.⁷⁰

C-ABD'NİN POLİTİKASI

ABD'nin Kerkük politikasının değerlendirilmesi amacıyla, Irak operasyonu öncesi Irak muhalefeti toplantılarındaki gelişmelere değinmekte fayda vardır. Irak savaşı öncesi, Irak muhalefeti toplantılarından, 15 Aralık 2002'de Londra toplantılarında Kerkük ile ilgili alınan kararlar önem taşımaktadır. Saddam Hüseyin sonrası Irak'ın yönetim meselesinin ele alındığı toplantıya, Irak muhalefet liderlerinin yanı sıra, ABD Başkanı George W. Bush'un Irak özel temsilcisi Zalmay Halil Zad da katılmıştır. Toplantıda Kerkük'ü yakından ilgilendiren kararlardan birisi, "Saddam yönetiminin devrilmesi sonrası, uluslar arası gözetim altında, zorunlu göç sonuçlarının, ortadan kaldırılması ve zorunlu göçe maruz kalan ailelerin tekrar kendi bölgelerine dönmeleri" meselesi olmuştur. Aslında bu karar, toplantı öncesi, Kürt grupları ile ABD arasında üzerinde anlaşmaya varılan temel ilkelerden birisiydi. Her ne kadar Londra toplantısında zorlu göç ile ilgili genel ifadeler kullanılsa da, temel hedefin Kerkük olduğunu söylemek mümkündür. Bu da diğer muhalefet gruplarının dikkatinden kaçan bir husus olmuştur. ABD ile Kürt grupları arasındaki bu oyunu fark eden Türkiye ve İTC, Kerkük geleceği ile bazı meselelerin belirlenmesi amacıyla Türkiye ABD

⁷⁰ KAYAR Mustafa, a.g.e, S, 281.

üzerinde ciddi bir baskı kurmuştur. Sonuçta, Türkiye'nin rahatlatılması amacıyla, Ankara'da, 19 Mart 2003 tarihinde, ABD, Türkiye, İTC, KDP ve KYB arasında beşli bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda Türkiye'nin Kerkük ile ilgili endişelerinin giderilmesi için iki önemli karar alınmıştır. Biricisi, Irak savaşı esnasında, Kürt peşmergelerinin Kerkük ve Musul'a girmemeleriydi. İkincisi savaş sonrası Kerkük'ün demografik yapısının değiştirilmemesi konusunda beşli bir komisyon oluşturulmasıydı.

Savaş esnasında ve sonrasında, Kürt grupları Ankara toplantısında alınan kararlar çiğnemiştir. İlk önce Türkiye'nin, Kürt grupların Kerkük ve Musul'a girmemeleri şeklinde ilan ettiği "kırmızı çizgiler" ihlal edilmiştir. Şehrin Kürt grupları tarafından kontrol edilmesinden sonra da, Kerkük'e yoğun bir Kürt göçünü başlatmışlardır. Kürt grupların şehre müdahalesinin, Kerkük'te Türkmen-Arap-Kürtler arasında bir etnik çatışmasının başlamasına yol açtığı da söylenebilir.

Bu aşamaya kadar ABD'nin Kürtlerin Kerkük'ü Kürtleştirme konusunda, Kürt gruplarını engellemeye çalıştığına ilişkin göstergelere rastlanılmamıştır. Tam tersine, 15 Aralık 2003 tarihinde ABD'nin Kerkük'ün güvenliğinden sorumlu Albay William Mayfel'in, ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'e hitaben, Kuzey Irak'taki Kürt gazetelerinde yayınlanan yazısında, Baas iktidarı döneminde Kerkük'e yerleşen Arap ailelerinin kendi bölgelerine geri göndermelerini gündeme getirmiştir.

ABD'nin Kürt gruplarının beklentileri doğrultusunda politika izlediğine ilişkin bir başka gösterge de, savaş sonrası Kerkük'te oluşturulan Şehir Meclisindeki gelişmelerdir. Toplam 30 üyeden oluşan mecliste, her etnik gruba altı kişi ile temsil hakkı verilmiştir. Türkmenler, Araplar, Kürtler ve Asurîler altışar kişiyle temsil edilirken, kalan altı kontenjan da, bağımsız oldukları iddia edilen kişilerle temsil edilmiştir. Meclisin eşit oranlarla temsil edildiği görünse de söz konusu meclisteki hâkimiyet Kürt gruplarına verilmiştir. Çünkü altı kişilik bağımsız kontenjanı temsil eden kişilerin çoğu Kürt'lerden oluşmaktadır.

Kalanlar ise, Kürt gruplarını politikalarını yakın bir politika izleyenler ve Kürt gruplarının onayladığı şahıslardı. Türkmenlere tahsis edilen altı kişilik kontenjanın çoğunluğu Türkmenlerin meşru temsilcisi olan İTC temsilcilerine değil, kukla Türkmen Partilerinden oluşmaktadır. Böylece meclisin hâkimiyeti Kürt grupların kontrolüne geçmiş ve meclis tarafından da bir Kürt vali seçilmiştir.⁷¹

Bütün bunlara rağmen, ABD'nin bu denklem içinde en önemli faktör olduğu kesindir. Bugün Irak'ta olup bitenler ABD'nin kontrolü altında gelişmektedir. Dolayısıyla ABD'nin Kerkük ile ilgili eğilim ve politikaları büyük önem taşımaktadır. Kerkük ile ilgili anlaşmazlıklar konusunda tarafların tutumu ne olursa olsun bu mesele, ABD'nin arzuladığı şekilde sonuçlanacaktır. Her ne kadar bugün ABD takdir hakkını Kürtlerden yana kullansa da, Kerkük ile ilgili stratejilerini açıklamış değildir. Geçiş Dönemi Irmak Devleti Yönetim Yasası 53. ve 58. maddeleri bunun bir göstergesidir. Irak seçimi sürecinin son günlerine kadar ABD'nin Kürtlerin Kerkük konusundaki taleplerine yanıt vermemesi de ABD'nin bu konuda bir tereddüt içinde olduğunu göstermektedir. Ancak Kürtlerin seçimleri boykot etme tehdidini göz ardı etmeden seçime bir hafta kala bu taleplerine olumlu yanıt vermesi de bir başka işarettir. Eğer bu doğru bir tespit ise, karşımıza şöyle bir sonuç çıkmaktadır: ABD'nin tercihleri üzerine etkileme göçüne sahip olan taraf, Kerkük konusunda yüzü gülen taraf olacaktır. Aksi düşünülürse, yani "ABD Kürtlerin Kerkük İl Genel Meclisi seçimleri ile ilgili taleplerini sürecin başında uygun bulmuş, ancak bilinçli olarak bunun açıklanmasını son günlere bırakmıştır" tezini kabul edersek, karşımıza bambaşka bir tablo çıkacaktır. O da, ABD'nin başta Türkiye olmak üzere, tüm tarafları oyaladığı görüntüsüdür.⁷²

D-TÜRKİYE'NİN POLİTİKASI

⁷¹ HASAN Mazin, ŞÜKÜR Soran, a.g.m, S, 33.

⁷² HASAN Mazin, ŞÜKÜR Soran, "Irak'ta demokrasi provası", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 59, Cilt 5, Mart 2005, S, 24.

İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Irak ve Türkmenler politikasında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönem öncesindeki Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasının üç ayaktan oluştuğu söylenebilir. Bunlar petrol-ekonomi, Kürt sorunu ve su sorunu çerçevesinde şekillenmiştir. 1991'den İTC'nin kurulmasına kadar Türkiye'nin Türkmenlere yönelik yardımları giderek yoğunlaşmış, ancak bu faaliyetler genellikle eğitim ve kültür yardımları sınırlı kalmıştır. 1995 yılında İTC'nin kuruluşu, Türkiye'nin Türkmen politikasında sosyal destekten siyasi desteğe geçişi şeklinde yorumlanabilir.

Kuzey Irak'ta Kürt oluşumunu ortaya çıkması ve bölgede faaliyet gösteren PKK terör örgütü, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını belirlemiştir. İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Irak politikası, ülkenin toprak bütünlüğünü korunması ve istikrar sağlanması çerçevesinde şekillenmiştir. Kerkük'ün, 1991'li yıllarda kurulan güvenli bölgeye dahil edilmesi, bölgedeki Kürt oluşumunun devlet olma sürecini hızlandırma olasılığı nedeniyle Türkiye tarafından enfellenmiştir.

İşgaldan sonra, Kürt guruplarının Kerkük'e girmesiyle Türkiye'nin kırmızı çizgileri çiğnenmiştir. Savaşın yoğunlaştığı günlerde Türkiye ile Kürt gurupları arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Kürtleri en çok tedirgin eden, Türkiye'nin bölgeye olası müdahalesi olmuştur. Savaştan sonra bunu en iyi açıklayan Mesut Barazani'nin "Açıkça konuşalım, Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmemesi karşılığında, biz de Kerkük ve Musul'a girmeme yönünde ABD ile anlaşmaya varmıştık " ifadeleri olmuştur. Savaştan sonra Türkmenlerin Irak'ki rolünün zayıfladığı ve Türkiye'nin de Irak'ta yeteri kadar etkin olmadığı gözlemlenmiştir. Üstelik Kuzey Irak bölgesi, PKK'nın üssü halinde gelerek, Türkiye açısından tehdit unsuru olmuştur.⁷³

Türkiye politikası, Türkmenlere, Kürtler ve Arapların eşit haklara sahip olmalarının sağlanmasıdır.

⁷³ YILMAZ Hasan, a.g.e. S.57.

Türkiye Kerkük'ün herhangi bir etnik grubun denetimi altında olmasını istememektedir. Kerkük'ün, bütün Iraklıların denetimi altında olmasını ve bunun da merkezi hükümete bağlı olmasını istemektedir.

Irak'ın kuzeyinde ABD-İngiltere tarafından uygulanan 36. paralelin inşası, Türkmenlerin büyük kısmının merkezi hükümetin kontrolünde kalmasıyla Türkmenlerin ikiye bölünmesine ek olarak, politik açıdan çok zayıf kalmalarına yol açmıştır. Türkiye tarafından 36. paralelin kabul edilmesi Türkiye'nin Irak'ın kuzeyi hakkındaki politikasının zayıf bir ayağını oluşturmuştur. Ancak bu politikanın uygulanmasında Türkiye başka bir amaç gütmüştür. Kerkük'ün 1991'de güvenli bölgenin dışında bırakılması Türkiye için stratejik bir tercih olmuştur. Türkmenlerin her açıdan en önemli merkezi sayılabilecek Kerkük'ün, bu bölgenin dışında bırakılma tercihinin arkasında yatan neden, Kerkük petrollerinin bu bölgeyi ekonomik olarak beslemesi ve Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir yapıya doğru gidilmesinin önünü kesmektir. Ancak bu stratejik doğal sonucu olarak Saddam Hüseyin'in kontrolünde olan Kerkük'te güçlü bir Irak Türkmen muhalefetine örgütlenmemesi Türkiye'nin Kürtlere karşı Kerkük açısından Türkmen faktörünü ön plana çıkarmasını engellemiştir. Bunun sonucu olarak Irak Türkmenlerinin gücü sadece Erbil ve birkaç yerleşim merkezi ile sınırlı kalmıştır.⁷⁴

Türkiye'nin mevcut Kuzey Irak politikası bir hatalar birikiminin sonucu olarak bağımsız bir devletin oluşumuna kapsamlı katkı olarak ifade edilebilir. Bu sadece son üç yıl ile sınırlı değildir ne yazık ki 1991'den buyana devam etmektedir. Türkiye, ABD ve İsrail'den çok daha fazla Barzani'nin bağımsız bir devlet kurması sürecine ekonomik katkıda bulunmaktadır. Ancak aynı Türkiye sanki Barzani'nin devletleşmesine katkı da bulunan kendisi değilmiş gibi

⁷⁴ KAYAR Mustafa, a.g.e, S, 317.

diplomatik alanda kimseyi korkutmayan, içi boş sert söylemlerle Kuzey Irak'a "etkisiz şahin" olarak davranmakta ve ağırlığını ortadan kaldırmaktadır.⁷⁵

Türkiye'nin 2002 seçimlerine kadar bölgeye yönelik politikalarının temelinde iki ana konu vardı. PKK varlığı kabul edilemezdi ve bu varlığı yok etmek için sadece politik enstrümanlar değil, askeri operasyonlar da kullanılmıştır.

İkinci konu Irak Kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti kurulması kabul edilemez ve bu konuda gerekirse askeri hareket seçeneği de kullanılabilirdi. Türkiye bu politikayı sürdürürken orada yaşayan Kürtlerin de insanca yaşaması için, onlara ekonomim siyasi ve askeri olarak her türlü desteği vermiştir. 1987 ve 1991 de yüz binlerce Kürde kucak açmış ve ekmeğini onlarla paylaşarak onların yaşam haklarını korumuştur. Bu koruma o kadar ileri götürülmüştür ki Türkiye'nin ulusal menfaatlerine aykırı olarak Kuzey Irak'a Saddam güçlerinin girmesini engellemek için oluşturulan Çekiç Güç'e İncirlik Üssü tahsis edilmiştir. Şu tarihi gerçeği de burada açıklayalım. Saddam yönetimi 1988 yılına kadar Irak'ta PKK terör örgütüne destek vermemiştir.⁷⁶

Her ne kadar diğer komşular İran ve Suriye ile bölgedeki diğer Arap ülkeleri de bir Kürt devletin varlığına karşı olsalar da, bağımsızlığını ilan etmiş Kürt devletine savaş açan ve işgal eden bir Türkiye uluslar arası düzeyde işgalci konuma düşebilecek, komşu devletlerle ortak hareket etmediği takdirde bu ülkelerle de savaşma riskini göze almak zorunda kalacaktır.⁷⁷

⁷⁵ ÖZDAĞ Ümit, "Kerkük Krizi ve Türkiye'nin Irak Politikası", 21.Yüzyıl Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Ankara 2007, S, 22.

⁷⁶ PARMAKSIZ Alâeddin, "Kerkük'ün Jeopolitiği ve Türkiye", 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi, Yıl 1, Cilt 1, Sayı 1, 2007, S, 50.

⁷⁷ SİLLELİ Turan, **Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri**, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2005, S, 217.

SONUÇ

Irak'ta Araplar ve Kürtlerden sonra en fazla etnik nüfusu olan Irak Türkleri Irak Devleti'nin kuruluşundan itibaren siyasi alanda herhangi bir faaliyette bulunmamışlardır. Irak Türklerinin siyasi organizasyondan mahrum bırakılmaları hem İngiliz manda yönetimi zamanında hem de Irak krallığı döneminde devam etmiştir. Bunun yanında Türkler, Irak rejimleri tarafından çeşitli baskılara ve haksız uygulamalara maruz kalmışlardır.

Rejim hiçbir zaman Irak Türkmenlerini ve onların haklarını tanıma niyetinde değildi. 1970 yılında tanınmış olan ve zaten kısıtlı olan bu haklar çok geçmeden teker teker geri alındı."

ABD'nin 2003 yılındaki işgal ile birlikte Irak, tam bir kaos ve uluslar arası rekabet alanına dönüşmüştür. İşte bu ortam içinde Irak'ın geleceği de yoğun olarak tartışılmaktadır. Hatta Irak'ın üç yada daha çok bölgeye bölünme senaryoları da yoğun olarak gündeme gelmektedir.

Irak'ın değişik anayasalarında Türkmenleri, Irak'ın ana etnik grubu olduğu kabul edilmemektedir. Bunun bir devamı olarak, 15 Ekim 2005'te kabul edilen son Anayasada da Türkmenler azınlık statüsünde gösterilmişlerdir. Bu Anayasasının önemli maddeleri incelendiğinde, Irak'ın yeniden yapılandırılmasından çok Irak'ın şu anda içinde bulunduğu bölünmüşlüğü vurguladığı görülmektedir. Bu tablo içinde Kerkük'ün durumu da belirsizliğini korumakta ve yapılacak referandumun meşruluğu tartışılmaktadır. Bir yandan Irak Anayasası'nın hukuki açıdan sakatlıklar taşıması ,diğer yandan bölgenin nüfus ve tapu kayıtlarının yok edilmesi ve demografik yapıyı değiştirmeye yönelik bütün dünyanın gözü önünde açıkça cereyan eden çalışmalar ,tartışmaları haklı kılmakta ve ileriye yönelik endişeler artırmaktadır.

Türkmenler siyasi süreç dışında bırakılmasının bir nedenide Türkiye ve ABD ilişkilerinde yaşanan olumsuz gelişmelerden kaynaklanmaktadır. ABD başından beri Türkmenlerle eşit muamele yapmamasına rağmen, Kerkük ve diğer önemli

meselelerde Kürt gruplarını desteklemiştir.Bugün ABD'nin gözü önünde ve hatta bile yardım yaparak, Kürt grupları, Kerkük ve diğer Türkmen bölgelerinin demografi yapısını değiştirmek amacıyla silah ve güç kullanarak, Kürtleştirme politikasını yapmaktadır.

Amaçları Kerkük'ü Kürt sınırlarına dâhil etmek ve ardından Türkiye ve bölgeyi tehdit edecek bağımsız bir Kürdistan devleti kurmaktır.

Kerkük konusu Türkiye'yi gerek siyasi gerekse hukuki bakımdan birinci derece ilgilendirmektedir, Meşruluğu tartışmalı bir referandum yapılarak Irak'ın parçalanması halinde 1926 Ankara Antlaşması hükümsüz kalacak ve uluslararası hukukun bir gereği olarak bu Antlaşma öncesindeki koşullar geçerli olacaktır.Bu durumda bin yıla yakın bir süre Kerkük'ün de içinde bulunduğu Musul vilayeti topraklarının sahibi olan Türkiye,bölge üzerindeki meşru haklarını talep edebilecektir.Türkiye'nin antlaşma imzaladığı Irak 2003 yılından bu yana fiilen var olmadığından ,esasen bu hak çoktan doğmuştur.3,5 milyon nüfusu olan Türkmen varlığı bu hakkın göstergesi olup, Kerkük'ün geleceği ve Türkmenlerin hakları konusunda Türkiye üzerine düşeni yapmalıdır.

Türkiye'nin Türkmen konusunda ne yapması gereken,ilk önce Türkmenlere her türlü destek verilerek, Türkmenlerin bütün siyasi ve kültürel çalışmaları insan hakları, demokrasi ve uluslararası hukuku çerçevesinde gerçekleştirilmeli, Irak'ın kuzeyinde Kürt grupların kontrolü altında olan Habur sınır kapısını kapatılması ve alternatifi olarak Suriye-Türkiye- Irak sınırındaki Telafer Ova köy kapısının açılması, Kuzey Irak başta olmak üzere, bütün Irak'ın ekonomi ve ticari olarak Türkiye'ye bağımlı hale getirilmesi için tüm gücünü kullanmasını gerekmektedir. Bugün Irak gibi bir coğrafyada gücü olan taraf hakkını ve hatta hakkından kat kat fazlasını alabiliyor. Güçsüz ise meşru haklarını elde edemiyor.Bu gerçeğe göre Türkmen halkının da ne derecede birlik ve beraberliğe ihtiyaçları olduğu ve ne derecede güçlü bir toplum haline gelmeleri için çaba harcamalarının elzem olduğu bir gerçektir.

Kaynakça

AYDIN, Mesut ,**Türkiye ve Irak Hududu Mes'elesi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

AYBARS, Ergün , **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi** ,Ankara, Ercan kitabevi, 1990.

AYDIN, Ayhan ,**Musul Meselesi**, İstanbul, Turan Yayınları, 1995.

ALİ Hüseyin, **Al-kanun Al- intihabat**, Kerkük ,Kerkük yayın Evi , 2008,

BEKİR ,İsmet ,**"Irak Anayasası ve Türkmenler"**, www.kerkuk.net.

BELEN, Fahri , **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, kültür ve türizim Bakanlığı yayınları, 1973.

ÇAYCI ,Sadi, **"Kuzey Irak ve Kerkük Statüsü"**, www.kerkuk.net, 21.10.2008.

DERSAN, Duygu,**"Irak Anayasası'nın Değerlendirilmesi"**, Global Strateji Enstitüsü Dergisi, Ankara, Yıl 1, Sayı 2, 2005,

ERKMEN, Serhat, " **Irak Anayasası ve Türkiye**", Stratejik Analiz Dergisi, Ankara, Sayı 66, Ekim 2005.

ERKMEN ,Serhat," **Irak'ta Yerel Seçim Yasası ve Kerkük**", www.asam.org.tr, 08.11.2008.

EI-HASANİ, Abdulrazzak, **Tarihul El-Irak El-siyasi El-hadis**, 1.cilt, 4.baskı, Beyrut, 1980.

EL-ŞAWİ,Munzir , **El-kanun El-desturi**, Bağdat, Dar El-kadisiye, 1981.

EL-CEDE, Raid , **El-tatavurat El-desturiye fi El-Irak**, Bağdat, 2004.

El-munadama El-Irakiye litensik Hukuk El-İnsan, **El-veciz fi Muswedet Eldestur El-Iraki**, Bağdat, Bağdat yayın evi , 2005.

GÖKBİLGİN,M. Tayyip , **Milli Mücadele Başlarken**, Ankara, Cilt I.1959.

HÜRMÜZLÜ, Erşat, Irak'ta Türkmen varlığı konusunda geniş bilgi için bkz., **Hakikat Elvucut Elturkman Fii El Irak**, (Irak'ta Türkmen Varlığının Hakikatı), 1.Baskı Ankara, Kerkük Vakfı Yayını, 2005.

HÜRMÜZLÜ, Erşet, **Türkmenler ve Irak**, İstanbul, Kerkük Vakfı Yayını, 2002.

HÜRMÜZLÜ ,Erşat, **EL-Turkman ve'l-vatanü'l-Iraki** , İstanbul, Kerkuk Vakfı 2003.

HÜRMÜZLÜ,Habib, "Irak Anayasalarında Türkmenler",Global Sreateji Enstitüsü Dergisi, Ankara ,sayı 13, 2008.

HASAN ,Mazin, ŞÜKÜR Soran, "**Kerkük Kerkük**", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 47, Cilt 4,Ankara , Mart 2004.

HASAN, Mazin, ŞÜKÜR ,Soran, "**Irak'ta demokrasi provası**", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 5,Ankara , Mart 2005,

HÜRMÜZLÜ, Habib, "**Kerkük Sorunu ve Çözüm Arayışları**", Global Strateji Enstitüsü Dergisi, Sayı 14, Yıl 4, Ankara 2008.

Irakın Geçici Anayasası 2004.

Irak Krallığının Kuruluş Bildirgesi.

KOÇSOY, Şevket, **Irak Türkleri ve Türk-Irak İlişkileri (1932-1963)**, İstanbul 1991.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer ,**Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara, 1978.

KAYMAZ, İhsan Şerif, **Musul Sorunu**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003.

KAYAR ,Mustafa, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, İstanbul, Kültür Sanat Yayınları, 2005.

KERKÜKLÜ , Ali, **Oyun İçinde Oyun Kerkük**, İstanbul , Kum Saati Yayınları, 2005.

KARAKOÇ, Jülide, "**Türkiye ve Kerkük Meselesi**", www.bianet.com, 06.11.2008.

KEVSEROĞLU ,Necat, "**Kerkük'te Yerel Seçimler ve Ertelenmesi**", www.kerkuk.net, 10.11.2008.

MISİROĞLU, Kadir, **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, İstanbul, SEBİL YAYINEVİ, 1975.

Maruf,Aydin,"**Türkiye ve Irak İlişkilerinde Türkmenler Körfez Savaşı Sonrasında Günümüze**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi ,Ankara 2007.

ÖZKAYA,Yücel , **Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara, 1981.

ÖKE , Mim Kemal, **Kerkük-Musul Dosyası**, İstanbul, Bilim araştırma vakfı, 1991.

ÖKE, Mim Kemal ,**Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1991.

ÖZDAĞ, Ümit, "**Kerkük Krizi ve Türkiye'nin Irak Politikası**", Ankara ,21.Yüzyıl Dergisi, Yıl 1, Sayı 1 2007,

PARMAKSIZ Alâeddin,“ **Kerkük'ün Jeopolitiği ve Türkiye**”,Ankara, 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi, Yıl 1,Cilt 1, Sayı 1, 2007.

SAATÇİ, Süphi, **Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul , İstanbul Araştırma Merkezi, 1996.

SAATÇİ, Suphi ,**Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**,İstanbul , Kerkük vakfı evi , 2003.

SABİS, Ali İhsan, **Harp Hatıralarım**, Cilt V, Ankara, 1951.

SOSYAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları (1920-1945)**, Cilt I, Ankara,Atatürk Araştırma merkezi Başkanlığı, 1989.

SAATÇİ ,Suphi, "**Irak Türkmenleri ve Kerkük Sorunu**", Ankara, Global Strateji Dergisi, Sayı 9, Yıl 3, 2007,

SAATÇİ ,Süphi,**Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri** , Kerkuk Vakfı, İstanbul 2003 .

SİLLELİ, Turan, **Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri**, İstanbul , Kültür Sanat Yayınları, 2005,

ŞİMŞİR, Bilal Namik, **Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004.

ŞAKİR ,Zabit, **Mucez Tarih el Turkman Fi-L Irak** ,Bağdat Yayın evi, Bagdat 1960.

TUNÇ, Hasan, “ **Tarihten Bugüne Kerkük ve Geleceği**”, Global Strateji Enstitüsü Dergisi,Ankara, Yıl 3, Sayı 9, 2007,

Türk İstiklal Harbi ; **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genel Kurmay Yay. Ankara, 1962.

YILMAZ, Durmuş, **Musul Meselesi Tarihi**, Konya ,Çizgi Yayınları , 2003.

YALÇIN, Semih, “**Misâk-ı Millî ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi**”**Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul**,www,bilgininadresini.net.

YILMAZ, Hasan, "**Kerkük'ün Geleceği**", Stratejik Analiz Dergisi, Şubat 2007.

YILMAZ, Hasan, "**Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler**", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 37, Cilt 4, Mayıs 2003,

1925 Irak Anayasasının orijinal Arapça metni.

1958 Irak Anayasası.

1963 Irak Anayasası.

1964 Irak Anayasası.

1968 Irak Anayasası.

1970 Irak Anayasası.

www.kerkuk.net,"Irak'ın Tarihi ve Irak'ta Türkmenler",12/11/2008.

ÖZET

[ABRAHİM, Sawash] . [Irak'ın Anayasal Yapısında Türkmenlerin Hukuki Pozisyonunu] , [Yüksek Lisans Tezi] , Ankara , [2010].

Birinci Dünya savaşı ile birlikte Ortadoğu da petrol yataklarının bulunduğu bölgeleri kendi kontrolünde tutmakta karalı olan İngilizler ,Türkiye'yi bölgeden uzaklaştırmak için Türkmenlerin yoğun yaşadığı bölgeyi Musul,Erbil ve Kerkük'ü Lozan görüşmelerinin dışında tutmayı başardı.1926 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile Musul bölgesi İngiltere mandasındaki Irak'a bırakılmıştı.Bu tarihten sonra Irak'ta Türkmenlerin siyasi varlığını İngilizler tarafından yok edilmeye çalışılıyordu. 1925 ila 1970 yılları arasında kalan dönem içerisinde beş anayasa hazırlanmış ve yürürlüğü konulmuştur. Bunlar; Irak Kanun-i Esasisi (1925 Yılı Krallık Anayasası), 1958 Yılı Irak Geçici Anayasası, 1964, 1968 ve 1970 yıllarına ait anayasalardır. Bunların yanında 1990 yılında da bir anayasa projesi hazırlanmıştır. Ancak bu anayasaların hiç biri, Türkmenlerin, Irak'taki varlığına ve haklarına değinmemiştir. Sadece 1970 Anayasası, Irak toprak birliği kapsamında bütün azınlıkların meşru haklarını tanıyan bir hüküm içermiştir. Söz konusu hüküm, 1990 yılı anayasa projesinde de yer alıyordu. 1970 Anayasası ve 1990 yılına ait Anayasa projesi sadece bu hükme yer vermekle yetinip “azınlık” ve “meşru haklar” kavramının açıklamasını içermemiştir.Bütün bu anlatılanların yanına, Irak Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri Türkmenlere uygulanan mezalim ve haksızlıkları da ekleyebiliriz. Yıllar geçtikçe ve yöneticiler değıştikçe, bu baskıcı ve zalimce uygulamalar da artmıştır ,Türkmenlere her türlü siyasi ve askeri baskılar yapıldı. Irak Devleti'nin kurulmasından sonra Irak'ta iktidar olan Arap yönetimleri,Türkmenleri siyasi yaşamdan uzak tutmaya çalışmıştır.Türkmenlerin baskı altında tutulması,Türkmenlerin 1958 yılına kadar süren kraliyet döneminde siyasetten uzak durmaya ve içlerine kapanmasına neden olmuştur.Bu tarihten sonra Irak'ta cumhuriyetin kurulması Türkmenler açısından önemli bir gelişmedir.Bu dönemde Türkmenler ,siyasi yaşama atılmak amacıyla harekete geçmiştir.Ancak ,Arap yönetimlerinin Türkmenlere yönelik

baskıcı politikaları,Türkmenlerin girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır.Genel olarak bakıldığında ,Irak'ı yöneten Arap yönetimleri :Irak'ı bir Arap ülkesi olarak görmüş,Türkmenleri ve diğer etnikleri baskı altında tutmuş ve Araplaştırmaya çalışmıştır.1979 yılında iktidarı ele geçiren Bass rejiminin iktidar olmasıyla artmıştır.Bu dönemde Iraklı Türkmenlere karşı katıamlar ve insanlık disi suçlar işlenmiştir.Türkmenler Araplaştırılmaya çalışmış,yerlerinden göç ettirilmiş ve önde gelen liderleri idam edilmiştir.

Bugün Türkmenler önemli ve tarihi günler yaşamaktadır.Türkmenlerin kaderini belirleyecek önemli siyasi gelişmelerle karşı karşıya gelmektedir.Geçmişte olduğu gibi bugün de Irak'ın siyasi yapılanmasında büyük rol oynayan ABD ve İngilizler,özel olarak Türkmenleri gündem dışı tutmaya çalışmaktadırlar.Aynı politikayı işgalçilerin işbirlikçileri Kürt grupları da izlemektedirler.Türkmenleri Irak'ın siyasi sahasından silmek ve yok etmek isteyen Kürtler,Türkmenlerin yaşadıkları Türkmeneli bölgeleri Kürtleştirmek ve ele geçirmek, Musul ve Kerkük petrollerine sahip olmak için çaba harcamaktadırlar.Bu nedenle Irak'ın kuzeyini bağımsız bir Kürt devletine dönüştürmek isteyen tüm girişimlerin dolaylı olarak bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünü de hedefleyen ve olumsuz etkileyen bir tehdit olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

8 Temmuz 2004 tarihinde yayımlanan Irak Geçiş Devlet idaresi Kanunu, Türkmenlerin varlık ve haklarını tanıyan, yönetim, siyasi ve kültürel haklarını güvence altına alan ve Türkmence dilinde eğitim olanağını tanıyan ilk yerel anayasa niteliğindedir. Irak Geçiş Dönemi Yönetimi Kanunu ve Irak'ın 2005 Yılı Anayasasını incelersek Türkmenleri ilgilendiren konularısa ,Kerkük Meselsi Türkmence Eğitim Hakkı ,Resmi Dil olarak,idari,Kültürel, Siyasi ve Eğitimsel Haklar ,Türkmenler yeni Irak'ta siyasi ve kültürel haklarının tanınması amacıyla mücadele etmektedir.Türkmenlerin temel politikası,Irak'ın toprak bütünlüğünün

sağlanmasıdır.Ancak 2003 yılından sonraki döneme bakıldığında ,Türkmenlerin yeni Irak'ta önemli bir role sahip oldukları söylenemez.

Anahtar Kelimeler:

- 1.Anayasa
- 2.Haklar ve Hürriyetler.
- 3.Irak
- 4.Türkmen
- 5.Türkiye

ABSTRACT

[ABRAHIM, Sawash] . [M.Sc.] , [The constitutional structure of the legal position of the Turkmen of Iraq] , Ankara , [2010].

The English who were determined to control the oil reservoirs in the Middle East by the World War I succeeded to omit Turkey from the treaty of Lausanne regarding Mosul, Erbil, and Kirkuk where the Turkmen were densely populated in order to remove Turkey from the region. Mosul region was left to Iraq that was under English mandate by Ankara Treaty signed in 1926. After this date, the political existence of Turkmen in Iraq was tried to annihilate by the English. Between 1925 and 1970, five constitutions were prepared and brought into force. These constitutions are Basic Law of Iraq (Iraq Kingdom Constitution in 1925), Temporary Constitution of Iraq in 1958), and the constitutions belonged to the years 1964, 1968, and 1970. besides these, in 1990 an constitutions project was prepared. However, none of these constitutions was mentioned about the existence and rights of the Turkmen in Iraq. Only in the constitution of 1970 there is a rule which recognizes the legal rights of all minorities in the scope of the territorial integrity of Iraq. The mentioned rule also took part in the constitution of 1990. The constitution projects belonged to the years 1970 and 1990 were only putting this rule into words, but they did not explain the terms of “Minority” and “Legal rights”. Besides all these events, we can also add the outrages and unjustness done to Turkmen beginning from the foundation of Republic of Iraq. Year by year and more and more these outrages and tyrannous behaviors increased. All kind of political and military pressures have been applied to the Turkmen. After the foundation of Iraq State, the Arabic Authorities in Iraq has tried to remove the Turkmen from the political life. Pressing the Turkmen close caused to be far from political life and to become introverted during the kingdom period lasted until the year 1958. following this

date, the foundation of the republic is an important improvement for Turkmen. In this period the Turkmen started to move in taking place in the political arena. But because of the tyrannous policies of the Arabs, these attempts became inconclusive. Generally, the Arab governments who ruled the Iraq considered the Iraq as an Arab country and they pressured the Turkmen and other ethnical groups and they tried to execute an arabization policy. This pressure was increased by coming into power of Baath Party in 1979. In this period there were massacres and crimes against humanity. The Turkmen were tried to be arabized and they are forced to move away from their homes and their leaders were executed.

In these days the Turkmen have been living in an important and historical period. There are the political improvements leading to form the destiny of Turkmen. As it happened in the past, the English and US that play an important role in the political structure of the region try to keep the Turkmen away from the agenda. The same policy is followed by the Kurdish groups who are the collaborator of the occupants. The Kurds who want to annihilate the Turkmen from the political arena of Iraq make an effort to kurdishize and capture the Türkmeneli region where the Turkmen live in, and also they want to take possession of the oil of the Kirkuk and Mosul. Therefore, it must not be gone unnoticed that all attempts that aim to constitute a Kurdish state in the northern part of Iraq are to be considered as a threat aiming the territorial integrity of the countries located in the region.

The State Transition Law of Iraq issued on 8th of July 2004 is a local constitution which recognizes the existence and the rights of Turkmen and make certain of the administrative, political, and cultural rights and provide an opportunity in educating in Turkmen language. If we research the Transition Period Law of Iraq and the Constitution of 2005, we see the subjects that are regarding the Turkmen as Kirkuk issue, education in Turkmen Language, using Turkmen

language as an official language, cultural and political rights. The Turkmen have been struggling to put their political and cultural rights through in new Iraq.

The fundamental policy of the Turkmen in Iraq is that the territorial integrity of Iraq should be established. However, it is hard to say that the Turkmen have an important role in new Iraq, evaluating the period after 2003

Key words:

1. Constitution
2. Rights and Freedoms .
3. Iraq
4. Turkmen
5. Turkey